T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALİ

İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI

1991 YILINDAN GÜNÜMÜZE AZERBAYCAN MERKEZ BANKASI VE UYGULADIĞI PARA POLİTİKASI

Yüksek Lisans Tezi

MURAD HACIYEV

İstanbul, 2008

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALİ

İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI

1991 YILINDAN GÜNÜMÜZE AZERBAYCAN MERKEZ BANKASI VE UYGULADIĞI PARA POLİTİKASI

Yüksek Lisans Tezi

MURAD HACIYEV

Danışman: DOÇ. DR. NADİR EROĞLU

İstanbul, 2008

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İKTİSAT Anabilim Dalı İKTİSAT POLİTİKASI Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi MURAD HAJIYEV nın 1991 YILINDAN GÜNÜMÜZE AZERBAYCAN MERKEZ BANKASI VE UYGULADIĞI PARA POLİTİKASI adlı tez çalışması ,Enstitümüz Yönetim Kurulunun 28.02.2008 tarih ve 2008-3/18 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği/~~oyçokluğu~~ ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Öğretim Üyesi Adı Soyadı	**İmzası**
Tez Savunma Tarihi	: 24.1.2008.	
1) Tez Danışmanı :	**DOÇ. DR. NADİR EROĞLU**	
2) Jüri Üyesi :	**YRD. DOÇ.DR. JALE YALINPALA ÇOKGEZEN**	
3) Jüri Üyesi :	**YRD. DOÇ.DR. MEHMET ALTAN MASUN**	

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

TABLO LİSTESİ……..…….....iii

ŞEKİL LİSTESİ…….....iv

GRAFİK LİSTESİ……..…….....v

KISALTMALAR……vi

ÖZET……..vii

ABSTRACT……...viii

GİRİŞ.……...1

BİRİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA MERKEZ BANKACILIĞI VE 1990'A KADAR AZERBAYCANDA MERKEZ BANKACILIĞININ DURUMU 3

1.1. Merkez Bankasının Ortaya Çıkışı.....3
1.2. Çağdaş Merkez Bankalarının Yapısı 6
1.3. 1991 Öncesi Azerbaycan'da Merkez Bankacılığı 13

İKİNCİ BÖLÜM

SERBEST PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞ DÖNEMİNDE AZERBAYCAN MERKEZ BANKASI 23

2.1 Azerbaycan'ın Bağımsızlığını Kazanması Ve Serbest Piyasa Ekonomisine Geçişi .23
2.2 7 Ağustos 1992 Azerbaycan Merkez Bankasının Kurulması 24
2.3 Azerbaycan Ulusal Parası – Manat'ın Dolaşıma Çıkması. Faiz Politikaları Ve Faiz Oranları 29
2.4. 1994 Enflasyonu - Onu Doğuran Sebepler Ve Sosyal Ekonomik Sonuçları.....30
2.5. Enflasyon Sonrası Ekonomide İMF Destekli (1995) Politikalar Dönemi.. 36
2.6 Bakü Fon Borsası'nın (BFB) Kurulması 56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAYCAN MERKEZ BANKASINDA YENİ DÜZENLEMELER VE 2000 SONRASI PARA VE KUR POLİTİKALARI 61

3.1 Enflasyon, Faiz Ve Döviz Kuru Gelişmeleri 61
3.2 26 Aralık 2002 Ve 22 Aralık 2004 Tarihli Düzenlemeler 70

3.3 Ocak 2006 Para Reformu....77
3.3.1 Para Reformu (Denaminasyon) Kararını Doğuran Sebepler....77
3.3.2 Para Reformunun Amaçları....82
3.3.3 Para Reformunun Faydaları....83
3.3.4 Para Reformunun Maliyetleri....86
3.3.5 Para Reformunun Başarı Şartları....90
3.4 Para Reformunun Uygulandığı İlk Yılda (2006) Merkez Bankasının Para Politikaları....91

SONUÇ....93

EKLER....101

KAYNAKÇA....106

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1 **:** İlk Merkez Bankaların Kuruluş Tarihleri, (Kronolojik Sırayla)..... 5

Tablo 2 **:** 1919 Haziran ayında Azerbaycan`da Döviz Kuru…….. 15

Tablo 3 **:** Azerbaycan 1990–1998 Yıllarında Enflasyon Göstergesi..... 32

Tablo 4 **:** Azerbaycan'da 1994–1998 Yılları Arası Para ve Kredi Göstergeleri..... 37

Tablo 5 **:** 1994–2002 Yıllarında Para Arzı Göstergelerinin Değişimi……. 38

Tablo 6 **:** 1993–2000 Yılları arası Dolar/Manat kuru..... 48

Tablo 7 **:** Azerbaycan`da Bankacılık Sistemi (1995 – 2000)..... 52

Tablo 8 **:** 1995 – 2002 Döneminde Yıllık Ortalama Manat/Dolar kuru……..... 65

Tablo 9 **:** 2004 – 2007 Yillarinda Parasal Gerçekleşmeler.....75

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1 : Bakü Menkul Kıymetler Borsa`sının Yapısı..... 58

GRAFİK LİSTESİ

Sayfa No.

Grafik 1 **:** 1994-2000 yıllarında Azerbaycan Cumhuriyeti Manat - Dolar kuru..... 48

Grafik 2 **:** 1993-2002 Yıllarında Azerbaycan`daki Enflasyon Oranları..... 49

KISALTMALAR

ADB : Azerbaycan Devlet Bankası

AHB : Azerbaycan Halk Bankası

AHC : Azerbaycan Halk Cumhuriyeti

APİ : Açık Piyasa İşlemleri

AZMB : Azerbaycan Cumhuriyet Merkez Bankası

BADB : Açık Bankalar Arası Döviz Piyasası

BBADP : Bakü Bankalar Arası Döviz Piyasası

BDTÜ : Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleri

BFB : Bakü Fon Borsası

BHKŞ : Bakü Halk Komiserleri Şurası

BİMİ : Banka İçi Mübadele İşlemleri

DB : Dünya Bankası

DPF : Devlet Petrol Fondu

DPK : Devlet Planlama Komitesi

DYY : Doğrudan Yabancı Yatırım

GSMH : Gayrı Safi Milli Hasıla

GSYİH : Gayrı Safi Yurd İçi Hasıla

KSCFB : Kafkas Sosyalist Cumhuriyetleri Federal Birliği

MBADP : Müteşekkil Bankalar Arası Döviz Piyasası

MM : Millet Meclisi (Milli Meclis)

SOCAR : State Oil Company of Azerbaijan Republic

YAM : Yeni Azerbaycan Mantı

ÖZET

1991 YILINDAN GÜNÜMÜZE AZERBAYCAN MERKEZ BANKASI VE UYGULADIĞI PARA POLİTİKASI

Murad HACIYEV

Çalışmamızın amacı bağımsızlığını kazandıktan sonra Azerbaycan'da kurulan Merkez Bankasının kuruluş yapısını ve günümüze kadar uyguladığı para politikalarını değerlendirmektir.

Araştırmamızda, dünyada ve Azerbaycan'da merkez bankacılığının tarihi geçmişi kısaca birinci bölümde özetlenmiş ve eski Sovyet sistemi içerisinde Azerbaycan'ın konumu ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Azerbaycan ekonomisinin yeni piyasa ekonomisine geçişi ile Milli Bankası'nın tekrar doğuşu, onun serbest piyasa ekonomisi içerisinde etkinliği incelenmiş ve belirlenen görevleri nasıl gerçekleştirdiğine bakılmıştır. Üçüncü bölümde ulaştığımız sonuç 2000'li yıllardan sonra Azerbaycan Merkez Bankası Kanunu'nda çağdaş anlamda yapılmış yeni düzenlemelerin etkisi ve Merkez Bankasının 2006 yılından uygulamaya konduğu para reformu, para ve kur politikaları gösterilmiştir. Son olarak Merkez Bankası'nın uygulamış olduğu para reformu yılında (2007) piyasalardaki durum ortaya konulmaya çalışılmıştır.

ABSTRACT

CENTRAL BANK OF AZERBAIJAN AND ITS MONETARY POLICY SINCE 1991 TILL TODAY

The aim of our study is to evaluate organisaton frame and monetary policy of Central Bank that has been established after gaining independence in Azerbaijan.

In our study, history of Central Bank at world and in Azerbaijan briefly summarized in first chapter and position of Azerbaijan in Ex-Soviet system is analysed. The new rise of Central Bank by transition of Azerbaijan economy to market economy and its efficiency in free market economy is analysed in second chapter. Besides, realisation of defined duties is handled in second chapter. The effect of new regulations made in modern sense in Law of Central Bank of Azerbaijan after 2000 year and monetary and currency policy, monetary reform that Central Bank put in practice after 2006 is pointed in third chapter. Finally it is tried to put forward state of market in the year of monetary reform (2007) performed by Central Bank.

GİRİŞ

Azerbaycan, eski Sovyetler Birliği ülkeleri içerisinde yer alan ve bu ülkeler içerisinde bağımsızlığını elde etmesi ile birlikte serbest piyasa ekonomisine geçme hazırlıklarını da başlatmış bir Türk Cumhuriyeti'dir. 1991'de ikinci kez bağımsızlığını elde eder etmez Azerbaycan, merkezi planlı ekonomiden serbest pazar ekonomisine geçişiyle her türlü yeni çalışma ve uygulamalara başlamıştır. Bu çalışmalar içerisinde en önemli yerlerden birileri de Merkez Bankacılığı ve mali kurumlar arasındaki düzenlemeler olmuştur. Çünkü pazar ekonomisine tam uyum sağlamanın başlıca yolu ve unsurları bankalar ve mali kurumlardan geçer. Piyasa sistemine sağlıklı bir geçiş yapmak için ilk yenilikler bankacılık ve merkez bankacılığı alanında yapılmıştır. Arka arkaya yürürlüğe konulan kanunlarla modern anlamda bir merkez bankası oluşturulmaya girişilmiş ve özel bankaların kuruluşlarını kolaylaştırarak tek kesimli banka sisteminden iki kesimli banka sistemine adım atılmıştır.

Ancak, Azerbaycan yetmiş yıl içinde bulunduğu Sovyet Sistemi, tüm konularda olduğu gibi, para ve bankacılık alanlarında da merkezi bir kumanda mekanizmasına sahip idi. Bu sistem içerisinde yetişen ve şekillenen organizasyonların, tamamen farklı yeni bir sisteme geçmesi de kolay olmamıştır.

Azerbaycan 1918 – 1920 yılları arasında doğuda Türk-Müslüman dünyasında ilk bağımsız Cumhuriyet olarak varlık göstermiş ve ilk Merkez Bankası'nı - Halk Bankası'nı kurmuştur. Fakat zaman içerisinde Azerbaycan 27 – 28 Nisan 1920 tarihinde Bolşevik - Rus işgaline uğramasıyla bu bankanın da faaliyeti durdurulmuş ve tüm SSCB'nin Merkez Bankası merkezleştirilerek Moskova'da SSCB Devlet Bankası olarak faaliyete başlamıştır.

Azerbaycan 1991 yılının 18 Ekim tarihinde ikinci kez bağımsızlığını kazanarak, 1992 yılında kendi Merkez Bankasını – Milli Bankasını da tekrar kurmuştur. Araştırmamızda kolaylık için bu kurumun ismi Azerbaycan Merkez Bankası olarak geçecektir.

Araştırmamızın amacı bağımsızlığını kazandıktan sonra Azerbaycan'da kurulan Merkez Bankasının kuruluş yapısını ve günümüze kadar uyguladığı para politikalarını değerlendirmektir. Bu amaçla tez üç bölüm içerisinde düzenlenmiştir.

Araştırma konumuzda dünyada ve Azerbaycan'da merkez bankacılığının tarihi geçmişi kısaca **birinci bölümde** özetlenmiş ve eski Sovyet sistemi İçinde Azerbaycan'ın konumu ortaya konulmaya çalışılmıştır. **İkinci bölümde** ise Azerbaycan ekonomisinin yeni piyasa ekonomisine geçişi ile Milli Bankasının tekrar doğuşu, onun serbest piyasa ekonomisi açısından değerlendirilmesi yapılmıştır. **Üçüncü bölümde** ise 2000'li yıllardan sonra Azerbaycan Merkez Bankası Kanunu'nda çağdaş anlamda yapılmış yeni düzenlemelerin etkisi araştırılmış ve Merkez Bankasının 2006 yılından uygulamaya konduğu para reformu, para ve kur politikaları gösterilmiştir. Son olarak Merkez Bankası'nın uygulamış olduğu para reformu yılında (2007) piyasalardaki durum ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmamız Azerbaycan Merkez Bankası alanındaki geçmiş ve son durumu ve onun para politikalarının incelenmesi açısından temel bilgiler içerdiğinden, bu konuda çalışma yapacaklara yararlı olabileceğini düşünmekteyiz.

BİRİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA MERKEZ BANKACILIĞI ve 1990'a KADAR AZERBAYCANDA MERKEZ BANKACILIĞININ DURUMU

1.1. Merkez Bankasının Ortaya Çıkışı

Bankacılık tarihi ticaretin tarihi kadar eskidir. Bazı tarihçilere göre bankaların ilk doğuşu beş bin yıl öncesine kadar dayanmaktadır. İlk banka Sümerlerin Oruk sitesi etrafında gelişen uygarlıklarda kurulan mabette görülmüştür. M.Ö. eski Mısır, eski Yunan ve Eski Roma'da da bankacılığın gelişmesi ve faaliyetinin ilk nüvelerini saptamak mümkündür[1]. Tabii ki, bu bankacılık faaliyetleri bizim çağdaş anlamda anladığımız gerçek banka faaliyetleri değiller. Gerçek anlamda bankacılık faaliyeti Orta Çağdan itibaren başlamıştır.

Avrupa'da ilk olarak İsveç'te 1601'de kâğıt paralar dolaşıma çıkarılmıştır. Mukayese için belirtelim ki Doğuda Çin'de bundan 800 yıl önce kâğıt paraların dolaşımı mevcuttur.

Ülkelerde bankacılık sisteminin oluşması sonucu, birtakım ekonomik olayların gelişmesi ve para fonksiyonlarının etkinliğinin artması ile Merkez Bankası gibi bir kuruluşa ihtiyaç duyulmuş ve şartlar gereği ortaya çıkmağa başlamıştır. Bütün ülkelerin bankacılık sisteminin özünü merkezi bankalar oluşturmaktadır. Çeşitli ülkelerde bu bankalara çeşitli isimler verilmiştir. Örneğin Milli Bank, Halk Bankası, Devlet Bankası, Rezerv Banka, Emisyon Bankası, Federal Rezerv Sistemi vs. Bazen ise sadece ülkelerin ismi ile bağlı olarak – İtalyan Bankası, Japonya Bankası vs. gibi isimler verilmiştir.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, dünyada ilk kurulan banka İsveç Merkez Bankası (1668) olmuştur. Ama asıl merkez bankacılığının İngiltere Devlet Bankası (1694) (Bank of England) ile başladığını söylemek mümkündür. Bu bankanın amacı para piyasasındaki

[1] Djavit Memmetli, **Serbest Piyasa Ekonomisine Geçişte Azerbaycan'da Bankacılık Sistemi ve Para Politikaları**. Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: 1998. s. 4

istikrarsızlığı ortadan kaldırmak ve hazinenin ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulmuştur. İngiltere Bankasının kurulmasından önce, altınlarını rehin edenlere altın tacirlerinin verdiği yazılı kâğıtlar kullanılıyordu. Bu kâğıtların el değiştirmesiyle karşılığı altın olan kâğıt para fiilen doğmuş oluyordu[2].

Zaman içinde kâğıt paranın sağladığı kolaylıklar ve büyük üstünlük, bütün ülkelerde merkez bankalarının ve kâğıt paranın ortaya çıkmasına yol açtı. Tablo 1'de MB'ların kuruluş tarihleri gösterilmiştir.

[2] Mahfi Eğilmez, Ercan Kumcu, **Ekonomi Politikası: Teori ve Türkiye Uygulaması.** Remzi Kitabevi. İstanbul: 2004. s. 54

Tablo 1

İlk Merkez Bankaların Kuruluş Tarihleri, Kronolojik Sırayla

Ülke	**Kur.Tarihi**	**Ülke**	**Kur.Tarihi**	**Ülke**	**Kur.Tarihi**
İsveç	1668	Bulgaristan	1885	Şili	1925
İngiltere	1694	Finlandiya	1886	Guatemala	1925
Fransa	1880	Portekiz	1891	Meksika	1925
Hollanda	1814	İtalya	1893	Ekvador	1927
Danimarka	1818	Norveç	1897	Bolivya	1929
Yunanıstan	1841	İsveçre	1905	Türkiye	1931
Belçika	1850	Çin	1908	Kanada	1934
Hong-kong	1856	Avustralya	1912	Y.Zelanda	1934
Ispanya	1874	ABD	1915	Hindistan	1935
Avusturya	1878	**Azerbaycan**	**1919;1992**	Almanya	1948
Romanya	1880	G.Afrika	1921	Izrail	1954
Japonya	1882	Rusya	1921	Brezilya	1964

Kaynak: Anar Zeynalov, **Azerbaycan Merkez Bankası ve Finansal Piyasaların Gelişimi Aşaması.** Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: 2004. s. 4

Merkez Bankalarının sonraki gelişim dönemlerinde onların üzerine kağıt paraların emisyonundan başka, diğer önemli görevler: ülkenin hazinedarı, devlet ve ticari bankaları arasında düzenleyici, ülkenin para ve kredi politikalarından sorumlu, piyasa operasyonlarının uygulayıcısı görevlerine de üstlenmişlerdi. Merkezi emisyon bankalarının doğuşu kapitalin merkezleştirilmesi prosesi ve milli para sistemine geçişle ilişkili olmuştur[3].

Ticari bankalar mevduat kabul ederek ve kredi açarak kaydı para yaratıp para arzını artırırlarken, Merkez Bankaları ise izledikleri çeşitli yollarla bankaların açtıkları kredi hacmini ve böylece kaydı para arzını kontrol ederler. Sonuç olarak, ticari bankalar kredi ticareti yapan, MB ise para arzını kontrol eden kurumdurlar. Dünyada MB'larına ilgi ve müdahalesinde dikkate değer artış 1929 Ekonomik Buhranını izleyen ve emisyonların altın karşılığı bağının (altın konvertibilitesi) koparıldığı döneminde görülmektedir. Bu dönemde MB'lerin geleneksel rolüne – emisyon hacmini ayarlamasına yeni ilaveler yapılması gereği ortaya çıkmıştır.

1.2. ÇAĞDAŞ MERKEZ BANKALARININ YAPISI

Günümüzde tüm ülkelerde, mali yapıyı oluşturan kurumların başında Merkez Bankaları yer almaktadır. Merkez Bankasını, piyasaya para çıkarma, banka sistemine müdahale edebilme yetkisi gibi ayrıcalıkları, mali yapının ana kurumu niteliğine bürünmüştür. MB'ları ticari bankaların kuruluşundan sonra toplumdaki iktisadi ve sosyal gelişmenin bir gereği olarak ortaya çıkmışlardı. MB, anlam olarak da belirtildiği gibi ülkede bankacılık ve parasal yapının düzenleyicisidir. MB'lerin bugünkü çok yönlü işlev ve rolü sayesinde finansal piyasalarda bankalar düzenli ve etkili bir kredi sistemi yürütebilmektedirler, ekonomideki kredi kaynaklarını düzenli ve dengeli kullanabilmektedirler. Özellikle para politikası araçlarını devreye sokarak ekonomik yaşama pozitif yönde etki yapabilirler.

[3] Mübariz Bağırov, **Bankalar ve Banka Operasyonları**. Çaşıoğlu Yayınevi, Bakü: 2003, s. 74

Son yüzyıla kadar sadece emisyon hacmini ayarlayan bir banka görünümü arz etmiştir Merkez Bankaları. Emisyon hacminin kontrolü ve kredi piyasasının kontrol edilmesi gerektirmesi MB'ını bugünkü işlevlerine kovuşturmuştur.

Merkez Bankasının çağdaş anlamı şöyle tanımlanmaktadır, "Ülkenin siyasal ve ekonomik bağımsızlıklarının gelişme sürecine koşut olarak ortaya çıkan en temel kurumlardan biri olan merkez bankaları, ekonomide bankacılık sektörünün yanı sıra finansal piyasaları etkileyen ve para ihraç etme yetkisine sahip bankalardır"[4]. Merkez Bankalarının en temel işlevi para ihraç etme yetkisi olmasına karşın, ekonomik gelişmelerle birlikte temel işlevler – para ve kredi hacminin ayarlanması, fiyat istikrarının sağlanması gibi işlevler örnek olarak gösterilebilir.

Merkezi Bankalar banka sisteminin esası ve düzenleyicisidir. Bundan dolayı onların esas görevleri – para dolaşımının güçlendirilmesi; milli paranın savunulması, dayanaklığı ve onun diğer yabancı paralar karşısında kurunun belirlenmesi, başarılı bir para- kredi politikası uygulaması, ülkenin bankacılık sisteminin geliştirilmesi ve dayanaklığının artırılmasından, piyasa işlemlerini durmadan ve verimli bir şekilde uygulamasından ibarettir.

MB'ları faaliyette oldukları ülkelerin hepsi için genel ve karakterik olan fonksiyon ve görevleri mevcuttur. Aynı zamanda her bir ülkenin bankacılık sisteminin fonksiyon ve görevleri bu ülkenin bankaları hakkında yasalarında gösterilmektedir. Şimdi MB'ların genel özelliklerini taşıyan görev ve fonksiyonlarına bakalım:

Karakterine göre MB'ları

- ülkenin emisyon merkezidir, para basımında egemendir, imtiyaz ve tekel hukuku vardır;

[4] Osman Z.Orhan ve Seyfettin Erdoğan, **Para Politikası.** Palme Yayıncılık, İstanbul: 2005. s. 45

- Bankalar bankasıdır, o işlemlerini ülkenin diğer bankaları ile ilişkili yürütür, onların yasalarla belirlenmiş hacimde kasalarını(rezervlerini) koruyor, onlara krediler verir, faaliyetlerini denetliyor, milli kredi sisteminde profesyonellik durumunu koruyor;

- Hükümetin ekonomik gelişme programları ile uyumlu politika izliyor, onu savunuyor, devlet kıymetli kâğıtlarını orada tutuyor, gerekli kılındığında hükümete onun ihtiyaçlarını karşılaması için kredi veriyor, resmi olarak devletin altın-deviz birikimlerini koruyor.

- Ulusal iktisat politikaları amaçları doğrultusunda para ve kredi yöntemi ile ekonomini düzenleyen kurumdur,

- Onların asıl görevi, kar elde etmek olmayıp, kamu hizmeti görmektir

Tüm ülkelerde MB'ının bu görevleri yasalarla belirlenmiştir. Ulusal para emisyonu üzerindeki tekel ona ülkedeki tüm kredi kuruluşlarının likideliğini kontrolde saklama imkânı veriyor. Örneğin, Almanya'da Federal Banka Bundesbank hakkında kanununda para hacmi artımının en üst sınırı belirlenmemiştir, ama dolaşımda olan para hacminin düzenlenmesi yolları belirlenmiştir. İngiltere Merkez Bankasının Almanya Federral Bankasından farkı ise kontrol etme görevinin sınırlı şekilde uygulanmasındadır. Çünkü İngiltere'de kontrol görevi Maliye Bakanlığına tabidir.

Merkez Bankaları üç önemli genel karakterli görevi yerine getirmektedirler:

- Düzenleme

- Kontrol etme ve

- Haber alma-araştırma

Merkez Bankaları para ve kredilerle ilgili kesin doğru haber almakla, onları araştırıp, basına bununla ilgili doğru-dürüst haberleri yazılı olarak duyurur ve ülkedeki(yerel) ve

dünyadaki(küresel) ekonomik duruma çevik bir şekilde uyum sağlaya bilir. İşte böyle olduğu halde tam olarak para ve kredi politikasının yönlerini belirliyor.

Merkezi Bankalar ülke ekonomisini direkt değil, dolaylı yolla para ve kredi aletleri ile düzenlemektedirler. MB'ları ülkede faaliyette olan tüm kredi kuruluşlarına çeşitli yollarla etki yaparak, onların faaliyeti için normal ortam yaratır.

Uzun zamanlar pazar ekonomisini yaşamakta olan gelişmekte olan ülkelerin merkez bankaları aşağıda gösterilen etki aletlerini kullanmaktadırlar.

- İskonto ve teminat politikası,
- Depozito politikası,
- Açık piyasa işlemleri,
- Döviz politikası vs.

Çeşitli ülkelerin merkez bankalarının çağdaş stratejik para ve kredi politikalarının araştırılması sonucu görülmektedir ki ne paracı (monetarist) ne de devlet düzenlenmesi teorileri tam olarak ülke ekonomilerine etkili olmamıştır. Bunun sonucu Avrupa ülkelerinden Fransa, İtalya ve Avusturya'nın banka yasalarında liberal yönünde değişiklikler yapılmıştır. Bu türlü liberal değişiklikleri, pazar ekonomisine 1990'larda geçmiş olan geçmiş Sovyet Cumhuriyetlerinde de görmek mümkündür.

Merkez Bankaları stratejilerinin belirlenmesinde esas prensiplerden birisi ulusal ekonomilerinde para hacminin artım hızının kontrolü yönündeki faaliyeti veya ulusal paranın her hangi bir yabancı parayla oranının belirlenmesidir. MB'larının herhangi stratejiyi seçeceği bu ülke ekonomisinin gelişme yönüne bağlıdır. Bu durumda aşağıdaki yönler müşahede edilmektedir :

Güçlü iç piyasaya sahip gelişmiş ülkelerin merkez bankaları faaliyetleri para hacminin artım hızının kontrolüne yöneliktir. Bu stratejiyi Alman Federal Bankası

(Bundesbank), İngiltere Merkez Bankası, Amerika Birleşik Devletleri'nin Federal Rezerv Sistemi uygulamaktadır. Sabitliğin korunmasıyla ulusal paranın hem iç, hem de dış etkinliği korunmuş oluyor. Ulusal paranın iç sabitliği söylenildiğinde enflasyonsuz gelişim, dış sabitliği denildiğinde ise ulusal para kurunun diğer yabancı paralar karşısında sabitliğinin korunması anlaşılmaktadır.

Döviz kuru politikasını uygulayan devletlerde ise ekonomisi çok gelişmiş ve ihracata yönelik faaliyet gösteren ülkelerdirler. Örneğin, Hollanda, Belçika, Avusturya gibi ülkeler[5].

Muhtelif ülkelerde merkez bankalarının her birisi tarihin farklı dönemlerinde doğduğundan dolayı onlar arasında göreli farklar mevcuttur. Onlar aynı zamanda muhtelif durumlarda, gelişmiş farklı sistemlerinde faaliyet göstermişlerdir ve farklı siyasi kuruluşlarda yaşamışlar. Bu ve bunun gibi diğer etkenler merkez bankalarını biri birinden farklı kılmıştır.

Merkez Bankalarının tarihi geçmişini ve çağdaş görünüm şekillerini kısaca özetleyecek olursak, aşağıdaki gelişim dönemlerini görebiliriz:

1. Bankaların dağınık, perakende, düzenlenmeyen dönemi,
2. Emisyon fonksiyonlarının tek bir merkezde oluşması,
3. Maliye - kredi kuruluşlarının, müesseselerin devlet tarafından maliyeleştirilmesine geçtiği dönem,
4. Bankacılık sisteminin tümüyle veya bir kısmının millileştirilmesi dönemi,
5. Bankacılık sisteminin özelleştirilmesi dönemi,
6. Bankacılık sistemini buhranı dönemleri,

[5] Bağırov**, s.** 87

7. Bankacılık sisteminin sabit gelişim dönemleri.

Hal hazırda merkez bankaları tarihin muhtelif dönemlerinde doğmasından, farklı ekonomik ve siyasi şartlarda kurulmasına rağmen tüm ülkelerin merkez bankalarına hemen-hemen aynı görevler düşmektedir. Ulusal parayı basma yetkisi ile yetinmeyen merkez bankalarının çağdaş görevleri geniştir, onlar aynı zamanda ulusal paranın değerini ve istikrarını korumakla yükümlüdürler ve ülkenin ekonomik refaha ulaşmasından da sorumludurlar.

Geçtiğimiz son yirmi –otuz yıldaki gelişmeler, ortaya çıkan yeni durumlar ve dünya ekonomilerinin aldığı şekillenmeler kuşkusuz merkez bankalarının işlevlerini de geniş ölçüde şekillendirmektedir ve daha farklı yönlerde etkilemektedir. En çok etki alanı özellikle, finanssal piyasaların büyümesi, globalleşmedeki öncüllüğü ve gelişen iletişim teknolojisi bu piyasaları 60'lı ve 70'li yıllardan çok daha değişik boyutlara götürdü.

Sistem tartışmaları sona erince piyasa güçlerine dayalı uygulamalar geniş alanlar bulmaya başlamış oldu[6]. Bu gelişmeler kuşkusuz merkez bankalarının temel fonksiyonlarını da etkiledi. Ekonomi literatüründen herkese bellidir ki, merkez bankaları iki temel işlevi mevcuttur. Bunlardan birisi – parasal istikrarı sağlamak, diğeri ise – finansal istikrarı korumaktır.

Günümüzde Merkez Bankaları'nın sahip oldukları fonksiyonları aşağıdaki şekilde toplaya biliriz[7].

- Para politikasının uygulayıcısıdırlar,

- Para politikası hedefliyorlar,

[6] C.Aktan, S. Togay ve U. Utkulu, "Merkez Bankacılığının Doğuşu" http:/www.canaktan.org/ekonomi/merkez-bankacilik/dogusu.htm 2005, İstanbul: 2005. İMKB Yayınları. (28.01.2008)
[7] Rıza Ayhan **"**Merkez Bankası ve Para Politikası" http://www.ekodialog.com/Makaleler/merkez_bankasi_para_politikasi.html (05.12.2007)

- Para politikası araçlarını belirliyorlar (faiz oranları, selektik krediler vs.) ödemeler sisteminin emniyetinin korunması, “ Merkez Bankacılığının Doğuşu”
- Hazine adına bankacılık işlemlerinin yapılması,
- Finansal sistemin sabitliğinin kontrolde tutulması,
- Para arzını kontrol ederler,
- Para piyasasının düzenleyicisidirler,
- Paranın dağıtıcısıdırlar,
- Mali altyapının kurulmasına nezaret ederler,
- Devletin hazinedarı ve mali ajanlarıdırlar,
- Mali ve ekonomik konularda hükümetlere danışmanlık yaparlar,
- Ülkenin uluslar arası ödeme araçlarını yönetirler,
- Para, kredi bilgilerinin toplanması görevi vardır,
- Ulusal paranın iç ve dış değerini korur,
- Bütün bankaların merkez bankaları nezrinde hesapları bulunur,
- Devletin hesabını tutarlar,
- Devlete ödünç verirler,
- Devletin hazinesinin kasası ve saymanıdır,
- ekonomi ve para etütleri yapar vs.

Zaman içinde piyasa sistemine ağırlık veren uygulamalar artınca, daha bağımsız merkez bankalarına gereksinim duyuldu. Şeffaf, açık ve bağımsız merkez bankaları fiyat istikrarını daha iyi sağlayacağı fikri yaygınlaşmağa başladı, diğer yandan, bankacılık sisteminin daha etkin denetimi de söz konusu olunca, bu denetimin MB dışında bağımsız bir şekilde yapılması fikri galip gelmeye başladı. Aynı zamanda ödemeler sistemindeki istikrar ve gederek sistematik riski önleme çabaları MB'lerin temel işlevleri haline dönüşmeye başladı. Bu ve diğer şekillerde bir gelişme gösteren dünya merkez bankacılığında 21. yüzyıla bakıldığında, fonksiyonları, amaçları ve para politikası taktikleri açılarından önemli değişmeler ve şekillenmeleri görüyoruz. 1990'lı yıllardan başlayarak daha da bağımsızlaşma eğiliminin artırılması çabalarını görmekteyiz. Bu açıdan yaklaştığımızda ilk olarak gözümüze görünen – araç bağımsızlığından amaçta bağımsızlığa gedişini (değiştiğini) görürüz. Dolayısıyla MB'lerin bağımsız para politikası çizme ve yönlendirmeleri kabul gören uygulanmaya konulan bir işlev haline dönüştü. MB'lerin bankacılık sisteminin denetlenmesi eğilimi ise hali hazırda denetimin merkez bankası dışında bağımsız bir kuruma verilmesi, bu kurum ile iyi bir işbirliği sağlanarak bankacılık sisteminde istikrarın sağlanması yönünde gidiyor. Şu anda dünya uygulamalarında bir birliktelik yoktur. Ödeme sistemleri ise tüm dünyada MB'lerin kontrol ve fonksiyonları arasına girmiştir. Çağdaş gelişmeler ve ya teknolojik yenilikler olsa bile MB'ler ödemeler sistemi aracılığı ile finans sisteminin sağlamlığından sorumludurlar.

Dünyadaki Merkez Bankalarının tarihi gelişimine baktıktan sonra, şimdi ise Azerbaycan Halk Cumhuriyeti dönemindeki (1918-1920) Merkez Bankası kuruluşuna ve 1920 – 1991 tarihleri arası merkez bankacılığı şekillerine bakalım.

1.3. 1991 ÖNCESİ AZERBAYCAN'da MERKEZ BANKACILIĞI

Azerbaycan'da 1918 yılının başında Rusya Bolşeviklerinin eliyle Bakü Halk Komiserleri Şurası (BHKŞ) oluşturuldu. Ticari ilişkiler alanında para banknotlarına

artmakta olan talebi ödemek maksadıyla artık 1918 yılının ocak ayından itibaren Bakü Şehir İdaresi ve Bakü şurası tarafından "Bakü Bonoları" isimli kağıt paralar yürütülmüştür.

28 mayıs 1918 yılında Azerbaycan'da Mehmet Emin Resulzade önderliğinde Türk – Müslüman aleminde ve Doğuda ilk defa olarak demokratik bir cumhuriyet – Azerbaycan Milli Demokratik Cumhuriyetini kurmuştur. Cumhuriyetin ilk aylarında Cumhuriyete Rus paraları ve Bakü bonoları ile beraber Kafkasya Bonoları da geniş bir şekilde kullanılmaktaydı. Aynı dönemlerde geçmiş Rusya Devlet Bankasının Bakü Şubesi de kendi faaliyetini devam ettirmekte idi. Fakat 7 Mart 1919 'da Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümetinin kararıyla Azerbaycan Devlet Bankasının (Merkezi Bankanın) kuruluşu teklifi beğenildi ve onun tüzüğünün hazırlanmasında Maliye Bakanlığı görevlendirildi. Aynı yıl 16 Eylül'de Azerbaycan Cumhuriyeti Parlamentosu Maliye Bakanlığının Kredi Şubesi tarafından hazırlanmış Azerbaycan devlet bankasının tüzüğünü kabul etti. 30 Eylül 1919 tarihinde ise Azerbaycan Devlet Bankasının resmi açılış töreni oldu ve bu tarihten itibaren banka görevine başladı. 9 Ksım 1919'da Devlet Bankasının Gence ve diğer şubeleri kurulmuştur.

Azerbaycan Devlet Bankasının esas hedefleri – para dolaşımını kolaylaştırmak, ticarete, sanayie ve ziraata yardım etmekle para sistemini güçlendirip sağlam hükümet yönetimi kurmak idi. Devlet Bankasının iç tüzüğü 50 milyon Ruble idi. Her sene bu kapital yıllık gelirin %10'u meblağında bir kaynak hesabına artırılacağı hedefleniyordu. Yedek sermaye ise 10 milyon Rubleyi bulana kadar yıllık gelirin %20'si meblağında, sonra ise %10'u meblağında kaynak hesabına oluşturulmalı idi. Yedek sermaye bankanın işlem zararının kapatılması için oluşturulmalı idi. Aynı zamanda bankanın yaşatılması için gelirlerin yeteri kadar olmadığı durumda ise özel yedek fonunun oluşturulması planlanıyordu. Bu fonun yıllık gelirinin %5'i meblağında ödemeler hesabı oluşturulmalı idi. Para basımı ve ihracı yetkisi Azerbaycan Devlet Bankasına ait idi.

İki senelik Cumhuriyet döneminde tam olarak 2 milyar 345 milyon Ruble meblağında para (banknot) ihraç edilmiştir. Milli paranın konvertibilitesini (dönerliğini) temin etmek amacıyla hükümet Bakü Bonosu ile diğer paraların değişim kurunu aşağıdaki gibi belirlemiştir[8].

Tablo 2

1919 Haziran ayında Azerbaycan`da Döviz Kuru

Döviz Türü	Manat bono fiyatı
1 ABD doları	280 Bono (Manat)
1 Türk altın lirası	390 Bono (Manat)
1 İngiliz Funt Sterlini	310–315 Bono (Manat)
1 Fransız Frankı	8–10 Bono (Manat)
1 İtalyan lirası	7 Bono (Manat)
1 Rus Altın Onluğu (Çervon)	420 Bono (Manat)
1 İran Tümeni	125–130 Bono (Manat)
1000 Rublelik "Kerenka"	1850 Bono (Manat)
500 Rublelik "Romanovka"	1600 Bono (Manat)
100 Rublelik "Romanovka"	350 Bono (Manat)
1 NOBEL Hissesi	16500 Bono (Manat)

Kaynak: Azerbaycan Merkez Bankası Resmi Sitesi, www.nba.az/az/history.shtml ACMB Tarihi (19.03.2006)

[8] Azerbaycan Merkez Bankası Resmi Sitesi, www.nba.az/az/history.shtml ACMB Tarihi (19.03.2006)

Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetinin Meclisi, ülkenin güçlü ekonomisinin oluşturulmasına çok büyük önem vermiştir. Meclisin görüşerek tartıştığı 215 kanun tasarısından 82'si mali düzenlemelerle alakalı olup, karara varıldıktan sonra Maliye Bakanlığına sunulmuştur. Maliye Bakanlığına verilen ana görev kısa bir dönem içerisinde Birinci Dünya Savaşında kontrolden çıkan para dolaşımının düzene sokulması idi. Bunun İçin üç yönde düzenlemeye gidilmiştir:

1. Devlet gelirlerinin artırılmaya, giderlerinin ise azaltılmaya çalışılması,

2. Kontrolden çıkmış para ve kredi dolaşımının düzenlenmesi,

3. Devletin mali yasasının yenilenmesi

Yukarıda da göründüğü gibi 1918 yılının başında Azerbaycan 'da tedavülde olan para, Ruble,-"Nikolay" ve "Kerensky"ler idi. Bununla beraber aynı yılın Ocak ayında "Bakü Bonoları" adlanan kâğıt paralar tedavüle çıkarılmıştır. Bu paraların emisyonuna iki kuruluş- Bakü Şehir İdaresi ve Bakü Şurası üstlenmiştir. 1919 Eylül ayına kadar bu iki kuruluş tarafından 172 milyon ve 117 milyon Rublelik bono basılmıştır.1918 yılının ortasında ise Azerbaycan Hükümeti kendi parasını basmıştır ve yukarıda da belirttiğimiz gibi Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin varlığının sona erdirilmesine kadar toplam 2 milyar 345 milyon Manat[9] kâğıt para bastırılmıştır.

1918 Eylül ayında Azerbaycan Hükümeti tedavülde olan "Bakü Bonoları"nın değerinin tespit edilmesi açısından iki karar kabul etti. Birinci olarak, bu bonoların değerinin aynı miktarda Rusya Rublesi'ne endekslenmesi, ikincisi olarak da bir Türk Lirası'nın 40 Rublelik bonoya endekslenmesini öngördü.

[9] Azerbaycan Ulusal Para Birimi - **Manat**

5 Mayıs 1919'da para basımı konusunun görüşüldüğü Azerbaycan Parlamentosu'nda Devlet Başkanı M. E.Resulzade, konuşmasında İngiliz girişimcilerinin talebi üzerine İngilizlere verilen borçtan bahis etmiş ve ekonomide sağlanan başarıyı önemle vurgulamıştır.

"Bankalar Bankası" da olan Azerbaycan Devlet Bankası Ülkedeki mevcut finansal kurumların faaliyetini denetliyordu. Bu dönemde Azerbaycan'ın finansal sistemi hayli gelişmiştir. Ülkedeki diğer finansal kurumlar da bankalarla beraber faaliyet göstermekte idi. Maalesef, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti gibi Azerbaycan Milli Bankasının da ömrü uzun olmadı. 28 Nisan 1920'de Azerbaycan'ın Kızıl Ordu tarafından işgali ile bağımsızlığı sona ermiş oldu, ülkenin mevcut finansal sistemi yok edildi. 31 Mayıs 1920 tarihinde Maliye Komiserliğinin emriyle Azerbaycan Devlet Bankası, Azerbaycan Halk Bankası olarak adlandırıldı, Azerbaycan Devrim Komitesinin 9 Haziran 1920 tarihli kararıyla bütün bankalar ve diğer finansal kurumlar ulusallaştırılarak Halk bankasının terkibine katıldı. Sonuçta, bankacılık devletin kayıtsız şartsız inhisarına geçti. Devrim Komitesinin 2 Ağustos 1920 tarihli kararı ile uluslaştırılmış tüm finansal kurumların yanı sıra ADB'nin 28 Nisan 1920 tarihine kadar oluşmuş borçları iptal edilmiştir.

Azerbaycan Milli Bankası'nın kurulmasının, para ve kredi politikalarının düzenlenmesine büyük katkısı olmuştur. İşgal sırasında Azerbaycan talan edilmiş ve ülkedeki tüm altın, gümüş ve diğer rezervler ordu tarafından Rusya'ya götürülmüştür. Ayrıca İngilizler de ülkeyi terk ederken 212 milyon Manat değerinde kıymetli eşyaları ülke dışına çıkarmışlardır.

28 Nisan 1920'de SSCB'ye bağlı olarak Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin kurulduğu ilan edilmekle Azerbaycan yeni bir döneme girmiş oldu. 9 Haziran 1920'de çıkarılan " Bankaların Millileştirilmesi Hakkında Kanun" ile bankacılık sistemi tümüyle devlet otoritesine bırakıldı. Azerbaycan'da bulunan tüm özel ticari, yabancı ve kamu bankaları, karşılıklı kredi kurumları Azerbaycan Halk Bankası (AHB) adı altında birleştirilerek kamulaştırıldı. Kapatılan bu kurumların aktif ve pasifleri AHB'nın

oldu. Onun esas görevi kâğıt paraların (Ruble) basımıydı[10]. Halk Bankası ulusal ekonomiye finansman sağlayıp bütçe kayıtlarıyla uğraşıyordu. Zamanın esas siyaseti Harbi Komünizm olduğundan dolayı diğer devlet politikaları da bu siyasetle uyuşturulmağa çalışılırdı. Devlet kuruluşları ve idareleri arasında parasız hesaplaşmaların uygulanmasıyla HB'nın kredi işlemleri de sona ermiş oldu. Bu bankanın hesaplaşma merkezi olarak rolü en az düzeye indirildi, bu zaman müesseselerin finansmanı, tüm hesaplaşmalar devlet bütçesiyle düzenli bir şekilde yapılıyor ve gelirleri bütçe hesaplarına oturuluyordu.

AHB adı altında kamulaştırılan bankaların kapatılması ve millileştirilmesi aşağıdaki şekilde gerçekleştirildi.

a) Tüm bankalar AHB'nın şubeleri ilan edildi ve bu şubeler de dört şube olacak şeklinde birleştirildi,

b) Kapatılan ve millileştirilen bankaların yöneticisi ve işçileri geçici olarak görevlerinde bırakıldı ve onlardan hemen tüm bilgilerin (aktif, pasif, hesap işlemleri, 14 Aralık 1917, 1 Ocak 1918, 1 Ocak 1919, 1 Ocak 1920 ve 28 Nisan tarihli bilânçoları (yani AHC dönemi ADB'sinin tüm bilgileri vs.) toparlanması istendi,

c) Bankaların millileştirilmesinin sağlıklı yürütülmesi için en yetkili merci olan Halk Komiserliğine bağlı Mali Komite kuruldu.

Göründüğü gibi Azerbaycan Devlet Bankasının SSCB'ye bağlılığından sonra Halk Bankası şeklinde mahiyeti tamamen değişmiş oldu. Halk Bankasının görevini devlettin merkez bankası fonksiyonunu yerine getirmeyi yanı sıra bütçe işlemlerine hizmet eden ve maliye organlarıyla ilişkili bir kuruluşa çevrilmiş oldu. Bolşevikler o zaman "parasız ekonomi" modeli yeni bir sistemi kurmağı düşünüyorlardı. Ama aynı zamanda Halk Bankası adlı bir kurumun varlığı ile zıt geliyordu. Bundan dolayı tarihi bir kararla "önceki anlamda devlet kredi idaresine" ihtiyaç olmadığı sebebinden Azerbaycan Halk Bankası

[10] Azerbaycan Merkez Bankası'nın Resmi İnternet Sitesi, www.nba.az (19.03.2006)

iptal edildi ve bu göreve Merkez Bütçe Hesaplaşma İdaresi üstlendi. 1921'de Bolşevikler yeni bir iktisadi siyaset sürdürmek zorunda kaldılar. Bununla ilgili MB'nın de faaliyetini yeniden kurmak gerekiyordu. Azerbaycan Halk Komiserleri Şurasının 16 Ekim 1921 tarihli kararıyla Azerbaycan Devlet Bankası kuruldu ve Maliye Komiserliği tarafından hazırlanan tüzüğü kabul edildi. 16 Ekim 1921'de Gosbank'ın[11] Azerbaycan Şubesinin kurulması hakkında kanun kabul edildi. Ana sermayesinin oluşturulması için Mali Komite tarafından Gosbank'a 100 milyon Rublelik kredi verilmesi kararlaştırıldı. 1922'de Gosbank ülkenin para dolaşımını düzenleyen tek emisyon merkezi oldu. Tedavülde Gosbank tarafından bastırılan para ile eş zamanda, Mali Komite tarafından bütçe açığını kapatma amacıyla bastırılan paralar da var idi, yani iki paranın dolaşımı söz konusu idi.

Belli üç Kafkasya cumhuriyetlerini birleştiren Kafkasya Sosyalist Cumhuriyetleri Federal Birliği (KSCFB) 30 Aralık 1922'de SSCB'ye katıldı. KSCFB 'nin Birlik Şurasının 10 Ocak 1923 tarihli kararıyla Kafkasya bir tek para sistemine geçiş yaptı.

Azerbaycan Halk Komiserleri Şurası 3 Temmuz 1923 tarihli kararıyla ADB Azerbaycan Devlet Ziraat Bankası olarak adlandırılmış ve bununla da onun merkez bankası fonksiyonuna son verilmiştir. Ama ilk dönemlerde bu banka ziraatın gelişimine yardım etmekle beraber para ve mal dolaşımını da düzenliyordu.

1 Ocak 1923 – 1 Kasım 1923 arasında Gosbankın Azerbaycan Şubesinin bilânçosunun aktifleri 32 kalemden, pasifleri ise 16 kalemden oluşmakta idi. Sonraki yıllarda Gosbankın Azerbaycan'da Şeki, Ağdam, Guba, Nahçivan'da da temsilcilikleri açılmıştır.

Dış ticaretin gelişmesi, döviz hesapları, döviz alım - satımı konularını gündeme getirildi. Döviz alım – satımını n gerçekleştirilebilmesi için Bakü de dâhil 10 şehirde mal ve döviz borsaları kuruldu. 1925'de bu borsalarda yapılan işlemlerin %38'i döviz, %62'si devlet bonolarının alım – satımı olarak gerçekleşmiştir. 15 Temmuz 1927'de çıkarılan " Kredi Sisteminin Kurulması Hakkında Kanun" ile sistemi katı merkeziyetçiliği ve

[11] Rusçadan Tercümede Devlet Bankası - Sovyetlerin Merkezi Bankası

Gosban'ın kontrolünün güçlendirilmesi öngörüldü, Bakanlar Kurulu bankalar arası ilişkileri daha da sınırlandırılmasını öngören karar aldı. Aynı zamanda Uzun Vadeli Kredi Bankası (BDK) kuruldu. Tüm bankaların kısa vadeli kredi işlemleri Gosbank'a devredildi ve Gosban ve diğer bankaların uzun vadeli kredi işlemleri BDK'ya devredildi. Bazı kredi kurumları kapatıldı. 1929 yılında SSCB halk Komiserliği tarafından Gosbank'ın ilk tüzüğü onaylandı. Bu aralarda yeni bankalar kurulur. Örneğin, Azerbaycan Emlak Bankası – Azkombank gibi. Ve aynı zamanda Gosbankın Azerbaycan'da yeni tensilcilikleri kurulur. 1945 -1952 yıllarında savaş sonrası bozulmuş ekonominin canlandırılması için Gosbank'a mali konularda gerekli tüm önlemler alma yetkisi verildi. 30 Aralık 1949'da onun ikinci tüzüğü onaylandı ve yeni tüzükle onun görev ve yetki alanları daha da genişlenmiş oldu.

1947'de SSCB'de yeni para reformu geçirildi. Sonuçta dolaşıma yeni banknotlar sürüldü ve tedavüldeki eski ve sahte paralar toplatıldı. Yeni Ruble'nin uluslar arası artırıldı ve altına endekslenmiş 1 Mart 1950'de 1 Ruble = 0, 222168 gr. saflığında olduğu kabul edildi.

21 Ağustos 1954'de Gosbank'ın yeni, üçüncü tüzüğü onaylandı ve yürürlüğe girdi. Bu tüzükle para arzının kontrolünün güçlendirilmesi, para dolaşımında düzenliliğin sağlanması ekonomideki kalkınma hamlelerindeki işbirliği gibi konularda Gosbank'ın üzerine düşen yeni görevler belirtildi. Sorunların yerinde ve pratik halledilebilirliği için Gosbank'ın şubelerine kredi limitlerinin belirlenmesinde verilen yetkiler genişletildi.

29 Ekim 1960'da Gosbank'ın yeni, dördüncü tüzüğü düzenlendi. Ayrıca 1960'da SSCB, yeniden para reformu gerçekleştirmeği kararlaştırdı. 1 Ocak 1961'den itibaren yeni paralar (Rublelik banknotlar) ve madeni paralar tedavüle girdi[12].

SSCB'in yeni bir döneme girişi 1986 yılından Gorboçov'un yönetime gelmesi ile uygulamak istediği Yeniden Yapılanma reformu ile başlamış oldu ve bu reform ülkenin

[12] Zöhrrab İsmayılov, **Azerbaycan'da Para – Kredi Politikalarının Tarihsel Gelişimi,** Azerbaycan Devlet İktisad Üniversitesi Yayınları, Bakü : 1997, s. 10

mali sistemine de etkisini gösterdi. 1986 – 1988 döneminde bankacılık sisteminde esas işlev yönetimle ilgili işlevler idi. Yeniden Yapılanmadan sonra bankacılık sisteminin değişikliği aşağıdaki gibi gerçekleştirildi;

- Gosbank'ın yeniden yapılandırılması,
- İhtisas bankalarının kurulması,
- Ticari bankaların kurulması

Yeniden Yapılanma reformlarına dek merkez bankalarının tümünün kontörlü Gosbank'ın tekelinde olması söz konusu idi. Buraya kredi planı ve nakit plan olmak üzere iki plan, bütçe fonlarını ayıran ve kullanan konumları da dâhil idi. Sovyetlerin ilk resmi ve köklü sayılabilecek tek bankacılık reformu 1987 – 1988 yıllarında uygulanmıştır. Bu banka piyasa ekonomisinde her kes tarafından kabul edilmiş merkez bankası şekline kavuşturuldu, bu kurumun tanımı, yetkileri ve görevleri yeniden belirlendi[13].

Ülkede para arzının kontrolü, bütçenin düzenlenmesi, mali politikaları yürütülmesi, dış ödemelerin gerçekleştirilmesi vs. bu gibi görevleri Gosbank üstlenmeğe başladı. Reformun en çarpıcı özelliği ise bazı görevlerin özel olarak kurulan beş ihtisas bankasına teslimatı idi. İşte bu bankalar kısa vadeli kredilerin verilmesi, bu kredilerin amaçları doğrultusunda kullanımının denetimi, finansal dokümanların kontrol edilmesi gibi görevleri üstlendi.

Azerbaycan'da da bankacılık sistemi normal olarak Sovyet bankacılık sisteminin bir parçası olarak faaliyet gösteriyordu. Azerbaycan bankacılık sisteminin nerdeyse tümünü Gosbank ve beş ihtisas bankasının Azerbaycan şubeleri oluşturmaktaydı, aynı zamanda kırka yakın ticaret ve kooperatif bankası da küçük hacimli işlemleriyle faaliyet

[13] Meral Varış, **BDT'de Finansal Yapının Dünü ve Bugünü " BDT ve orta Asya Türk Cumhuriyetleri.** İSO Yayın No: 1992/ 11 İstanbul : 1992. s. 95

göstermekte idiler. Bu şubelerin bankacılıkta büyük payı vardı. Emlak Bankasının Azerbaycan Şubesi 1991'de kapatılmış ve varlıkları Gosbank'ın Azerbaycan Şubesine devredilmiştir, Ziraat Bankası'nın Azerbaycan'da tarım işlemlerinin finansmanını karşılamakta idi ve finansmanı merkezi şubeden ve Azerbaycan'daki şubelerinden idi, aynı zamanda Azerbaycan'da şube sayısına göre en büyük banka idi. Sanayi Bankası adından belli sektörlere yönelik faaliyeti vardı. Mevduat Bankası ise Azerbaycan vatandaşlarının kişisel mevduatlarını değerlendirmekte idi ve mevduatlarına devlet garantisi onun esas avantajı idi. Dış Ticaret Bankası Azerbaycan hükümeti adına döviz işlemleri yapıyor, dış ödemeleri gerçekleştiriyor, yurt dışında cumhuriyetin temsilciliğini üstlenmekteydi. Bu bankanın çarpıcı özelliği yalnızca döviz işlemleri yapma yetkisinin olmasında idi[14].

[14] Zahid Memmedov, **Türk Cumhuriyetlerinde Bankacılık sistemi ve Türkiye ile Ticari İlişkilerinin Gelişmesinde Bankacılığın Önemi.** Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı: 114, s. 205 – 206

İKİNCİ BÖLÜM

SERBEST PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞ DÖNEMİNDE AZERBAYCAN MERKEZ BANKASI

2.1 AZERBAYCAN'IN BAĞIMSIZLIĞINI KAZANMASI VE SERBEST PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞİ

Azerbaycan ekonomisinin 1991 – 1994 yıllarını Planlı Ekonomiden Piyasa Ekonomisine " Geçiş Dönemi " diyebiliriz. Cumhuriyet bağımsızlığını kazandıktan (19 Ekim 1991) sonraki sürçte mevcut ekonomik yapının tasfiyesi nedeniyle çok önemli sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Merkezi planlamaya göre örgütlenmesi nedeniyle birçok tesisin durması veya üretimin atıl seviyede kalması söz konusu olmuştur. SSCB'deki işletmelerle ekonomik bağlantıların koparılması ve ülkenin diğer cumhuriyetlerdeki pazar payını kaybetmesinin yanı sıra SSCB döneminde merkezden sağlanan sübvansiyonların da kesilmesiyle birlikte üretimde şok düşüşler yaşamıştır. Bu süreç hiper enflasyon olarak yorumlanabilecek boyutlara varan enflasyon olgusuyla birleşince ekonomik yapının bozulmasına yol açmıştır. Buna ilaveten 1991 – 1994 yıllarında Ermenistan'ın müdahalesiyle kaybedilen toprakların getirdiği iç politik kriz ülkenin sosyoekonomik açıdan zayıflamasını beraberinde getirmiştir. Uygulanan para ve maliye politikaları sonucunda ciddi bütçe ve dış ticaret açıklarıyla karşılaşılarak başarısızlık olmuştur. Bütçe açıklarının Merkez Bankası vasıtasıyla kapatılmaya çalışılması, para arzının artmasına ve iç borç stokunun yükselmesine neden olmuştur.

Ekonomide liberalizasyon çalışmaları ve özelleştirme 18 Ekim 1991 tarihinde kabul edilen yeni Anayasa ile birlikte başlatılmıştır. Anayasa ile birlikte yapılan reformlar ile ilgili kararlar da yürürlüğe konulmuştur. 7 Ağustos 1992'de Merkez Bankası Hakkında Kanun ile Bankalar ve Bankaların Faaliyetleri Hakkında Kanun arka – arkaya yürürlüğe girmiştir ve modern bankacılık sistemi için oturmuş bir hukuki alt yapı oluşturma süreci başlatılmıştır. Ülke böylece hükümet kontrollü birleştirilmiş bir finans sisteminden piyasa

ihtiyaçlarına çok daha duyarlı iki aşamalı bir bankacılık sistemine geçmiştir. Aynı zamanda eski Sovyet sisteminden miras kalan kurumlar, prosedürler ve uygulamalar getirilen yeniliklerle beraber varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu çerçevede kamu işletmelerine, 1992 yılında fiyat ve ücretleri belirleme, kullanılacak girdilerin nereden sağlanacağı ve üretilen malların nerede satılacağına karar verilmesi konularında serbestlik getirilmiştir.

2.2 7 AĞUSTOS 1992 AZERBAYCAN MERKEZ BANKASININ KURULMASI

Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra Azerbaycan'da kendi iç kaynaklarının yeteri kadar olmamasından dolayı, dışarıdan mal ve hizmetler satın alma zorunda kalmıştır. Yeteri kadar mali kaynaklarının olmaması sebebinden pazarlarda ürün kıtlığı yaşanmış ve doğal olarak fiyatlar hızla yükselmiştir. Hemen hemen geçiş ekonomilerinin tümünde görüldüğü gibi Azerbaycan'da da dönüşüm sürecini başlarında GSMH'da büyük düşüşler ve fiyatlarda yüksek dalgalanmalar olmuştur. Üretim faktörlerinin yeniden dağılımı, istikrar programları ve yapısal reformlarla bağlı olarak ortaya çıkan bu gelişmelerin yanı sıra, bölgesel, politik, askeri ve ekonomik gelişmeler dönüşüm surecinin başlarında oldukça etkili olmuştur. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, dönüşüm sürecinin ilk yıllarında Ermenistan ile yaşanan savaş, Rusya'nın Azerbaycan'a ulaşım ambargosu koyması ve Çeçenistan savaşı nedeniyle önemli iki petrol hattının kullanılmaması gibi politik, askeri sorunlar ekonomik performansı olumsuz yönde etkilemiş, 1992 – 1994 yılları arasında enflasyon 4 haneli rakamlara yükselmiştir. 1995 yılında İMF ve diğer uluslar arası kuruluşların desteğini alan finansal istikrar politikalarının uygulanmaya başlanmasıyla ekonomik büyüme sürecine yeniden girilmiştir. Araştırmamızın ilerleyen kısımlarında bunlara tekrar dönülecektir.

Azerbaycan Merkez Bankası 400 milyon Ruble sermaye ile kurulmuş ve sermayesinin tamamı devlete ait olan tüzel kişiliktir. SSCB dönemindeki Merkez Bankası Endüstriyel İnşaat Bankası ile Tarım ve Sanayi bankası esasında kurulmuştur. Yani SSCB

döneminde Merkez Bankasından önce Endüstriyel İnşaat Bankası ve Tarım ve Sanayi bankaları mevcut idi. Adı geçen bu iki bankanın iptalinden sonra onların esasında Merkez Bankası kurulmuştur. Bu iki bankanın aktif ve pasiflerinin 1 Ocak 1992'ye kadar MB' ye devredilmesiyle faaliyete başlamıştır. Böylece Azerbaycan'ın finansal kesimi Azerbaycan Merkez Bankası ve dört ihtisas bankasından ibaret olan bankacılık sisteminden oluşmaktadır. Merkez bankası dışında bankacılık sistemi Azerbaycan Uluslar arası Bankası (Beynelhalk Bank), Ziraat – Sanayi bankası(Agrar – Sanayi Bankası), Sanayi ve İnşaat Bankası, Tasarruf Bankası ve 45 civarında ticari ve kooperatif bankalardan oluşmaktadır. İlerleyen 1998-1999 yıllarında Azerbaycan Cumhuriyetinde faaliyet gösteren 4 devlet bankası (Beynelhalk Bank, Emanet Bank, Agro-Senaye Bank, Senaye Tikinti Bank) IMF ve Dünya Bankasının tavsiyeleri üzerine özelleştirme kapsamına alınmıştır. Bu bankalardan Beynelhalk Banka döviz işlemlerini üstlenmek için dokuz ticari bankanın lisansını almıştır. Ancak bu bankaların döviz işlemleri önemli ölçüde gerçekleşmemiştir. Yine de banka bu piyasaya hâkim durumdaydı. 1992 yılının sonunda Azerbaycan uluslar arası rezervlerinin yönetimi bu bankadan Azerbaycan Merkez Bankasına devredilmiştir. 11 Şubat 1992 tarihinde Azerbaycan Merkez Bankası olarak faaliyetine başlayan, sermayesi tamamen devlete ait olan Azerbaycan Milli Bankası'nın sorumlulukları arasında:

- Para politikasının yürütülmesi,
- Kredi hacminin ve bankacılık sisteminin denetimi,
- Ulusal para – Manat'ın değerinin korunması ve
- Yedek bankacılık fonksiyonlarını icra edebilmek gibi yüksek emisyon idaresi görevine yüklenmiştir.

Merkez Bankası ve Bankacılık Faaliyetleri Hakkında Kanun'lara ilave olarak Azerbaycan Parlamentosu bir yetki kanunu da kabul etmiştir[15]. Bu yetki kanunu ile Merkez Bankası acilen aşağıdaki düzenlemeleri yaparak parlamentoya sunması ön görülmüştür:

- Kendi organizasyonu ile ilgili düzenlemelerin tamamlanması ve Milli Meclise sunulması,
- 1992 ve sonraki dönemlerle ilgili para politikasının hazırlanması,
- Bankalar Kurulu ile beraber yatırımlar, emeklilik fonları, kiralama ve diğer finansal kuruluşlarla ilgili düzenlemelerin hazırlanması.
- 7 Ağustos 1992 tarihinde Milli Meclis (Millet Meclisi) tarafından kabul edilen Merkez Bankası Kanununun temel fonksiyonları şöyle belirlenmiştir:

1. Para Politikasının oluşturulması ve Uygulanması

a) Para ve Kredi politikalarının temel prensiplerini hazırlamak,

b) Bankalar tarafından yatırılan zorunlu karşılıkların standartlarını belirlemek,

c) Iskonto oranlarını belirlemek,

d) Döviz ve menkul kıymetlerin alım ve satımı ile ilgili düzenlemeleri yürürlüğe koymak,

e) Ekonomik durumu tahmin ve analiz etmek.

[15] Celal Taşçı, **Piyasa Ekonomisine Geçiş Süresinde Azerbaycan Finans Sektörünün Yapısal Analizi ve Değerlendirilmesi.** Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: 1994. s. 46

2. Döviz Politikasının Tespiti

a) Milli para – Manat'ın değişim oranını belirlemek ve kontrol etmek,

b) Döviz ve altın rezervlerinin muhafaza ve yönetiminin sağlanması,

c) Döviz işlemleri için bankalara lisans vermek,

d) Döviz kullanımı ve dövizli ödemelerle ilgili yasal düzenlemelerin hazırlanması.

3**. Bankacılık Sisteminin Denetimi**

a) Bankacılık faaliyetinin genel kurallarının belirlenmesi,

b) Bankalara faaliyetlerine başlayabilmeleri için lisans vermek,

c) Mevduat sigorta fonlarına ilişkin düzenlemeleri belirlemek,

d) Bankacılık operasyonlarına ilişkin normların belirlenmesi,

e) Bankalarla ilgili muhasebe kurallarını belirlemek,

f) Bankaların raporlama şekli ve hacminin belirlenmesi,

g) Bankaları denetlemek.

4. Bankaların Bankası Olma

a) Bankalara kredi vermek,

b) Muhabir hesapları aracılığı ile bankalar arası hesaplaşmaları sonuçlandırmak,

c) Krediler tesis etmek,

d) Devlete ait menkul kıymetlerin alım – satımı ve muhafaza edilmesi,

e) Döviz alımı ve satımı.

5. Devletin Bankası Olma

a) Bankacılık sistemi aracılığıyla devlet bütçesi nakit yönetimini organize etmek,

b) Maliye Bakanlığına kredi kullandırmak,

c) Kamu borçlanmasına aracılık yapmak,

6. Para Basma

a) Emisyon

b) Banknot dolaşımını organize etmek,

c) Kasa, muhafaza ve nakliye hizmetleriyle ilgili genel kuralları belirlemek.

Bağımsızlığının ilk yıllarında kurulmuş Merkez Bankası hakkında kanununa göre[16] para ve kredi politikasının ana amacı fiyat istikrarının sağlanmasıdır. Bunun için de tedavüldeki para miktarına azami bir limit getirilmiştir. Milli Meclisin yıllık onayına tabi olan bütçe, bu amacın gerçekleştirilmesi hususunda en önemli araçtır. Kanun bu çerçevede amacına ulaşması hususunda gerekli uygulama serbestîsini Merkez Bankasına tanımıştır. Ayrıca faiz oranları, döviz kurları, para ve kredi düzenlemelerinin de para politikası aracı olarak kullanılmasına olanak tanımıştır. Bu kanun devletin Merkez Bankası kaynaklarından borçlanmayı Milli Meclisin onayına bağlamıştır. Ancak diğer ülkelerde olduğu gibi borçlanmanın toplamına bir sınır getirilmediği gibi, devlet gelir ve giderlerinin belirli bir yüzdesi şeklinde de belirlenmiştir.

Bu kanunda aynı zamanda gösterilmiştir ki, Merkez Bankasının döviz rejimini kurma yetkisi vardır ve milli para – Manat'ın yabancı paralarla değişim oranlarını belirleyebilir. Diğer taraftan MB Açık Piyasa İşlemleri (APİ) çerçevesinde para istikrarını

[16] Azerbaycan Milli Meclisi tarafından 1 Ocak 1993 tarihinde yürürlüğe girmesi öngörülen bu kanunlar Marmara Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. İlhan Uludağ'ın kendisi tarafından uluslar arası standartlarda hazırlanmıştır. Bankacılık sistemi, parasal istikrarı sağlama görevi verilen bir merkez bankasının denetim ve gözetimine bağlanmıştır.

düzenlemek amacıyla kıymetli kâğıtları ve devlet borçlanma senetlerini alıp satmaya yetki kılmıştır.

SSCB parası olan Ruble, uluslar arası konvertibilitesi olan bir para olmadığı için bu para ancak SSCB dâhilinde kullanılabilinirdi. İşte bu durum SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanmış diğer ülkeler gibi Azerbaycan'ın da dış ticaretini zorluklara itmiştir[17]. Ülkede yabancı bir para biriminin kullanılmasının ekonomik baskı yapabileceği düşüncesi, 1992 yılında Azerbaycan yetkililerini kısa zamanda Manat'ın para birimi olarak kullanımının hayata geçirilmesi için gerekli önlemler almaya itmiştir. Buna örnek olarak 1992'nin ilk yarısına kadar küçük oranlarda piyasaya Ruble sürülmesini gösterebiliriz. Bu Rubleler Rusya'nın Merkez Bankasından %21 servis ücreti ile alınmıştır. Ancak piyasaya sürülen Ruble yeteri kadar olmadığı – yani, piyasa ihtiyacını karşılayamaması sonucunda, 4 milyar Ruble maaş ve ücret ödenmemiş, piyasada büyük nakit sıkıntısı yaşanmaya başlanmıştır.

2.3 AZERBAYCAN ULUSAL PARASI – MANAT'IN DOLAŞIMA ÇIKMASI - FAİZ POLİTİKALARI VE FAİZ ORANLARI

Azerbaycan Merkez Bankası 15 ağustos 1992 yılından itibaren ulusal para birimi olan Manat'ı dolaşıma sürmüştür. Manat'ın ilk olarak 1'lik, 10'luk, 250'lik banknotlar halinde Fransa'da bastırarak piyasaya sürülmesinden başlanmıştır[18]. Manat ile Ruble'nin değişim oranı 1 Manat'ın 1 Ruble'ye beraberliği şeklinde belirlenmiştir. Böylece Ruble'nin piyasadan kalkması aniden değil, yavaş – yavaş gerçekleştirilmiştir.

Ulusal Para Manat'a olan ihtiyacın giderek artması 1993'ün Mayısında onun dolaşımdaki miktarını %70'lere kadar artırmıştır. Şu oranı 1992 yılının sonuyla (%7) mukayese ettikte fark açıkça görülmektedir. Haziran 1993'de Rusya'nın 1993 öncesi Rubleleri dolaşımdan kaldırma girişimlerine başlaması, Azerbaycan yetkililerinin

[17]Hasan Selçuk, **Azerbaycan Bankacılık Sistemi, Yapısı, Sorunları ve Öneriler,** 1996, Araştırma İnceleme Yazısı. muhasebemerkezi.marmara.edu.tr/kutuphane.xls (28.12.2007)
[18] Azerbaycan Cumhuriyeti Resmi İnternet Sitesi, www. nba.az (25. 04.2006)

Manat'ın tek para birimi olarak kabul edilmesi yönündeki çalışmalarını hızlandırmış ve 14 Haziran 1993'de yayınlanan kararname ile Azerbaycan Cumhuriyetinin tek geçerli para biriminin Manat olduğu ilan edilmiştir. Dolaşımdaki Ruble'ler Ağustos ayına kadar 1 Manat'ın 10 Ruble'ye beraberliği şeklinde toplatılmıştır. Elinde 10 bin Ruble'den fazla bulunduranlar için ise bir yıl vadeli %50 faizli Manat mevduat hesabı açtırılmıştır. Bu dönüştürme işlemleri 1 Ocak 1994'e kadar sürmüştür. Bu yıldan itibaren artık Manat ülkenin tek ödeme vasıtası ilan edilmiştir. Bu durum Manat'a olan talebi artırmış ve sonuç olarak piyasaya sürülen Manat miktarı 1992 sonunda 197 milyon iken, 1994 yılında 243,400 milyon Manata ulaşmıştır.

Milli devletçilik ve milli bankacılık için son derece önemli ve mühim olan bu yasalar - 7 Ağustos 1992 "Bankalar Hakkında Kanun" milli banka mevzuatının temelini oluşturmuş ve banka faaliyetinin yeni bir toplumsal – ekonomik düzeye uygunlaşmasına ortam oluşturmuştur. Söz konusu yasalarda merkez bankası para basımına ve tedavüle bırakılmasına müstesna yetkisi olan ve yedek sistemi rolünü yerine getiren devletin bankası gibi onaylanmıştır. Aynı zamanda Merkez Bankasına bankacılık sisteminin düzenlenmesi ve kontrolü yetkileri de verilmiştir.

2.4. 1994 ENFLASYONU

Azerbaycan Merkez Bankasının 1992 - 1994 yılları içerisinde dolaşıma sürdüğü Manat değersizleşmeye eğilimi sürecine girmiştir. Örneğin, Manat ABD Doları karşısında 245 kat değer kaybetmiştir. Sonuçta Azerbaycan'ın bu yıllar arasında dış ticaret hacmi yaklaşık %50 azalmış ve 1994 yılında, yani bağımsızlık yılının daha başlarında ilk kez dış ticarette açık vermiştir. 1992 yılında ekonomik yapıda her hangi bir radikal değişikliğe gedilmeksizin gerçekleştirilen fiyat liberalizasyonu, 1994 yılında enflasyonun %1664'lük seviyelere gelmesinde önemli etken olmuştur[19].

[19] Zenfira Nesirova, **Sovyetler Birliği Dağıldıktan Sonra Azerbaycan'da Ekonomik Gelişme,** Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**.** Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, 2002, s. 48–49

Manat'ın değerinin düşmesi halkın reel gelirlerinin hızla azalmasına sebep olmuş ve onun alım gücünü azaltmıştır. Enflasyon Azerbaycan'ın her tarafında aynı düzeyde olmamıştır. Büyük şehirlerde enflasyonun hızı daha da yüksek olmuştur. Azerbaycan'daki 1990 – 1996 yılları arasındaki fiyatların genel düzeyindeki hızlı yükselişler, bu dönemdeki enflasyonun hızı ona hiperenflasyon söylememize esas veriyor. Hükümet 1992'nin Ocak ayından başlayarak fiyat istikrarına önem vermiş, esasen üretim ve tüketim fiyatlarında %70 - 80'lere varan liberalleşmeye gidilmiş, ekmek ve enerji gibi esas stratejik ürünler üzerinde denetimi güçlendirmiştir. Ülkede 1992 – 1995 yılları arasında üretim hacminin azalması, tüketim pazarında Rublenin baskısının artması, hem iç hem de dış piyasa talebine uygun fiyat politikasının belirlenmesi, sonuçta enflasyonu idare edilemez hale getirmiş, tüm ürün ve hizmetlerin fiyatlarını yükseltmiştir. Uygulanmış olan liberal politika makroekonomik durumu sabitleştirememiş, tam aksi ekonomide dağıtıcı etki yarmatmıştır.

Araştırmamızda görülmektedir ki 1992 yılının fiyatların serbestleştirilmesi ve onun sosyal ekonomik süreçlere bağlılığı doğru uygulanmamış ve 1995'lere kadarki fiyat mekanizmasının maliye ve kredi, bölüşüm, yatırım ve pazar siyaseti ile ilişkisi doğru kurulmamış, onun ekonomiyi sabitleştirici imkânları yeteri kadar değerlendirilmemiştir. 1992 -1994 yılları arasında belli olaylardan dolayı ıslahatları başarılı olamamış, fiyatlar serbestleştirildiği için makroekonomik tarazlık da bozulmuş, talep arzı çok çok geride bırakmış ve böylece zincir şekilli problemin önlenmesinde zorluklar yaşanmıştır. Emek hakları ile uzlaşmayan fiyat politikaları onlar arasındaki açığı daha da artırmış, sonuçta üretim yavaşlamış ve böylece stagflasyonun yaşanmıştır.

Geçiş döneminin başlangıcı olarak kabul edebileceğimiz 1991 – 1994 yılları arasındaki bazı makroekonomik göstergelere bakıldığında durumu açık bir şekilde görebiliriz. 1990 yılına oranla 1994 yılında GSYİH %53, sanayi üretimi %62, tarımsal üretim %44, hane halkının tüketimi %45 azalma göstermiştir. Sonuç olarak hane halkının

yaşam seviyesi 3,6 defa azalırken, ortalama aylık reel ücret seviyesi %60'lık bir düşüş göstermiştir[20].

Tablo 3

Azerbaycan 1990–1998 Yıllarında Enflasyon Göstergesi

Yıllar	Enflasyon Oranı **%**	Bütçe Açığ /GSYIH **%**	M2`nin GSYIH`de miktarı (payı) **%**	GSYIH (Yıllık değişim oranı) **%**	Manat'ın nominal değerinin değişimi **%**
1990	23,1	3,0	-	-	-
1991	329,7	1,5	-	— 0,7	-
1992	1672,4	—7,1	-	—22,6	-
1993	1129,1	—7,1	23,9	—23,1	-
1994	1669,5	—11,5	8,7	—21,9	1470,2
1995	411,8	—5,2	8,5	—17,2	181,1
1996	19,9	—2,9	10,0	1,3	—2,5
1997	3,7	—2,5	20,2	5,8	—10,1
1998	—0,8	—2,4	7,2	10,0	0,0

Kaynak: Az.MB, Bakü 15.12.1999

[20] **Azerbaycan'da Yeniden Yapılanma ve Ekonomik Yükselişin Orta Vadeli Programının Esas İstikametleri (199 7 – 1999),** Azerbaycan Cumhuriyet Bakanlar Kurulu Yayını, Bakü: 1996. s. 4 – 5

Tablo 3'ten görüldüğü gibi 1994 yılında enflasyon en yüksek düzeylerde seyretmiş, yalnızca 1997 yılından itibaren enflasyon normal sayılabilecek düzeylere düşürülebilmiştir. Bağımsızlığın ilk yıllarında belli sebepler yüzünden bütçe açığı sürekli yükselmiştir. Yalnız 1994 Asrın Mükavilesi imzalandıktan sonra Azerbaycan'da genelde petrol sektörüne yabancı yatırımların miktarı artmağa başlamıştır. 1995 yılından itibaren İMF ve Dünya Bankası gibi uluslar arası kuruluşlarla yapılan anlaşmalardan sonra yatırımların hacminde bir yükselme müşahade edilmiştir. Tablo'dan da görüldüğü gibi bütçe açığının GSYİH'ya oranı 1990'larda %3 civarından başlayarak 1994 yılında en düşük düzeylerde (% -11,5) seyretmiş ve sonrakı yıllardan itibaren tekrar büyüme eğilimine girmiştir. Devamlı olarak bütçe açığının ykselişine karışın GSYİH'nın da sürekli yükselişi, sonrakı yıllarda eksi durumu ortadan kaldırmıştır. GSYİH'nın yıllık değişim oranı da ekonomideki diğer göstergeler gibi eksi bir eğilim sergilemiş ve 1993- 1994 yıllarında en düşük düzeylerde görülmüştür (-% 21,9). Yalnız 1996 yılında ilk defa % 1,3'lük bir büyüme kaydedilmiştir. Manat'ın nominal değeri 1994 yılında en düşük düzeylerde seyretmiş, yalnızca 1996 yılından itibaren Manat'ın değeri yükselmeye başlamıştır.

Geçiş döneminin ilk yıllarını aynı zamanda köklü bir fakirleşme dönemi olarak görmekteyiz. İlerleyen kısımlarda da göreceğiz ki, hala gelirlerin adaletsiz ve eşit olmayan dağılımının devam etmesi, Azerbaycan toplumunun çok büyük bir kısmının fakirlik sınırında yaşamasına sebep olmaktadır.

Yüksek enflasyondan uygun bir fiyat sabitleşmesine geçit her zaman dramatik bir durum olmuştur ve dünyada böyle örnekler yeteri kadar görülmüştür. Örneğin, Brezilya, Meksika, Arjantin, Türkiye vs. gibi ülkeleri gösterebiliriz. 1994 enflasyonundan sonra Azerbaycan'ın da bu ülkelerin sırasına katıldığını söyleye biliriz.

Azerbaycan'daki 1992 – 1994 yıllarındaki enflasyonun inkişaf karakterini hiper enflasyondan stagflâsyona geçit gibi de değerlendirmek mümkündür. Yani bu dönemde

enflasyon göstergesi yüksek olmuş, onun durmadan yükselişi üretimin azalmasına ve aynı zamanda işsizliğin artmasını doğurmuştur. Enflasyonu yükselmesine etki yapan diğer önemli bir faktör üretimin ve emek verimliliğinin azalmasalını da göstere biliriz. Üretimde bunca devam eden gerileme maliye sisteminde de eşitsizlik yaratmış ve bu da sonuçta ekonomik buhranı daha da derinleştirmiştir.

Enflasyona hız kazandıran diğer önemli faktör halkın gelir ve harcamaları arasındaki eşitsizliğin artmasından ibarettir, bu aynı zamanda üretimdeki gerilemenin sonucu gibi ortalığa çıkmaktadır.

Bu dönem içerisinde enflasyona sebep olan diğer bir olgu bütçe harcamalarındaki artımlar olmuştur. Bu, makro iktisadi göstergeleri oldukça olumsuz yönde etkilemekte idi. Şöyle ki üretimin azaldığı bir durumda bütçe harcamalarının gelirlerinden fazlalığı bir taraftan tüketim pazarına baskı yapıyor, diğer taraftan enflasyona hız kazandırıyordu. "Kamu açıklarının artması faizleri yükseltir, para arzının artması ve işsizliğin azalması daima enflasyona yol açar, kamu harcamalarındakı artış mutlaka önlenmelidir[21]" sloganı dikkatten kaçırılmıştır.

Halen Azerbaycan pazar ekonomisinin değil, geçiş döneminin problemlerini yaşamaktadır. Enflasyonun sosyal ekonomik sonuçlarından birisi hane halkının alıcılık imkânlarının azalmasından ibarettir. Sebep ise halkın nominal gelirlerle pazardaki reel fiyatlar arasındaki farkın değişmesindedir. Bu da genel olarak ya emek haklarının azalması, ya da emek hakkı sabit iken ürün ve hizmetlerin fiyatlarının artması şeklinde gözükmekteydi. Sonuçta hane halkının reel alıcılık durumunun azalması müşahade edilmiştir. 1990 – 1996 yılları arasında Azerbaycan'da fiyatlar hızla yükselirken, buna eşit olarak emek hakkı ve diğer reel gelirler aynı oranda artırılmamıştır. Sonuç olarak hane halkının alıcılık durumu Sovyet dönemindekine oranla çok azalmıştır.

[21] Nadir Eroğlu, "İktisat Politikalarında Israrla Neden Fiyat İstikrarı Amacı ?" **Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar** Dergisi. Aralık 2007. Yıl: 44, Sayı: 514. s. 10

Enflasyonu önlenmesi ve tamamen kaldırma çabaları zamanı başvurulan yollardan birisi hane halkının reel gelirlerinin düşük düzeyde tutulmasından ibaret olmuştur, neticede ise çeşitli sosyal problemlerle karşı – karşıya kalınmıştır. Bunlardan en göze çarpanları işsizlik, suç oranlarının artması, ailedeki ayrılmalar, ailelerin dağılması vs. olmuştur. Ama hane halkının gelirleri nominal değil, reel olarak artmadığından dolayı bu türlü problemler yaşanmış ve kritik duruma gelmiştir.

Diğer yandan onu da söylemek gerekiyor ki, şu anda Azerbaycan'da geçiş dönemindeki problemlerin hemen hemen hepsinin Sovyetlerden kalma problemler olduğunu söylemekte yanlış olurdu. Merkezi planlı ekonomi birçok alanlarda başarılar kazanmış olsa da onun ekonominin gelişen ve küreselleşen dünyadaki çeşitliliği ve ölçülerinin genişlenmesi sonucunda ihtiyaçları karşılayamaması durumuna düşürmesine sebep olmuştur.

Bilinmesi gereken diğer bir önemli husus ise Sovyet ekonomisinin dağılmasından sonra geçit döneminin en büyük problemleriyle karşı – karşıya kalan Türk Cumhuriyetleri olmasıdır.

Azerbaycan'da enflasyondan ekonomik ve sosyal yönden zarara uğrayan alanlardan birisi de tarım olmuştur. Bu dönemlerde enflasyondan, aynı zamanda hükümetin anti enflasyonist politikalarından en çok zarara uğrayan sektörler üretim faaliyeti ve bu faaliyetlerle uğraşan iş adamları olmuşlardı. Anti enflasyonist politikalar yeni üretim sisteminin gelişmekte olduğu bir döneme denk geldiğinden dolayı iş adamlarının özel sektörün faaliyeti için önemli olan esas maddi kaynaktan – merkezleştirilmiş önemli maliye kaynağından hemen – hemen uzak tutmuştur. Enflasyonun üretime vurduğu zararın sonucunda ortalığa her zamanın en büyük ve ağır bir sosyal ekonomik problemi olan işsizlik problemini yaratmıştır. İşsizlik problemi Azerbaycan ekonomisinin hala karşı karşıya kaldığı en keskin sosyal problemi gibi ciddiyetini korumaktadır.

Zamanında mevcut olmuş ve hala da devam eden diğer bir önemli sosyal problemi şudur ki, pazar ekonomisine geçitş döneminde enflasyonun hızla artması sonucu yaranmış olan ağır ekonomik durum, ahalinin bir kısmını başka ülkelerde iş aramaya ve göç etmeye zorlamıştır. Geçiş döneminde enflasyon ve diğer zorluklara ilave olarak Ermenistan'ın işgalci politika tutumu sonucu ülkenin içerisinde artan göçmenlerin yeni oturma yerleri ve onlara iş verilmesi en zor probleme dönüşmüştür.

2.5. ENFLASYON SONRASI EKONOMİDE İMF DESTEKLİ (1995) POLİTİKALAR DÖNEMİ.

Azerbaycan Merkez Bankası dünya tecrübesini esas tutarak ve ekonominin reel durumunu dikkate alarak 1994 yılından başlayarak sıkı para ve kredi siyaseti yürütmeğe başlamıştır. Merkez Bankası ilk olarak diğer bankalar tarafından gereksiz, enflasyon yaratabilecek kredilerin derecelerini düzenlemekten başlamış, bunun için merkezi kaynaklı rezervlerin satışını kısmış, yani kredi faizini yükseltmiştir. Enflasyonun %1880 olduğu bir durumda kredi faiz derecesini %50 ile %100 arasında olması ucuz kredi pazarını yaratmıştır ve doğal olarak kredilere doğal olmayan talebi yükseltmiştir. Merkez Bankasının radikal önlemleri sonucu artık 1995 yılının ilk aylarında kredi faiz derecelerini enflasyondan yüksek kıldı. Para hacmine etki yöntemlerinden birisi de bankalara karşı uygulanan zorunlu karşılık oranlarını artırmak ve dolaşımdan gereksiz fazla para hacminin çekilmesinden ibaret olmuştur. Bu uygulamaya aynı zamanda bankaların kredi verme imkânları da düzenlenmiştir.

Manat'ın Azerbaycan sınırları içerisinde esas ve tek para birimi olması ona olan talebi artırmıştır. Aynı zamanda enflasyonun hız kazanması, üretimin azalması, ithalatın artması gibi sebepler Manat ile diğer yabancı paralar arasındaki değişme oranını etkilemiştir. 1994 yılının Ocak ayının birinde 118 Manat = 1 ABD Doları iken, aynı yılın sonunda bu gösterge 1 Dolar = 4500 Manat olmuştur. O dönemlerde hane halkında para yeteri miktarda olsa da, satın alabilecek istediği miktarda ve çeşitte ürün ve hizmetler yok idi. Bu durum enflasyonu daha da körüklemişti. Para arzının tanımını ise Azerbaycan

Merkez Bankası aşağıdaki gibi gerçekleştirmiştir. Aynı zamanda dar ve geniş para arzı tanımlanmıştır.

M0: Merkez Bankası tarafından dolaşıma çıkarılan nakit para hacmi,

M1 = M0 + gerçek ve tüzel şahısların talep edilene dek mevduatları ve depozitoları,

M2 = M1 + vadeli depozitolar, bu depozitolar bankalarda ve müesseselerdedirler. Vadeleri 1 senelik, 6 aylık ve 3 aylık olabilirdi.

M3 = M2 + döviz mevduat (Geniş Para Arzı)

Tablo 4

Azerbaycan'da 1994–1998 Yılları Arası Para Tanımı Göstergeleri

Yıl	M0 Yıllık Değişme %	M1 Yıllık Değişme %	M2 Yıllık Değişme %	M2 Dolaşım Hızı %	M3 Yıllık Değişme %	M2'nin GSYİH'de oranı %
1994	**-**	**-**	**-**	**3,9**	**-**	**23,9**
1995	**118,2**	**130,5**	**122,2**	**11,1**	**24,0**	**8,7**
1996	**43,7**	**26,9**	**25,8**	**11,4**	**18,9**	**8,5**
1997	**35,3**	**31,0**	**29,2**	**9,4**	**33,6**	**10,0**
1998	**-20,9**	**-25,5**	**-21,7**	**13,1**	**17,0**	**7,2**

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyet Merkez Bankası Resmi İnternet Sitesi. www. nba. az (25.12.2007)

1994 – 1998 yılları arsında uygulanan Merkez Bankası para politikasının hedefi sabitliğe ulaşmaktan ibaret olmuştur. Araştırmamızın ilerleyen kısımlarda da göreceğiz ki, İMF destekli politikalar çerçevesinde 1995'ten başlayarak M0, M1 ve M2 gibi para tanımlarında kontrol güçlenmiş, aynı zamanda bankaların bilânçoları, toplam iç varlıkları da kontrolde tutulmuştur.

Tablo 5

1994–2002 Yıllarında Para Arzı Göstergelerinin Değişimi (Milyon Manat)

Yıllar	M0	M1	M2	M3
1994	276.1	401,3	431,0	1048,1
1995	602.1	925,0	957,6	1299,6
1996	865.4	1173,7	1204,2	1545,1
1997	1170.5	1537,8	1556,3	1063,7
1998	926,0	1202,5	1218,5	1712,9
1999	1135,8	1390,0	1404,3	1989,9
2000	1349,8	1577,5	1629,1	2548,7
2001	1469,0	1687,5	1755,6	3434,1
2002	1668,7	1967,4	2025,8	3925,8

Kaynak: Az. MB, **Yıllık Rapor** 2002, s. 117

Serbest piyasa ekonomisine geçit sonucu maliye sistemi hızla değişmiş, maliye kaynaklarının çeşitliliği artmış ve sabitsizlik ortamı hız kazanmıştır. Böyle bir zamanda,

para politikalarının en önemli problemi gibi bankacılık sistemindeki yolsuzluklar ve kredilerin risk altında olması idi. Bu açıdan bakıldığında, Azerbaycan Merkez Bankasının kendisinin bilânçosu dışında para tanımlarını (M0, M1, M2) kontrol etmesi, enflasyonla mücadelede ve onun düzenlenmesinde büyük etkisi olmuştur.

Azerbaycan'ın uluslar arası para ve kredi kuruluşlarına üyeliği ve Azerbaycan Merkez Bankasının yeniden düzenlenmesi çalışmaları Eylül 1991 ile Mart 1992 arasında tüm eski Sovyetler Birliği ülkeleri İMF' ye üyelik için müracaat etmişlerdir. Bu süre içinde IMF'nin yetkili grupları heyetler halinde ilgili ülkeleri ziyaret etmişler ve İMF' ye üyelik için gerekli altyapıların oluşturulması, ilgili veri ve dokümanların toplanmasına çalışmışlardır. Bu çalışmalar neticesinde Eylül 1992'de Azerbaycan İMF' ye 170. üye olarak kabul edilmiştir ve İMF' de 70 milyon SDR (Özel Çekme Hakkı) (yaklaşık 112.000.000 Dolar) kredi hakkı tanımıştır. Bununla birlikte, Azerbaycan bankacılık ve mali kurumların serbest piyasa ekonomisine ve sistemine uygun hale getirilmesi için işbirliği başlatılmıştır. Bu çerçevede Ekim 1992'deki İMF heyetinin ziyaretinden sonra, 8 – 22 Şubat 1993 tarihinde yeni bir heyet Bakû'yü ziyaret etmiş ve Merkez Bankasının yeniden yapılanması ile ilgili inceleme, öneri ve raporlarını sunmuştur. Bu raporlar ile Merkez Bankasının parasal işlemler, bankaların denetimi, ödemeler sistemi, döviz operasyonları, parasal analiz ve araştırma, muhasebe ve kontrol, milli paranın tedavüle sürülmesinin teknik yönleri gibi konulardaki yapılacaklar önerilmiştir. Yani, piyasa sistemi içinde faaliyet gösteren tam anlamıyla bir Merkez Bankasına geçişin altyapı ve düzenlemeleri teklif edilmiştir. Bu rapora göre, 1994 ortalarına kadar Azerbaycan Merkez Bankasının yeniden yapılanması ile ilgili kurumsal düzenlenmeler tamamlanmalıdır. IMF'nin Avusturya Merkez Bankasının muhasebe ve ödeme sistemi ile ilgili bir örneği Haziran 1994 ayında Merkez Bankasının yetkililerine sunmuştur.

Göründüğü gibi, yaşanmış problemler dolayısıyla geçit döneminin ilk yıllarında ekonomide yaşanan kötü gidişat 1995 yılının başından itibaren İktisat Politikalarında köklü önlemlerin alınması gereğini ortaya çıkarmıştır. Aslında Azerbaycan ekonomik krizden çıkma arayışlarında dış yardıma daha önceki yıllarda da sıcak bakılmış ve 18 Eylül 1992

tarihinde İMF' ye üye olmuştur. İlk krediyi ise ancak 19 Nisan 1995 tarihinde alabilmiştir. Aynı şekilde Dünya Bankası ve Uluslararası Kalkınma Örgütüne 1992'nin Eylül ayında katılmış olmasına rağmen Dünya Bankası tarafında finanse edilen ilk proje 1995'in Nisan ayında tasdik edilmiştir. Araştırmamızda görülmektedir ki, IMF'nin ve Dünya Bankasının Azerbaycan'da böylesi bir reform programına 1995 yılından itibaren destek vermesinin altında çok daha farklı bir gerçektenin aranması gerekmektedir. 20 Eylül 1994 tarihinde dünyanın en önde gelen petrol şirketleri, " Asrın Mukavelesi " adı verilen petrol anlaşmasının imzalanmasını sağlamış ve bu durum ülkenin dünya ile entegrasyonu konusunda ilk ciddi adım olarak yorumlanmıştır. Aynı zamanda Dünya Bankası'nın Azerbaycan'a yardım programının temel amacının petrol kaynaklarını idare etmek için hükümetin yapısal politikalarını güçlendirilmesi yönünde teknik yardımın sağlanması olmuştur ve ekonomik reformların hızlandırılması için esas ilkelerin belirlenmesinden ibaret olduğu görülecektir[22].

Azerbaycan – İMF İlişkilerinde Kritik Krediler (1992 – 2001) ilk olarak Azerbaycan'ın 18 Eylül 1992 tarihinde 117 SDR(Özel Çekim Hakkı) ile İMF' ye katılımı ile gerçekleşmiştir. Nisan 1995'te 46 milyon dolarlık katkıyla İMF uzmanları istikrar programını hazırlandırdı. Bu uzun dönemli İMF – Azerbaycan işbirliğinin ilk ürünü idi.

Kasım 1995'de İMF, hükümetin 1995 – 1996 ekonomik reform programını 132 milyon dolarlık krediyle destekledi. Ekonomik reform programı sıkı para ve maliye politikalarıyla enflasyonun azaltılmasının yanı sıra finans sektörünün yeniden yapılanması, fiyat yapısının rasyonalite edilmesi ve özelleştirmede hızlı bir gelişme sağlamak gibi yapısal reformları da içermekteydi.

Aralık 1997'de toplam 64 milyon dolarlık iki kredi daha onaylandı. Bu kredilerle enflasyonun düşürülmesi büyümenin yeniden başlatılması gibi makroekonomik istikrara yönelik amaçlar söz konusuydu. Bu iki kredi daha orta vadeli idi ve 1998 programını desteklemek için verilmiştir.

---

[22] Tarık Aydın, **Azerbaycan ve Dünya Bankası.**
Mutasyon.Net http://www.mutasyon.net makaleler/taydın/defanlt.asp (15.09.2002)

Ocak 1999'da tasdik edilen 112 milyon dolarlık kredi ise 1999 yılında uygulanan ekonomik ve finansal programını desteklemek ve 1998'de dünya petrol fiyatlarında yaşanan düşüşün ihracata yönelik olumsuz etkilerini gidermek için verildi. Diğer taraftan bu kredinin verilmesinde amaç kamu kesiminin yeniden yapılandırılmasına yönelik yapısal reformlara destek verilmesinden ibaret olmuştur.

Dünyanın önemli ekonomik, finanssal kurumları ve bankalarıyla ilişkiler kurulması için tedbirler alınmış, onların danışmanlık ve teknik yardımlarıyla iki ekonomik paket 1995 – 1996 yıllarında uygulamaya konmuştur. Nu reform politikalarının İMF tarafından desteklenmesine 2000'li yıllardan sonra da devam edilmiştir.

Uygulamaya konan ekonomik paketlerin amaçları aşağıdakilerden ibarettir:

- Finansal kesimde istikrarın sağlanması,
- Devletin kurumları ve mali düzeninin güçlenmesi,
- Ekonomide yapısal değişikliklerin gerçekleştirilmesi ve özel mülkiyetin geliştirilmesi,
- Üretimin artırılması,
- Ekonomide iç ve dış yatırımları özendirecek ortamın yaratılması,
- Hane halkının yaşam seviyesinin iyileştirilmesi amaçlayan ve çeşitli sosyal grupların durumlarını dikkate alan bir sosyal politikanın uygulanması, bu çerçevede İMF destekli para, maliye, döviz kuru ve dış ticaret politikasına yönelik düzenlemeler gerçekleştirilmiştir[23].

Yukarıdaki politikaların devamı olarak 10 ve 14 Haziran 1996'da Cumhurbaşkanı tarafından yeni " Merkez Bankası Kanunu " ile " Banlalar ve Bankacılık Faaliyeti

[23] Nesirova, 2002. **s**. 54 - 55

Hakkında Kanun “ ların onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Eski kanunlarla aralarında çok fark olmamasına karşın yeni kanunlarda bazı önemli sayılabilecek değişiklere rastlaya biliyoruz:

- Merkez Bankası direkt olarak Azerbaycan Cumhurbaşkanına bağlanmıştır,
- Merkez Bankasına herhangi bir müdahale söz konusu olurken bunun acilen Cumhurbaşkanına bildirilmesi,
- Yönetim Kurulu üyelerinin sayısı 9’dan 7’ye indirilmiştir,
- Merkez Bankasının sermayesi minimum 15 milyar Manat belirlenmiştir,
- Bankalardan kanunda “ Banka” değil “ Kredi Kurumu “ olarak bahis edilmesi,
- Yabancı Bankaların toplam sermayesinin, bankaların toplam sermayesinin %30’unu aşmaması,
- Banka mevduatlarının sigortası ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu ile ilgili maddelerin çıkarılması.

1991’lerden itibaren ulusal ekonomilerini dış kaynaklarla destekleme zorunda kalan yeni bağımsızlık kazanmış ülkelerin hepsi İMF destekli istikrar ve yapısal uyum programları uygulamışlardı. Teorik olarak bakıldığında bu programlar, genellikle ortodoks nitelikli politikalara dayandırılmıştır. Bu programların temel özelliği ülkelerin makroekonomik dengesizliklerini gidermek için bir taraftan para, maliye ve kur politikalarına işlevlik kazandırmak, diğer taraftan da Dünya Bankası güdümünde yapısal

ve sektörel uyum kredilerinin işletilmeye çalışılmasıdır. Ancak Dünya Bankasının bu kredileri de İMF' in onayına bağlıdır[24].

Genellilke İMF destekli programların iki ayak üzerinde kurulduğu söylenilir. Öncelikle ödemeler bilançosu dengesizliğini ve enflasyonla mücadele gibi istigrarı sağlamaya yönelik olan – maliye, para ve döviz kuru politikaları kapsamaktadır. Bu türlü önlemler ile makroekonomik dengelerin yeniden oluşturulması amaçlanmaktadır. İkincisi ise yapısal reformlardan ibaret çeşitli ülke deneyimlerinde yaratılıp, genellikle sermaye piyasası reformu, finansal sektörün güçlendirilmesi gibi önlemlerden oluşmaktadır. İkinci tür önlemler genel olarak kamu sektöründe mali disiplin sağlanması ve piyasa ekonomisine geçişin başlatılmasının amaçlandığı söylenmektedir[25].

Azerbaycan Merkez Bankası 1995 yılının Mart ayından itibaren serbest döviz piyasasının kurulmasına karar vermiş ve o zamana dek döviz piyasası devlet tarafından düzenlenmekteydi. Azerbaycan hükümeti ile İMF heyeti arasındaki anlaşmaya esasen İMF' in enflasyonun azaltılması ve Manat'ın değerinin sabitleştirilmesi gibi şartları kabul edilmiştir. Manat'ın değerinin artırılması bir sıra politikalarla mümkün ola bilinmiştir. Birincisi, Merkez Bankası borsada arzla talebin uygunluğunu korumak için ilave döviz kaynaklarından istifade etmiştir. Bu kaynakları çoğu zaman dış kaynakları oluşturuyordu. Azerbaycan'a yapılan doğrudan yabancı yatırmaların (ki bu genel olarak petrol sektörüne yönelik idi) sonucu yaşanmış olan döviz bolluğu ithal edilen ürünler üzerindeki ödeme probleminin büyük kısmını çözmüştür. İkincisi ise, uygulanan çevik para ve kredi politikası da durumu iyileştirmeğe yardım etmiştir. Şöyle ki, genel talepteki artışın önlenmesi için memur ve diğer işçilerin aldığı maaşlar enflasyona uygun olarak artırılmadı ve sonda hane halkının alım gücü aşağı düşmüş oldu. Genel talep azaldı ve neticede fiyat artımının önlenmesi mümkün olmuştu. Bu türlü reformlar Manat'ın değerinin

[24] İlker Parasız, **Kriz Ekonomisi**. Ezgin Kitap evi. Bursa: 1995. s. 98
[25] Alkan Soyak, Zenfira Nesirova, **Küreselleşme Sürecinde İMF politikalarının Sonuçları: Azerbaycan Deneyimi**. İstanbul: 2004. s. 2 (12 – 13 Mayıs 2003 tarihinde Azerbaycan Kafkaz Üniversitesi'nde düzenlenen " Küreselleşme Sürecinde Kafkasya ve Orta Asya " adlı uluslar arası konferansta sunulan tebliğin tam metninden)

sabitleşmesine ve hatta artmasına olumlu etki yapmış ve enflasyonun düşürülmesiyle neticelenmiştir.

Döviz piyasalarındaki gelişmeleri kontrol etmek amacıyla 1993 yılının Ağustos ayında " Bakü Bankalar Arası Döviz Borsası (Birja)" kurulmuştur. Bu borsada Ukrayna Karbovanet'lerinin, Rusya Ruble'lerinin ve Amerikan Doları'nın mübadelesi yapılarak Manat değerinin istikrarını korunması hedeflenmiştir. Ancak borsanın çalışması 1995 yılının başlarında mümkün ola bilmiştir.

Azerbaycan'ın döviz kuru sistemi 1993 yılı boyunca oldukça parçalı bir görünüme sahip olmuştur. Yılın başlarında Dolar ve ya diğer paraların değerleri Moskova İnterbank'ının çapraz kurlarına göre belirlenmiştir. Resmi kur böyle belirlenmekle birlikte piyasa kurları da Azerbaycan Uluslar Arası Bankası (Beynelhalk) ve ya diğer bankalar tarafından tespit edilmiştir. Böylelikle piyasada iki döviz kuru bulunur olmuştur. Buna ilave olarak ticari firmalar karşılıklı anlaşmalarla belirledikleri döviz kurları üzerinde bazı işlemler gerçekleştirmişler, bu da üçüncü bir döviz kurunu orta çıkarmıştır. Dördüncü bir döviz kuru ise, serbest piyasadaki döviz alım – satımları ile meydana gelmiştir. Bu piyasadaki işlem hacmi, döviz kurları yetkili bankalar tarafından belirlenmiş olmasına rağmen düşük kalmıştır[26].

26 Kasım 1993'ten 24 Mart 1994'e kadar Manat kuru 118 Manat = 1$ olarak sabit kılınmıştır. 24 Mart – 24 Mayıs 1994 tarihleri arasındaki Rus Ruble'si ile resmi kur ise 1 Manat = 10 Ruble olarak belirlenmiştir. 24 Mayıs 1994 tarihinde Merkez Bankası Ruble ve Manatın kurunu belirlemek amacıyla döviz işlemleri yapmaya yetkili bankaların ortalama oranlarını esas almıştır ve aşağıdaki 16 ülkenin para birimini konvertibl kabul etmiş ve sonradan bazı ülke (özellikle, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri (BDT)) para birimlerinin resmi kurları Merkez Bankası tarafından yayılmıştır. Avustralya Doları, Avusturya Şilini, Belçika Frankı, Kanada Doları, Hollanda Guldeni, Filanda Markası, Fransız Frangı, Almanya Markı, İtalya Lirası, Japon Yeni, Norveç Kronu, İngiltere

[26] Azerbaycan Merkez Bankası, **Azerbaycan'da Bankacılık ve Mali Kurumlar Araştırma – Rapor.** Bakü: 1995.

Sterlini, İsveç Kronu, İsviçre Frangı, Türk Lirası ve ABD Doları konvertibl kabul edilmiş ve bu paraların resmi kurları Uluslar Arası (Beynelhalk) Banka tarafından yayınlanmıştır. 23 Mayıs 1994'deki resmi döviz kuru 1100 Manat yükselmiş, 1994 Haziran ayı boyunca da 900 – 1100 arasında değişmiştir.

Azerbaycan'ın Merkez Bankası İMF' in diğer önerilerini de yerine getirerek döviz piyasasında yabancı paralara olan arzı artırarak Manat'ın değerini yükseltmiş ve 1997 yılının sonlarında 1 Dolar = 4000 Manat'a eşitleştirilmiştir. Zamanın diğer ülkelerinde olduğu gibi Azerbaycan'da da uygulanan döviz kuru politikası ile dış ticaret ve ödemeler bilânçosu arasında yakın ilişki söz konusuydu. Rusya, Ukrayna, Polonya, Macaristan, Kazakistan, Azerbaycan vs. gibi ülkelerde " geçiş ekonomileri " denilen Pazar ekonomisi üzerindeki müşahadeler göstermiştir ki, döviz kurunun hem dış ticaret göstergesi, hem reel sektörün imkânları, hem de enflasyonun düzenlenmesinde çok önemli rolü olmuştur[27].

Buraya kadar olan araştırmamızda görülmektedir ki, Azerbaycan Manat'ının 1995'lerden itibaren dolara oranla değeri sürekli artım göstermiştir. Türkiye ve Rusya tecrübesine dayanarak Manat'ın reel değerinin güçlendirilmesi için aşağıdaki uygulamalar yapılmıştır:

- Üretimin azalması önlenilmeğe çalışılmış,
- Ekonomik reformlar hızlandırılmış, özelleştirme yalnızca Manat'la yapılmış,
- Bütçe kesirini uygun miktara uydurulmağa çalışılmış,
- Menkul kıymetler piyasasının kurulması ve çalıştırılması çabaları gösterilmiş,
- İhraç – ithal operasyonlarında ihracattan yana politika izlenmiş ve döviz operasyonları üzerindeki denetim güçlendirilmiştir,

[27] Sancak Ercan, **Azerbaycan İqtisadiyyatı**. Bakü: 1999, s. 157

- Para dolaşımı düzenlenmiş, dolaşıma sürülen paranın hacmi minimuma indirilmiş, resmi olmayan para dolaşımı kaldırılmış,

- Yasaların çalışırlığı için çabalar gösterilmiştir vs.

1996 yılının ortalarından itibaren Merkez Bankası döviz piyasasını liberalleştirme politikasını yürütmeye başlamıştır. Döviz piyasasının liberalleşmesi yönünde ilk adım – 1 Haziran 1996 tarihinde kurumlar tarafından döviz gelirlerinin zorunlu satışına dair talebin tamamen iptal edilmesi oldu. Liberalleşme yönde bir sonraki adım 1997 yılında elektron ticaret sistemi üzerinde kurulmuş Müteşekkil Bankalar arası Döviz Piyasası'nın (MBADP) kurulması oldu. Müteşekkil Bankalar Arası Döviz Piyasasının kurulması Bakü Bankalar arası Döviz Borsasının (BBADB) inhisarına son koymakla, bankalar arası müzayedelerden kenar mübadele işlemlerini yapmaya imkân sağlamış oldu. Azerbaycan Merkez Banksının dövize yönelik politikaların sonucu olarak döviz piyasası çok bölümlü ve kendini düzenleme mekanizmasına sahip yapıya dönüştü. Döviz piyasasına daha iki bölümün eklenmesi 1998 yılında gerçekleşti. Bunlardan birincisi, karşılıklı anlaşma esasında değişim işlemlerinin serbest yapılmasına imkân veren Açık Bankalar arası Döviz Piyasası (ABADP) ve ikinci ise bankaların kendi müşterilerine hizmet verdiği Banka İçi Mübadele İşlemleridir (BİMİ).

Bu zamandan sonra Azerbaycan'da döviz piyasası bireylerine esnek döviz değişim işlemleri yapmaya imkân tanıyan çok bölümlü döviz piyasası faaliyet göstermiştir. Buraya işlemlerin müzayede vasıtasıyla yapılmasına dayanan BBDB dâhildir. Ayrıca buraya bankaların direkt serbest ilişkilerine dayanan hem Açık Piyasa İşlemleri (APİ), hem de bankaların kendi müşterilerine hizmet verdiği banka içi döviz değişim işlemleri bölümü dâhil olmuştur. Döviz piyasası cirosundaki gelişmelere bakıldığında, 1994 yılında bu gösterge toplam 13 milyon idiyse,2001 yılında bu döviz piyasası cirosu göstergesi artık 2

milyon dolara ulaşmıştır. Buradaki payın büyük bölümünü APİ - % 32 ve Banka İçi - % 57 oluşturmaktaydı[28].

Bu gelişmelerden sonra döviz piyasası artık kısman altyapıya sahip olduğundan dolayı onu yeni araçlarla zenginleştirmek düşünülmüştür ve bu yönde Merkez Bankası tarafından gelecekte forward ve swap (takaslama) işlemlerine yönelik hukuki temelin kurulması ve geliştirilmesi yönünde çalışmalar başlatılmıştır.

Merkez Bankasının döviz politikaları ve bunu destekleyen petrol anlaşmaları ile Manat, Dolar karşısında 1998 yılına kadar bir miktar değer kazanmıştır[29]. Ancak 1999 yılından itibaren efektif döviz kurunda Manat'ın değeri aşağı düşürülmüş ve Azerbaycan'ın ticari rekabet şansı artırılmaya çalışılmıştır. 1999 yılında Manat üzerinde küçük devalüasyon yapılmış ve Manatın amortismanını düzeltmek için müdahalede bulunulan bir dalgalanmadan, döviz kuru ayarlanması amaçlı piyasa mekanizmalarına geçilmiştir. Komşu ülkeler daha yüksek enflasyona sahip olduklarından, Manat bu ülke para birimleri karşısında gerçekten değer kazanmıştır. Ancak o yıllar içerisinde bir hareketlenme görülmüştür. 2000 yılı içerisinde Manat Dolara karşı %8,6 değer kaybetmiştir. Reel ve nominal döviz kurları arasında ciddi bir fark bulunmamaktadır. Özel finans kurumları ve bankalar Merkez Bankasının belirlediği kur üzerinden en fazla (+ –) 5 Manat farkla alım – satım yapabilmişlerdi. (Tablo 6 ve Şekil 1)

[28] Azerbaycan Merkez Bankası, **On Yıllık Rapor.** Bakü: 1992 – 2002: s. 48
[29] Sinan Oğan, **Bağımsızlığının Onuncu Yılında Azerbaycan Ekonomisi ve Türkiye ile Ekonomik İlişkileri.** Bakü: 2001. s. 8

Tablo 6

1993–2000 Yılları arası Dolar/Manat kuru

Yıllar	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Kur	118.4	1 149.8	4 717.5	4 295.5	3 968.8	3 868.8	4 118	4 474.2

Kaynak: Azerbaycan Merkez Bankası, **Yıllık Rapor 2000**. s. 114

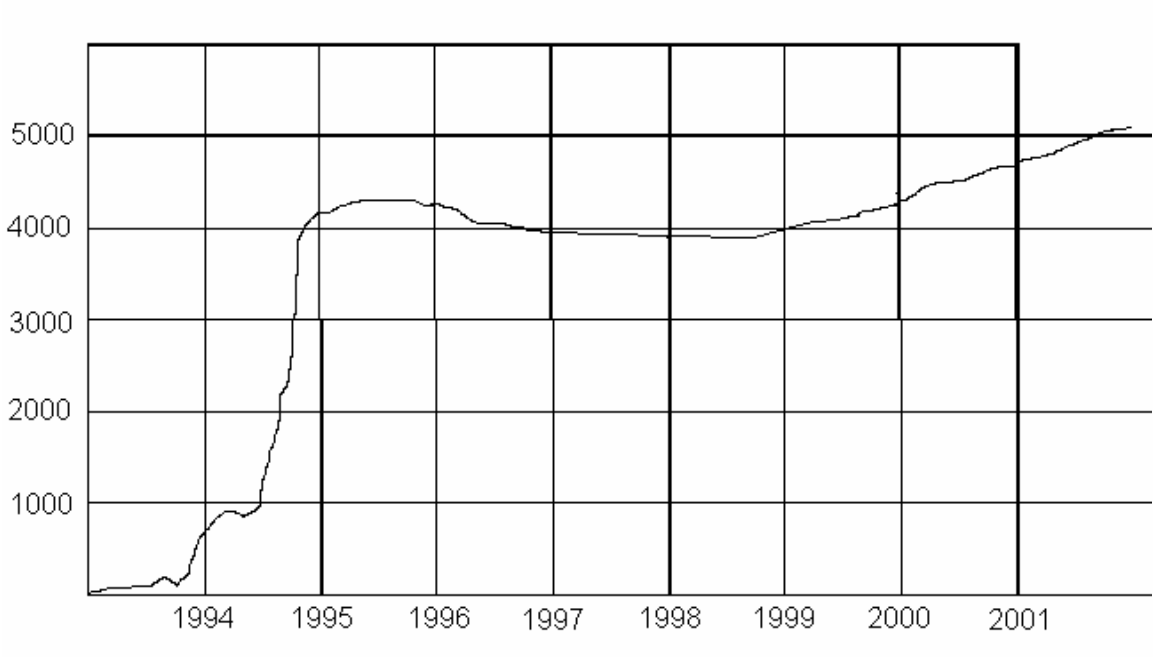

Grafik 1 : 1994 - 2000 yıllarında Azerbaycan Cumhuriyeti Manat - Dolar kuru

Kaynak: Az.MB.-nin resmi internet sayfası www.nba.az/az/static.shtml (25.12.2007)

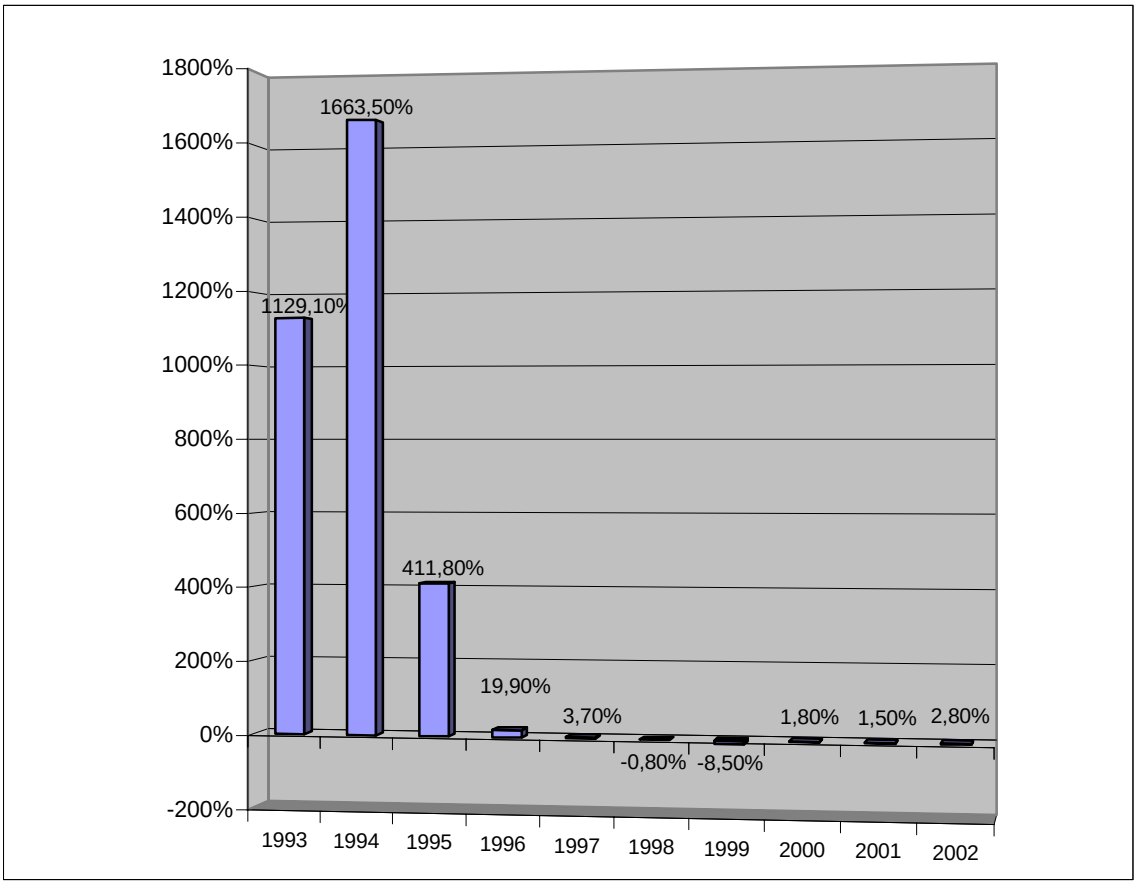

Grafik 2. 1993-2002 Yıllarında Azerbaycan`daki Enflasyon Oranları.

Kaynak: Azerbaycan Merkez Bankası, **Yıllık Rapor 2002**. s.114

1998 yılı başlarından, piyasadaki para miktarı uygulanan sıkı para – kredi politikaları neticesinde azalmıştır. Manat için bu gösterge 1998'de %21,7 ve 1999'un ilk yarısında %12,4 seviyesinde olmuştur. Ancak 1999 yılının ikinci yarısından itibaren tedavüldeki para miktarı artmaya başlamıştır. 2000 yılında dolaşımda olan nakit para (M0) %19,9 ve para kütlesi (M2) %18,3 oranında artmıştır. Para miktarındaki artış oranı ise %33,3 düzeyinde olmuştur. Para miktarı artışını doğuran sebep, döviz ile depozitoların hacminin artması ile zorunlu ihtiyatlara olan talebin artmasıdır. 2000 yılı Aralık ayı itibariyle kredilerin reel faiz dereceleri %17,3 ve depozitoların reel faiz derecesi %7,1

oranında azalmıştır. Bankalar arası kredilerin faiz derecesi 90 günlük krediler için %22,2 gibi yüksek oranda kalmıştır.

1995 yılından 2000 yılına kadar olan İMF – Azerbaycan Hükümeti ilişkilerini özetleyecek olursak aşağıdaki neticeni göre biliriz:

- Nisan 1995: ilk program anlaşması (6 aylık) imzalandı ve bunun için 46 milyon Dolarlık kredi ayrıldı,

- Ekim 1995: Stand- by anlaşması

- Kasım 1995: İkinci SDF kredisi (46 + 93 milyon Dolar) verildi, bu kredinin 5 hissede verilmesi öngörüldü, son kısmı ise sonraki zamanlarda verilmiştir,

- İMF' in yeni dönem için öngördüğü daha geniş çerçeveli kredi anlaşması: 3 yıllık program konusunda çalışmalar ağustos 1996'da başlamıştır. Aralıkta ESAF (Yumuşak Koşullu Kredi 9 olarak 200 milyon Dolarlık destek verilmiştir. Söz konusu kredi her yıl ayrıntılı istikrar ve yapısal reform programları çerçevesinde Azerbaycan Hükümetine tahsis edilmiştir.

- İMF' in hazırladığı 3 yıllık programda teklif edilen tedbirler siyasi düzeyde kabul edilmiştir.

- Dünya Bankası kuruluşu olan Uluslar Arası Kalkınma Kurumu'nun (İDA) Yönet.,im Kurulu Azerbaycan'ın doğal gazı sisteminin kısmen restore edilmesi amacıyla Azerbaycan'a kredi ayrılması hakkında karar kabul etmiştir. Kredinin toplam miktarı yaklaşık 20,2 milyon Dolar olmuştur.

- 20 Eylül 1996 tarihinde Merkez Bankası Azerbaycan'da ilk defa kıymetli kâğıtların yerleştirilmesi üzere açık artırma düzenlemiştir. Açık

artırmaya kısa süreli devlet istikraz kâğıtları sunulmuştur. Nominal fiyatı bir milyon Manat olan kâğıtların toplam hacmi 5 milyar Manat olmuştur. Yıllık geliri %28'den %60'a kadar olan değerli kâğıtların hacmi tahmin edilen bütçenin %1'i kadar olmuştur. Açık artırma zamanı siparişlerin hacmi 6 Milyar Manat'tan fazla olmuştur. Açık artırmaya 9 banka katılmıştır.

1997 yılında Dünya Bankası tarafından yapılan bir çalışmaya göre bankacılık sistemi varlıklarının büyük oranda devlet bankalarında yoğunlaşmasından dolayı büyük sıkıntılar doğmuştur. 1995 yılının sonunda toplam bankacılık varlıklarının %80'i, verilen kredilerin %83'ü, mevduatların %82, şubelerin %67'i ve istihdamın %70'i devlet bankalarında yoğunlaşmıştır[30]. Azerbaycan'da bankalar Azerbaycan Merkez Bankası (Milli Bankı'nın) verdiği lisansla belirtilen yetkiler çerçevesinde ve Azerbaycan Milli Bankı tarafından yayınlanan talimatlara uygun olarak faaliyet göstermektedirler. Bankaların kurulma izni, faaliyetlerinin denetlenmesi, gerektiğinde faaliyetlerine son verilmesi yetkisi "Bankalar Kanunu" ile Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Bankası'na verilmiştir. 1999 yılında Merkez bankası bankaların asgari sermayelerini 1,5 milyon dolardan, bankacılık sistemini sağlamlaştırma politikası doğrultusunda 2000 yılının Ocak ayında 2 milyon Dolara ve 2002 yılının Ocak ayında ise 2,5 milyon Dolara çıkarmıştır. Bu limite çıkmayan bankaların lisansları iptal edilmiş ve özel bankaların sayısı azaltılmıştır. Asgari sermaye uygulaması sonucunda 1995 yılında 200'ün üzerinde banka mevcutken bu gün bankaların sayısı 2/3 oranında azalmışt ve 80 civarına indirilmiştir. Yerli ve yabancı bankalar kurmuş oldukları muhabir banka ilişkileri ile dünyanın birçok ülkelerine yönelik parasal işlemleri yürütebilmektedirler. Yabancı bankalar, %100 yabancı sermaye ile kurulabileceği gibi müşterek müessese, şube veya temsilcilik şeklinde de kurulabilmektedir. Bankalar Kanunu'nda yabancı bankaların toplam sermayesinin sistem içindeki bankaların toplam sermayesinin %30'undan fazla olamayacağı hükmü yeralmaktadır.

[30] WE Azerbaijan Country Roport 1997 – 1998: s. 26

Azerbaycan'da faaliyet gösteren bankalardan Türk ortaklığı olan bankalar "Azer-Türk Bank" (sermayenin %50'si T.C. Ziraat Bankası'na aittir), "Baybank", "Royalbank", "Cibank", "Koç Bank"dır.

Özellikle ekonomide büyük ağırlığı olan yerel bankalar, yani devlet bankaları olan bu bankalar özelleştirme kapsamına alınmıştır. Azerbaycan'daki en büyük banka olan Beynelhalk (Uluslararası) Bankası döviz piyasasında önemli rol oynayan ve kaliteli hizmet veren bir bankadır.

Tablo 7

Azerbaycan`da Bankacılık Sistemi (1995 – 2000)

M3 (ABD Doları, 2000)	828 milyon
M3/GSYIH (%)	11.1 – 18,7
Banka Kredileri (ABD Doları, 2000)	521
Banka Kredileri/ GSYIH (%)	11.8 – 14,5
Mevduatlar (ABD Doları)	567 milyon
Fert Başına Düşen Mevduat Oranı (ABD Doları)	70
Aktifler (ABD Doları)	1.050 milyon

Kaynak: Siegelboum, P.J. ve diğerleri,Structural Adjustment in the Transition Case Study from Albenia, Azerbaijan, Kyrgyzstan Republic and Moldova, **World Bank Discussion Paper** No: 429, s. 17

Azerbaycan'da 2002 yılında bankacılık sektörünün sermaye miktarı 557 milyar Manat iken, 2003 yılının ilk çeyreğinin sonunda bu rakam 650 milyar Manat'a (133 milyon Dolar olup, GSYİH' nın %2,2'sini oluşturuyordu) yükselmiştir. 2003 yılının ilk çeyreğinin sonunda piyasaya arz edilen kredi miktarı ise 2,731 milyar Manat 8 GSYİH'

nin %9,2'si) olarak gerçekleşmiştir. Manat'taki istikrara rağmen dövizle ödünç alanların oranı 2002 yılında %62,5 iken, bu rakam oranı 2003 Mart ayının sonunda %67 olarak gerçekleşmiştir. Bu da halkın ulusal paraya güveninin fazla olmadığını göstermektedir. Toplam banka mevduatları 2003 yılının ilk 3 çeyreğinde 2,421 milyar Manat (GSYİH' nın %8,2'si) olarak gerçekleşmiştir. Yıllık artış %35 olup, mevduatların %84'ü döviz şeklinde gerçekleşmiştir[31]. 2000 yılında M3 miktarı 828 milyon Dolar olup, 1995 – 2000 yılları arasındaki mevduat miktarı 567 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir.

Azerbaycan'da İMF destekli politikaların bazı sonuçlarına (1995 – 2000) bakacak olursak, önce 1995 sonrası dönemde büyüme ve enflasyon açısından olumlu bir trendle (eğilim) karşılaşmaktayız. Yani uygulanan İMF destekli istikrar programlarıyla birlikte yeniden bir büyüme sürecinin başlandığını söylemek mümkündür. 1991 – 1995 döneminde büyüme açısından gerçekleşen negatif değerlerin ardından, 1996'dan başlayarak büyüme müşahide edilmiştir. Bu zaman çerçevesinde enflasyon oranının giderek düştüğü, 1998 ve 1999'da negatif olduğu ve 2000 yılından TÜFE cinsinden %2,1'lik bir ortalama yıllık enflasyon yaşandığını belirtmek gerekir.

Merkez Bankasının uyguladığı sıkı para politikaları neticesinde bankacılık kesimi yeniden yapılanmış, sistemden bazı devlet bankaları da dâhil birçok banka çekilmek zorunda kalmıştır. 2001 Eylül ayı sonunda banka mevduatlarının %81'i Dolar cinsinden oluşmuştur. 1995 sonrasında uygulamaya konulan İMF destekli sıkı para politikaları ve kontrollü **dalgalı kur rejimi** neticesinde, özellikle 1997 – 1998 yıllarında meydana gelen yüksek sermaye girişleriyle enflasyon kontrol altında tutulmaya çalışılırken, Manat aşırı değerlenmiş ve Rusya krizinin etkisiyle ihracatta önemli düşüşler yaşanmıştır. 1999 yılında dalgalı kur rejimine geçişle beraber Manat Dolar karşısında değer kaybetmeye başlamış ve bu durum ihracata yansımıştır. 1994 yılında %1800'lere kadar yükselen enflasyon 2000 yıllarında %1,8'lere gerilemiştir. 1998 yılı başlarında piyasalardaki para miktarı uygulanan sıkı para – kredi politikaları sonucunda azalmıştır. Manat'ın arzında 1998'de %21,7 ve 1999'un ilk yarısında %12,4 oranında azalma görülmüştür. Ancak 1999 yılının ikinci

[31] The Economik İntilligence Unit, 2003. Azerbaijan Country Profile: s. 31 – 31

yarısından itibaren tedavüldeki para miktarı artmaya başlamıştır. 2000'li yıllardan sonra ise dolaşımda olan nakit para M1 %19,9 ve M2 %18,3 oranında artmıştır[32]. Para miktarındaki artış oranı ise (M3) % 33,3 düzeyinde olmuştur. Para miktarı artışına döviz ile mevduat hacminin artması sonucu zorunlu ihtiyatlara olan talebin artışı sebep olmuştur.

Ekonomide fiyat kontrollerinin kaldırılarak fiyatların göreceli serbestleştirilmesi, dönüşüm sürecinin ilk dört yılında yaşanan savaş nedeniyle kamu harcamalarındaki artışa bağlı olarak ortaya çıkan kamu açıklarının açık finansman yöntemiyle finanse edilmesi fiyat artışlarının bu dereceye kadar yükselmesine neden olmuştur. 1999 yılının ortalarından itibaren dalgalı kur rejimine geçilmesi zamanı ulusal para birimi Dolar karşısında %7 oranında devalüe edilmiş ve ihracat ürünlerine rekabet üstünlüğü kazandırılmaya çalışılmıştır. Manat'ın Dolar karşısında değer kaybı 1999 yılında %11 olarak gerçekleşirken, 2000 yılında devalüasyon %3,8 ile sınırlı kalmıştır. 1999 haziranındaki mini devalüasyona rağmen iç talep düşük kaldığından (1999'da – 8,5 deflasyon) 2000 yılına kadar devam eden bu düşüş önlenmiş ve enflasyon bu tarihten itibaren bir miktar yükselerek TEFE %1,8 ve TÜFE %2,2 olmuştur. Yaşanan devalüasyonun etkisiyle ihracat bir önceki yıla göre %130'a varan bir oranda artarak, önceki yıl 100 milyon Dolar açık veren dış ticaret dengesinde 2000 yılında 600 milyon Dolara yaklaşan fazlaya ulaşılmıştır.

İMF destekli sıkı maliye politikaları neticesinde kamu harcamalarına yaşanan azalmalara rağmen, kamu gelirlerinde de gerçekleşen düşüşler, kamu finansman açığının kapatılmasında dış kaynak kullanımının artmasına yol açmıştır. Bununla birlikte bütçe açığının finanse edilmesinde özelleştirmeden elde edilen gelir ve diğer benzeri iç kaynaklarından da yararlanılmıştır. 2000 yılına gelindiğinde devlet gelirleri içerisinde en önemli gelir kaynağı KDV gelirleri oluşturmaktadır.

Yalnızca doğal kaynaklarla dayalı petrol sanayi itişli büyüme süreci ve bu sektörün aşırı kullanımının getirdiği ekonomik yapı, diğer sanayilerin sağlıklı gelişmesini

[32] Perviz Hacıyev, **Azerbaycan'da Menkul Kıymetler Piyasası: İşleyiş, Sorun ve Çözüm Önerileri.** İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: 2004. s. 67.

engellemektedir. Literatürde **Hollanda Sendromu**[33] olarak anılan bu durum, Azerbaycan'ının dengesiz iktisadi büyümesini hala engellemektedir. Hollanda Hastalığı ile birlikte makroekonomik istikrarın bozulmasına yönelik üç kanal işlemektedir: Birincisi fiyat patlaması (oil – boom) ile birlikte ulusal paraya (Manat) olan talep artmakta ve Merkez Bankası fiyat istikrarı adına reel döviz kurunun (yabancı para karşısında ulusal paranın) aşırı değerlenmesine göz yumabilmektedir. İkincisi, petrol gelirlerinin miktarı ve toplanmasına yönelik belirsizlikler ödemeler dengesinin sürdürülebilirliğini riske atabilmekte ve ayrıcalıklı olmayan dış borç sözleşmelerinin imzalanmasına ve dış borç yükünün artmasına yol açılabilmektedir. Üçüncüsü olarak, beklenmeyen gelir akımları, hükümet harcamaları üzerinde " ratchet etkisi " **(** geçici bir ekonomik baskıdan ötürü fiyat ya da ücret artırıldığında, baskı azaldığı zaman bunun gerilemesinin mümkün olamayacağı görünümü – ratchet effect **)** yaratabilmekte ve ülkenin mali politikasının istikrarına yönelik bir tehdide neden olabilmektedir[34]. Buna ilaveten ülkeye giren petrol gelirleri rant – arama faaliyetlerini uyarabilmekte: doğal kaynak zengini ülkeler, iktisadi büyümeyi olumsuz etkilese de geniş bir bürokratik yelpazeyi ve rüşvet mekanizmalarını, koruyucu politikaları teşvik etmektedirler.

Klasik Hollanda Hastalığı argümanı petrol sektörü ve petrol – dışı ticari sektörlere, dış ticarete konu olmayan sektörler arasındaki dengesiz büyüme üzerine odaklanır. Eğer petrol üretiminin yarattığı ilave zenginlik dış ticarete konu olmayan mallara harcanırsa, ticari mallara göre dış ticarete konu olmayan malların fiyatları artar ve reel döviz kuru aşırı değerlenir. Sonuç olarak geleneksel ticari malların uluslar arası rekabet gücünü azaltır. Petrol sektörüne dayalı Azerbaycan'ın ekonomik yapısı bir – birinin içine geçmiş, ekonomik istikrarsızlık ve dengesiz büyüme, dışa bağımlılık, rant arayışına yol açma ve kaynak dağılımında etkinsizlik gibi temel sorunları çözümlemeksizin Azerbaycan'ın sürdürülebilir bir büyüme süreci gerçekleştirebilmesi zordur. Bu çerçevede petrolden elde edilen servetin nasıl kullanılacağı önemli bir sorun haline gelmektedir. Bu nedenle İMF,

[33] Doğal kaynaklardan yoğun istifadenin ekonominin dış ticaret konusu olan diğer alanlarına negatif etkisini ifade etlmektedir.
[34] Soyak, 2004, **s**. 8

ülkenin tüm petrol gelirlerinin toplanacağı ve kullanımının yönlendireceği bir Petrol Fonu'nun kurulmasını desteklemiştir. Bu çerçevede Azerbaycan'da da Petrol Fonu kurulmuştur.

Geçiş ekonomisinin başlangıç yıllarında yaşanan olumsuz şartlara rağmen, Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazandığı ilk yıllardan gerçekleştirdiği merkezi planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçişin kurumsal ve yasal alt yapısını teşkil eden reformlarla etkin bir piyasa mekanizması oluşturduğunu ifade etmek mümkün olmasa da, bu yöndeki iradesini açıkça ortaya koyduğunu belirtmek gerekmektedir.

2.6 BAKÜ FON BORSASI'NIN (BFB) KURULMASI

Bakü Fon Borsası (Birja) 15 Şubat 2000 yılında 18 yerli ve yabancı finans kurumları tarafından kurulmuş ve resmi açılış töreni 3 Ekim 2000 yılında yapılmıştır. Her ortağının payı 300 milyon manat'tır. Bakü Fon Borsası Ltd. kurumu gibi kurulmuş ve şimdi onun hal hazırda onun 18 anonim şirket üyesi vardır. BFB'nın kuruluşunda nihai amaç Azerbaycan Cumhuriyetinin kanunlarda belirlenmiş kıymetli kâğıtların operasiyenel pazarının kurulmasından ibarettir. BFB komersiyon kurumdur, 2004 yılının Mart ayında BFB' nın iç tüzüğüne dâhil edilmiştir[35]. Borsa yönetimi borsa genel kurul, borsa yönetim kurulu, borsa denetim kurulu alt grupları vasıtasıyla görevlerini yerine getirmektedir. Ülke Menkul Kıymetler Piyasası'nın düzenleyicisi konumunda aynı yılda (2000) Devlet Kıymetli Evraklar Kurumu, Vahit Milli Mevduat Merkezleri de kurulmuştur ve böylelikle Merkez Bankasının görev ve fonksiyonlarına direkt ait olmayan menkul kıymetlerin ilkin yerleştirilmesi ve mevduat hizmetlerinin düzenlenmesi çalışmaları tedricen bu kurumlara devredildi.

Bilindiği gibi, Menkul Kıymetler Borsaları, kote edilmiş tahvil ve hisse senetlerinin alım ve satım işlemlerinin yapıldığı piyasalardır. Bu tanımlamadan anlaşılacağı gibi bir

[35] Bakü Fon Borsası'nın Resmi İnternet Sitesi**.** http/www.bse.az **(**25.12.2006)

MKB' de yalnızca o borsaya kayıtlı finanssal varlıklar işlem görebilir. Bazen ise özel durumlarda borsaya kote edilmemiş tahvil ve hisse senetlerinin de borsada işlem gördüğü gözlenmektedir. MKB' lerin yararlarına geldikte ise onlar genel olarak para – sermaye piyasalarında, özel olarak da yatırımcılar ile para – sermaye piyasalarına, özel olarak da yatırımcılar ile para – sermaye piyasalarından fon talep edenlere sağladıkları yararlardır. Borsalar menkul kıymetler için işlem görebilecekleri bir piyasa oluşturarak doğru fiyatların oluşmasını sağlanmaktadırlar. Faaliyet sınırları ise menkul ticaretini yapılması, saklama faaliyetlerinin oluşturulması takas işlemleri ile kısıtlıdır.

2000 yılından faaliyette olan BFB devlet kıymetli kâğıtlar piyasası ile birlikte hisse senetleri piyasasının da gelişimine uygun ortam oluşturmaktadır. 2001 yılından itibaren BFB' de müesseselerin hisselerinin pazarlığına başlanmıştır. Borsaya üye – MKB' de profesyonel faaliyet göstermek için Azerbaycan Cumhurbaşkanı Yanında Kıymetli Kâğıtlar Üzere Devlet Komitesi (Sermaye Piyasası Kurulu) tarafından verilen izine sahip olan hukuki ve fiziki şahıslar olabilirler. Borsaya üyelik ücreti 300 milyon manat'tır.

" Azerbaycan Cumhuriyeti Sınırları İçerisinde Bakü Fon Borsasının Oluşumu, Faaliyeti ve Borsa Kuralları " hakkında yasaya göre borsa kapalı tip anonim şirket statüsüne kurulmalı ve sermayesi minimum 5 milyar Manat (1 milyon dolar) olmalıdır. Aynı zamanda Bakü Fon Borsasında adi hisse senedi dışında hiçbir hisse kote edilemez. Borsada sadece borsa üyeleri arasında işlem yapılabilir. Diğer yatırımcılar ise üyeler aracılığı ile borsada faaliyette bulunurlar[36]. Azerbaycan'da diğer finanssal piyasalar gibi MKP' da gelişmektedir. Petrol sektörü dışında reel sektörün gelişiminin ve gelirliliğinin düşük olması, müesseselerin faaliyetinin ve mali durumunun şeffaf olmaması hisse senetleri piyasasının gelişimine engel oluyor. BFB' nin hedefinin büyük olmasına rağmen icrası halen gelişmiş düzeyde değildir. 2000 – 2005 yılları arasında menkul kıymetler piyasasını döviz piyasası ile kıyasladığımızda çok farklı rakamların olduğunu görebiliriz. Şöyle ki, ortalama bir yılda döviz piyasasında işlem hacmi 3 milyar ABD Doları olduğu halde bu rakam MKP'da 600 milyar Manat veya 150 milyon Dolar olmuştur. Döviz

[36] Hacıyev, s. 43

piyasasının Menkul Kıymetler Piyasasından ortalama büyüklüğü 25 kat olmuştur. Bakü Menkul Kıymetler Borsa`sının Yapısı şekil 3'de gösterilmiştir.

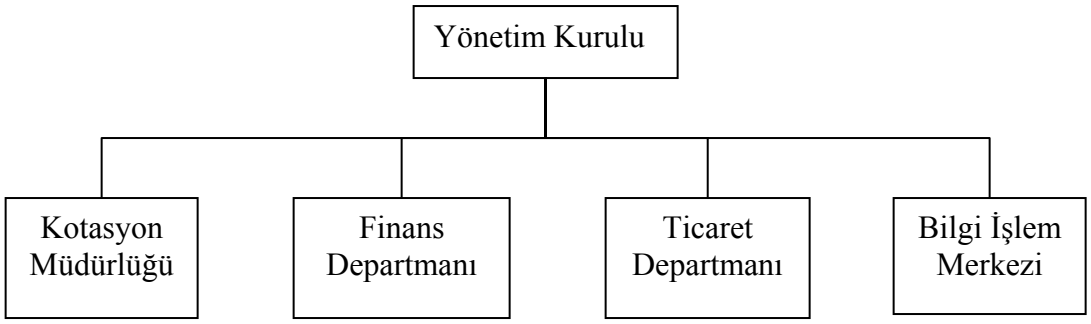

Şekil 1: Bakü Menkul Kıymetler Borsa`sinin Yapısı

Kaynak: Bakü MKB Resmi Sitesi, www.bse.az/ (25.12.2006)

Aynı zamanda petrol sektörünün hızla büyümesi döviz piyasasının artım temposunu da yükseltmektedir. Ortalama büyüme hızına bakacak olursak 1 yılda MKP işlem hacminin artışı %10 olduğu halde, döviz piyasasında bu gösterge %25 olmaktadır.[37] Hal hazırda borsada yıllık işlem hacmi 140 milyon Yeni Manat'ı (153 milyon Dolar) aşmaktadır. Aylık işlem hacmi ise 13 milyon dolar'dır.

Bakü Fon Borsası kanununda:

- MKP' de ticareti oluşturmak,
- Borsa üyelerinin menkul kıymetle işlem yapmaları için zorunlu şartları hazırlamak,
- Menkul kıymetlerin işlemleri, fiyatların belirlenmesi ve bu bilgilerin gerekli kişilere iletilmesini sağlamak,

[37] Azaebaycan Merkez Bankası. **Yıllık Rapor, 2002**: ss. 44 – 52

- Borsa ile ilgili kuralları hazırlayıp, onaylamak,
- Menkul kıymetlerin fiyatlandırılmasını hayata geçirmek,
- Üyelerine bilgi, tavsiye hizmetleri sunmak,
- Saklama faaliyetlerini hayata geçirmek,
- Karşılıklı taahhütlerin belirlenmesini, takas işlemini hayata geçirmek,
- Üyelerin borsa işlemleri için yaptıkları ticaret dolayısıyla ödemek zorunda oldukları komisyon, aidat ve diğer vergi ve cezalarını belirlemek ve uygulanışını kontrol etmek (hisse senedi işlemlerinden binde 1,5 komisyon alınmakta)
- Borsa üyelerinin borsa tüzüğündeki ticari kamlara ve borsanın diğer evraklarına uyup uymadığını denetlemek,
- Yasayla belirlenmiş diğer hakları hayata geçirmek,
- Menkul kıymetlerin tedavülü için gerekli koşulları oluşturmak,
- Borsada yapılmış anlaşmaların gerçekleştirilmesini temin etmek,
- Üyelerine, yapılan anlaşmaları açık şekilde bildirmek, borsada tedavülde olan menkul kıymetlerin listeleri ve fiyatlarıyla ilgili seans sonuçları hakkında bilgi vermek gibi görevler belirlenmiştir.

Bakü Fon Borsası yasalarına göre devlet kayıtlarına alınmış ve Menkul Kıymetler Kurulu Devlet Komitesi tarafından özel lisans almış her kurum borsada işlem yapma yetkisine sahiptir. Borsanın gelir elde etmek gibi amacı yoktur, elde edilen gelir şirket (borsa) faaliyeti için kullanılır ve hissedarları arasında bölüştürülür.

Kurulduğundan bu yana BFB, sürekli olarak borsada işlem gören şirket sayısı artmış ve 250'den çok olmuştur. Fakat bu şirketlerin sadece 20 – 30'u faal olarak işlem görmektedir, diğerleri ise günlerce işlem görmemektedir.

Özelleştirme sürecinin devam etmesi, büyük kurumların, holding yapılarının oluşması, yabancı şirketlerin sayının çoğalması, halka açık şirketlerin kurulması gibi olumlu gidişatın olması, bir dizi problemlerin mevcudiyetine rağmen Azerbaycan'da MKP' nin gerekli seviyeye ulaşmasına ve Azerbaycan şirketleri hisselerinin dünya fon borsalarında işlem görmesine zemin hazırlayacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAYCAN MERKEZ BANKASINDA YENİ DÜZENLEMELER VE 2000 SONRASI PARA VE KUR POLİTİKALARI

3.1 ENFLASYON, FAİZ VE DÖVİZ KURU GELİŞMELERİ

2000 yılından başlayarak Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası'nda Stratejik Planlaştırma[38] Uygulamaya başlamıştır. 2001 – 2004 yılları için belirlenmiş stratejik plana uygun olarak Merkez Bankası faaliyetinin gelişmiş ülkelerin Merkez Bankaları düzeyinde kurulmuş ve yapılanmış ve tam olarak Azerbaycan bankacılık sisteminin gelişimi üzere önemli tedbirler alınmıştır. Yapılmış yenilikler neticesinde – makroekonomik modelleştirme, banka nezareti, muhasebe, ödeme sistemleri, bilânçoların tertibi üzere, dünya standartlarına uyum sağlayan olumlu sonuçlar elde edilmiştir.

Gelişmiş ülkelerde Merkez Bankaların ve uluslar arası maliye teşkilatlarının tecrübeleri göstermektedir ki, ekonomik modelleştirme, zamanımızda ülke ekonomisinin yönetiminde ve ekonomik politikaların hazırlanmasında çok büyük öneme sahiptir. Bu yönde en çok önem verilen siyaset, para tanımlarının, milli paranın kuruna, paranın alım gücüne direkt etki yapabilen enflasyon sürecinin ekonomik modellerinin kurulması ve uygulanmasından ibarettir. Şimdiye kadar, enflasyon, para arzı, para talebi, para piyasasının denkliği, reel efektif döviz kuru, reel sektörün modellerinin kurulması adı altında Azerbaycan'da GSYİH' nın modelleri kurulmuş ve başarıyla kullanılmaktadır.

---

[38]Stratejik Planlama kamu idarelerince; kalkınma planları,programlar, ilgili mevzuat ve benimsedikleri temel ilkeler çerçevesinde geleceğe ilişkin misyon ve vizyonlarını oluşturmak, stratejik amaçlar ve ölçülebilir hedefler saptamak, performanslarını önceden belirlenmiş olan göstergeler doğrultusunda ölçmek ve bu sürecin izleme ve değerlendirmesini yapmak amacıyla katılımcı yöntemlerle hazırlanan plandır. Stratejik Planlama bir kurumda görev alan her kademedeki kişinin katılımını ve kurum yöneticisinin tam desteğini içeren sonuç almaya yönelik çabaların bütününü teşkil eder. Bu anlamda paydaşların ihtiyaç ve beklentileri, paydaşlar ve politika yapıcıların kurumun misyonu, hedefleri ve performans ölçümünün belirlenmesinde aktif rol oynamasını ifade eder. http://www20.uludag.edu.tr/~kurullar/GPK/SP_Guideline.htm (14.12.2007)

Ülke ekonomisinde son yıllarda artan Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY), düşük enflasyon oranları, uygulanan sıkı maliye ve para politikaları sayesinde kısmen büyüme oranı sağlanmış, dengeli bir bütçe oluşturulmuş ve makro ekonomik istikrar kısmen sağlanmıştır. Petrol gelirlerinin, ekonominin diğer sektörlerinin kalkındırılmasında kullanılmasını amaçlayan bazı kısıtlı uygulamalar gidilmekte ve bu sayede ekonomide çeşitlilik sağlanarak, kalkınmanın sürdürülebilirliğinin temin edilmesi amaçlanmış görünmektedir. Ancak, buna rağmen ekonominin ihtiyaç duyduğu yapısal reformlarda istenilen hızın yakalanmış olduğu söylenilemez.

2000 yılında ülkede paranın dolaşım hızının yüksek olması önemli başarı gibi değerlendirilmiştir. Sebep ise para ve döviz piyasasında Merkez Bankasının dikkatli ve tecrübeli siyaseti, bankacılık sektörünün durumunun iyileştirilmesi, müesseselerin ve hane halkının gelirlerindeki hareketlenme olduğu söylenilmektedir. Aynı yılda ülkede enflasyon derecesi %2–3 düzeylerinde olmuştur. 1995 yılı ile mukayese edildiğinde ulusal para – Manat'ın kuru %12 yükselmiştir. Sürekli olarak fiyatların liberalleşmesi politikasının uygulanması, döviz piyasasının düzenlenmesi, 5 yıl içerisinde dış ticaret devriyesinin 2 defa artması ve 3,1 milyar dolara ulaşmasına, yatırımların önemli derecede aktifleşmesine ve Azerbaycan ekonomisinin tüm alanlarına 5,6 milyar Dolar miktarında yatırım yapılmıştır. Dış yatırımın payı bu miktar içerisinde 3,9 milyar dolar olmuştur.

Azerbaycan Merkez Bankası 2000 yılından itibaren bankalar arası kredi piyasasını geliştirmek amacıyla bu piyasanın yapısının gelişmesi yönünde önemli adımlar atmıştır. Şöyle ki, bunun sonucunda ülkenin yirmiyi aşkın bankasının katılmış olduğu anlaşmaya esasen, Müteşekkil Bankalar arası Kredi Piyasası kurulmuş ve 27 Mart 2002 tarihinde faaliyete başlamıştır.

2002 yılının verilerine göre, Azerbaycan'da tedavülde olan para hacminin GSYİH' ye oranı %15 seviyesindedir. Aynı yıl içerisinde Manat'la olan mevduatlar %20 civarında arttığı halde, ABD doları hesabındaki mevduatlar %40 civarında artmıştır. Ülke ekonomisinde yaşanmakta olan dolarizasyonun sebebi diğer etkilerle beraber, hem de

tedavüldeki ulusal paranın nispi olarak azlığıdır. 1999 yılının ilk çeyreğinde Azerbaycan bankalarında nüfusun 198,6 milyar Manat mevduatı mevcut olmuştur ki, bunun da 60,5 milyar Manat'ı ulusal parayla, 137,8 milyar manatı ise (yaklaşık 32,046 milyon ABD Doları) yabancı döviz şeklindeydi. Nüfusun mevduatlarının (2002 yıl için) %55,3'ü ülkenin özel bankalarında yerleştirilmiştir[39]. Göründüğü gibi nüfusun birikimleri milli paradan yabancı dövize doğru yönelme gösterirken, birikimlerin saklanması için özel bankalara olan güvence nispeten artmıştır.

Azerbaycan ekonomisinin petrole bağımlığının çok yüksek düzeyde olması, Merkez Bankasının para ve kredi politikasının sertliğine de her zaman etki yapmaktadır. Yani petrolün dünya piyasalarındaki dalgalanma dinamiğinden ve ülkenin ödemeler dengesi sisteminin durumundan çok asılıdır.

Azerbaycan'ın genel ekonomik alanında köklü modernleşmeğe ihtiyacı olduğunu düşünmekteğiz. Devlet önce onun altyapı problemlerini düzenlemek zorundadır. Diğer komşu devletlerle ve başka ülkelerle maliye, para ve kredi, vergi, gümrük ve dış ekonomik alanlara ait yasalar ve kanunlar siyasetindeki noksanlarına dikkat yetirmeli, daha hassas politika izlemek zorundadır. Bu türlü noksanların çözülmesi için belli kurum (devletin) ve kuruluşları tarafından gösterilmiş olan sahaların gelişimi için sürekli yeni – yeni programlar hazırlanmalıdır. Esasen Merkez Banksının kendi görevleri çerçevesinde her türlü imkânlardan ve aletlerden kullanarak önce ülkenin para – kredi politikasına etki yapabilen, iç fiyat sabitliğini boza bilen dış etki ve baskılardan korumalı, gerektiğinde bu siyasetin uygulamalarında yeni değişiklikler edilmelidir. Bildiğimiz gibi para ve kredi politikalarında nihai amaç, düşük enflasyona, işsizliğin azaltılmasına, GSYİH' nın hızlı artımına ulaşa bilmek ve sabit maliye piyasasının en iyi durumuna ulaşabilmektir.

2000'li yıllardan sonraki Merkez Bankası verilerine bakacak olursak, Azerbaycan'da enflasyon düzeyinin minimuma inmesi, GSYIH' nın %8,2'ye yükselmesinde önemli role sahip olmuştur. Bu göstergelerden dolayı İMF, " Yoksulluğun

[39] Azerbaycan Merkez Bankası, **Yıllık Rapor 2002**: s. 138

Azaltılması ve Ekonomik Kalkınmaya Katkı " programı çerçevesinde Azerbaycan'a 100 milyon dolarlık kredini 10 yıllık zaman çerçevesinde vermiştir.

Azerbaycan'da 2002 yılı enflasyonuna göz atacak olursak, o kendisini en çok özellikle gıda ürünlerinde göstermiştir. Gıda ürünlerinin fiyatları %3,7, gıda ürünleri dışında ise artış %2,3 olmuştur. Bunun nedeni ise Azerbaycan Manat'ının ABD Doları karşısında nispeten değerinin düşmesi ve tüketim mallarında tercihlerin ithal mallarına yönelik olmasındadır. Azerbaycan ekonomisi açısından önemli hadiselerden birisi de, İMF heyetinin Azerbaycan Hükümeti ile belirlenen konularda hiçbir ulaşma sağlanamadığını açıklayarak 2002 Aralık ayında Azerbaycan'ı terk etmeleri olmuştur. İMF özellikle 3 konuda ısrar etmektedir. Bunlar, elektrik enerjisinin dâhili kıymetlerinin artırılması (ki, 2007 yılının Ocak ayından artırılması anlaşılmıştır, ilerleyen kısımlarda da göreceğiz ki, petrol ürünlerinin fiyatlarının kaldırılması %50'lere varan enflasyonu da beraberinde getirmiştir) vergi sisteminde yeni düzenlemelerin yapılması, Devlet Petrol Fondu (DPF) Hakkında Kanun kabul edilmesi ve denetiminin Millet Meclisine verilmesidir. Ayrıca, gümrük vergi derecesinin üst sınırının 15'den 12'ye çekmeyi, uygulanan spesifik gümrük rüsumlarının orta seviyesini %1,4 azaltmayı, yani %7,9'dan %6,5'e indirmeyi ve ya bu rüsumların tamamen lağıv edilmesini istemektedir. İMF' in görüşmeleri sona erdirmesi üzerine (bu durum Yoksulluğun Azaltılması ve Ekonomik Kalkınma Programı çerçevesinde verilen kredilerin durdurulması anlamına da gelmektedir) Azerbaycan tarafı, DPF' unda 7 Şubat 2003 tarihinde yasal düzenleme yapmıştır. Bankalar Kurulu bazı petrol ürünlerinin dâhili kıymetlerinin artırılması konusunda karar almış, 2004'den uygulamaya geçmek üzere vergi sisteminde değişiklikler yaptırılması konusunda çalışma başlatılmıştır.

Ekonomide petrolün payı her zaman büyük kalmıştır, lakin petrol sektörü dışındaki alanlarda gelişme her zaman cılız kalmıştır. Bu gün yaklaşık olarak Azerbaycan'ın ihracatının %88,9'u, ülkeye gelen yabancı sermayenin %70'i, bütçe gelirlerinin %50'den fazlası petrolün payına düşmektedir. Kanımızca Devlet Petrol Fonu'nda biriken paranın petrol sektörü dışındaki sahaların – özellikle tarımın gelişmesini teşvik edecek şekilde

kullanılması gerekmektedir. Böyle yapılması halinde, istihdam ve üretim artacak, diğer şehir ve bölgelerden başkent Bakü'ye gelen göç azalmış olacaktır.

Azerbaycan'da bu gelişmeler zamanı Ocak 2002 ayında Manat'ın 1 ABD dolarına göre ortalama değeri 4, 793 manat, enflasyon oranı ise bir önceki aya göre %0,6 olmuştur.

Tablo 8

Azerbaycan Para Birimi Manat'ın Kıymetinde 1995 – 2002 Değişmesi

1995 – 2002 Döneminde Yıllık Ortalama Manat/Dolar kuru

1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
4,717.5	4,295.5	3,986.8	3,868.8	4,118	4,474.2	4,656.4	4,860.8

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyet Merkez Bankası. (28.02.2006)

Önceki kısımlarda söylediğimiz gibi Azerbaycan'da bankacılık sistemi 2 seviyelidir. Bir tarafta Merkez Bankası, hem kredi bankalarının üstlendiği görevi yürütmektedir, hem de özel banka ve kredi kuruluşlarının denetimini yapmaktadır. Merkez Banksının dışında 2 devlet bankası kurulmuştur. Azerbaycan Beynelhalk Bankası (Uluslararası Banka) - %51'i devletin ve Kapital Bankası - %100'ü devletin. Bunların dışında hazırda 44 özel banka faaliyet göstermektedir. Azerbaycan Uluslar arası Bankası pazarın %70'ini elinde tutmaktadır. Ülkenin bütün depozitolarının %50'i bu bankada birikmektedir. Merkez Bankası başkanı bu durumun Anti tekel Kanun'una aykırı olduğunu söylemiştir. İMF' in ısrarla talep ettiği konulardan birisi de Azerbaycan Uluslararası

Bankasının devlete ait olan hissesinin özelleştirilmesidir. AUB ilk yurtdışı şubesini 2002'de Moskova'da, ikincisini ise 2003'de Ocak ayında Londra'da açtı[40].

Azerbaycan Merkez Bankası 2003 yıllarında enflasyonun gerekli düzeyde tutulmasında, milli paranın kurunun sabitliğinin korunmasında, uluslar arası standartlara uygun para rezervlerinin korunmasında, bankacılık sisteminin daha da güçlendirilmesinde ve ekonomisinin paraya olan ihtiyacının giderilmesi yönünde önemli sayılabilecek para ve kredi politikaları izlemiştir. Aynı yılda enflasyonun yıllık ortalama düzeyi %2,2'lerde olmuştur. Mukayese için belirtelim ki, 2002 yılında enflasyon göstergesi 2003'tekinden %0,6 daha çok olmuştur. Merkez Bankasının enflasyon modeli kapsamındaki araştırması aşağıdaki sonuçları ortaya çıkarmıştır.

Fiyat değişmesinin %92,6'sı gıda ürünlerinin, % 6,1'i gayrı gıda ürünlerinin,%1,3'ü hizmetlerdeki fiyat değişmesinin etkisiyle enflasyonu yukarıdaki göstergesine ulaştırmıştır. Enflasyonun 2003 yılındaki bu göstergesine ulaşılması %67 monetar, %23 mevsimi, %10'u ise monetar olmayan etkilerden dolayı olmuştur[41].

Bankaların harici ve dâhili her türlü işlemleri Azerbaycan Merkez Bankası'nın denetimi ve kontrolüne tabidir. Bankalar bir birileri nezdinde yabancı para cinsinden hesap açabildikleri halde Azerbaycan para birimi Manat cinsinden hesap açmaktadırlar. Bu işlemler Merkez Bankası kanalıyla yapılmakta, ancak Merkez Bankasında bu bakiyelere faiz yürütmediğinden kredi faizlerini, dolayısıyla kredi maliyetlerini aşağı çekme imkânı olmamaktadır.

2000'li yıllardan sonraki Merkez Bankası'nın döviz kuru politikalarına bakacak olursak, milli para biriminin esas alındığı dolayı kotasyon (indirect quotation) metodunun kullanıldığını görebiliriz. Bu metot direkt kotasyonun tersidir. Örnek olarak 1 Manat = 1/4900 Dolar şeklinde uygulanmıştır. 2000 yılının sonlarına döviz kuru 4580 Manatı

[40] T.C.Başbakanlık, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Bakü Ticaret Müşavirliği, Yıllık Ekonomik Rapor: 2002 Yılı Raporu

[41] "Azerbaycan Merkez Bankasının 2003 yılı Sonuna Olan Para ve Kredi Siyasetinin Uygulanması Durumu Hakkında " Değerlendirmesi Raporu. www.nba.az (25.12.2007)

yakalamış olması artık son noktasına gelmiş olması demekti, yani hükümetin beklediği hedefe ulaşılmamıştır.

Doların yükselişi, onun uluslar arası nüfuzunun artması hesabına olmuştur ve bu açıdan Azerbaycan'da önceki yıllarda yaşanmış yükselişinden farklı idi. Avro'nun yeni ve genç değerini sıkıştırmaktaydı. Doların yükselişinde diğer önemli unsurlar ise yerli karakterli idi. Merkez Bankasının uyguladığı politika Manat'ın değersizleşmesine zemin oluşturmuş, Merkez Bankasının yeni İşlem İdaresi özel bankalarla nakit döviz işlemlerinden tutulan tarifelere değişiklikler etmiştir. Şöyle ki, bankalardan teslim alınan nakit dolarların nominal değeri 1, 5, 10 ve 20 dolarlık banknotlardan ibaretse %1, yanı sıra banknotlar eskimiş veya tedavül için yararsızsa, %1 kesinti tutulurdu. Bunlardan başka Merkez Bankası bir diğer uygulanması da nakit dövizin %0,4 miktarında belirlenmiş faiz olmuştur[42].

Dünyanın gelişmekte olan ekonomilerinde ulusal paraların ve Azerbaycan'da da Manat'ın Dolara oranla %3 – 5'lik değersizleşmesi normal hal sayılmaktadır. Ama özel bankaların sıkıştırılması hesabına doları pahalandırmak norma hal sayılmamaktadır. Azerbaycan'da şu anda Merkez Bankası para sepetine dayalı yönetilen – az dalgalı sabit kur sistemi sağlanmaktadır. Aynı zamanda, günümüzde Azerbaycan finans piyasası üç sektöre bölünmektedir. Para varlıkları piyasası, döviz piyasası ve menkul kıymetler piyasası. Menkul Kıymetler Piyasası para ve sermaye piyasası bölümlerinden oluşmaktadır. Bu piyasaların her birisi kendine özgü kuruluş ve gelişim tarihlerine sahiptirler.

Azerbaycan'da para ve sermaye piyasası yeterince gelişmediğinden Merkez Bankasının faaliyet alanı çok sınırlıdır ve döviz politikasının, döviz ilişkilerinin düzenlenmesinin burada öncelikli bir yere sahip olduğu bilinmektedir.

[42] Anar Zeynalov, **Azerbaycan Merkez Bankası ve Finansal Piyasaların Gelişimi Aşaması.** Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: 2004. s. 58

Ama merkez bankasının başarı olması için belli bir dizi koşullar mevcuttur. Merkez Bankasının başarı koşulları şöyledir[43].

1) Merkez Bankasının bağımsız olması lazımdır, yani enflasyon hedeflemesi için gerekli olan araçları serbestçe seçe bilme imkânının olması gerekmektedir. Kamu tarafından Merkez Bankası kaynaklarının kullanılması önlenmiş olmalıdır,

2) Para otoritesinin, büyüme, istihdam ve döviz kuru istikrarı gibi hedefler yerine, yalnızca öngördüğü enflasyon hedefine odaklanması gerekir,

3) Mali disiplin sağlanmış ve mali piyasaların gelişmiş olması gerekir,

4) Finans sisteminin istikrarlı olması gerekir.

Azerbaycan Merkez Bankası Hakkında yasaya göre Azerbaycan'da döviz kurunu Merkez Bankası belirlemektedir. Aynı zamanda " Döviz Düzenlenmesi Hakkında " kanuna uygun şekilde Merkez Bankası döviz düzenlenmesini sağlamaktadır. Genel olarak Merkez Bankası döviz politikasını pazara müdahale ve mübadele yolu ile sağlamaktadır. Belirlenmiş olduğu döviz kuruyla piyasada gereken arz ve talebi etkileyerek döviz alım – satım işlemlerini yapmaktadır.

Azerbaycan Merkez Bankası mevzuata göre aşağıda belirlenen aktiflerden ve onların bazı kategorilerinden ibaret uluslar arası rezervlere sahiptir.

- Altın,
- Yabancı döviz şeklinde kâğıt ve madeni para ve ya yabancı bankalardaki döviz hesaplarının artıkları,
- Dünya çapında kabul edilmiş yedek aktifler,

[43] Esfender Korkmaz, http://www.esfenderkorkmaz.com/06.01.05enflasyon%20hedeflemesi%20ne%20getridi.htm (05.12.2007)

- Yabancı dövizle ödenmesi gereken transferler ve adi senetler,

- Başka devletlerin, merkez bankalarının veya uluslar arsı maliye teşkilatlarının çıkardığı yahut teminat verdiği kıymetli borç evrakları, sonra geri satın alınmakla, yabancı dövizle kullanılmış ve ödenilmesi gereken forward satış kontratları.

Merkez Bankasının döviz politikalarını ve düzenlemelerini sağlarken ana kaynağı kamuda döviz rezervlerinin olduğunu söylemek mümkündür.

1999 yılının ikinci yarısından itibaren uygulanmakta olan sıkı para politikasında yumuşamaya gidilmesi sonucu 1998 – 1999 yıllarında deflâsyonun yaşandığı ülkede 2000 yılından itibaren fiyatlar genel düzeyinde artış gözlenmeye başlanmıştır. 2004 yılında ise %10,4 olarak gerçekleşen enflasyon oranı, böylece dikkat çekici bir seviyeye ulaşmıştır. Söz konusu enflasyon oranı, yıl içinde petrolün fiyatındaki yükselme ve bölgede Avro'nun yükselmesi ile açıklanmaktadır.

Merkez Bankası 2003 yılında uyguladığı sıkı para politikasıyla fiyatlar kontrole alınarak adı geçen yılında enflasyon oranını %2,1'e kadar indirmiştir. Azerbaycan son dönemde hız kazanan enerji sektörüne gelen doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) ve dolayısıyla ülkeye yüksek miktarda para girişi 2004 yılından itibaren enflasyonist bir baskı oluşturmuş ve 2005 yılından itibaren Azerbaycan Merkez Bankası faiz oranlarını yükseltmek zorunda kalmıştır. Söz konusu yılda %11,6 olarak gerçekleşen TÜFE artışının 2006'lı yıllarda kontrol altına alınmıştır. Merkez Bankasının 2007 yılı için hedeflediği enflasyon oranı %4,5 oranında olmuştur. Ama Merkez Bankasının uygulamaya konduğu para reformundan sonraki enflasyon göstergesi bu hedefe ulaşılmadığını göstermiştir.

1992 yılından 2004 yılına gelindiğinde Manat 10 bin kat değer kaybetmiştir. Azerbaycan, diğer Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleri (BDTÜ) ile mukayese edildiğinde makroekonomik göstergeler bakımından daha önde ve iyi durumda olmasına karşın, para biriminin uluslar arası değeri bakımından, Türkmenistan'dan sonra en aşağı

yerde bulunmaktaydı. Buda ülkenin reel ekonomik potansiyeli hakkında yanlış düşüncelere neden olmakta idi.

3.2 26 ARALIK 2002 VE 22 ARALIK 2004 TARİHLİ CUMHURBAŞKANI KARARI İLE GETİRİLEN YENİLİKLER

Bildiğimiz gibi bankacılık sistemi ve onun faaliyetini düzenleyen normatif kanunların gelişimi bir gün de olsun durmamaktadır. Sürekli yenilenen, ilmi ve teorik metodoloji ile yenilenen zamana uygunlaştırılmaya çalışılmaktadır, yani sürekli geliştirilmektedir. İşte bu bilgileri esas alarak Azerbaycan Cumhurbaşkanının 26 Aralık 2002 tarihli kararı ile 2002 – 2004 yılları içerisinde hazırlanan " Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası Hakkında " ve " Bankalar Hakkında " Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunları hazırlanmış ve yürürlülüğe girmiştir. Yeni kanunların hazırlanması zamanı, eski kanunların üstün tarafları saklanılmış, aynı zamanda çağdaş zamanın taleplerine uygun yenilikler yapılmıştır.

" Azerbaycan Cumhuriyet Merkez Bankası Hakkında " kanun 10 Aralık 2004 tarihinde kabul görmüş ve 22 Aralık 2004 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu kanun 12 Bölüm ve 66 Maddeden oluşmaktadır. Yeni kanun Merkez Bankasının hukuki durumunu, onun görev ve fonksiyonlarını, devlet kurumları içerisinde yerini ve rolünü daha da kesin ve net belirlemiştir. Merkez Bankasının sorumluluğu ve faaliyetindeki şeffaflığın artırılması bakımından uygun mekanizmalar bu yeni kanunla belirlemiştir. Yeni kanun Merkez Bankasının bütün fonksiyonlarını faaliyetinin daha etkin ve efektif uygulanması için imkân tanımıştır. Para ve döviz politikasının belirlenmesi ve uygulanması, ülkenin ödemeler sisteminin düzenlenmesi ve gelişimi, banka nezareti, devletin uluslar arası altın ve döviz kaynaklarının saklanması (korunması) ve yönetilmesi ve diğer fonksiyonlara üstlenmiştir.

Aynı zamanda 16 Ocak 2004 Yılında kabul görmüş ve 30 Marttan yürürlüğe girmiş " Bankalar Hakkında Azerbaycan Cumhuriyet Kanunu " nda uluslar arası standartlara ve

normlara uygun kurulmuştur[44]. Bu kanunda banka nezareti için Bazel prensipleri esas alınmıştır ve bu da ülkede bankacılık sisteminin güvenilirliğinin artırılması yönünde çok önemli adım gibi değerlendirilmiştir. Her iki kanun önceki dönemin sonu – neticesi ve bir sonraki döneme geçit için oldukça başarılı bir adım olmuştur.

Yeni düzenlemelerle bankaların iç ve dış her türlü işlemleri Azerbaycan Merkez Bankası'nın denetimi ve kontrolüne tabi tutulmuştur. Bankalar bir birileri nezdinde yabancı para cinsinden hesap açabildikleri halde Azerbaycan para birimi Manat cinsinden hesap açmaktadırlar. Bu işlemler Merkez Bankası kanalıyla yapılmakta, ancak Merkez Bankasında bu bakiyelere faiz yürütmediğinden kredi faizlerini, dolayısıyla kredi maliyetlerini aşağı çekme imkânı olmamaktadır.

2004 yılında makroekonomik sabitlik ve enflasyonda bir kadar hareketlenmenin olduğunu gördük. Dönem içerisinde " talep enflasyonu "nun daha çok aktif olduğu müşahede edilmiştir. Sebep gibi uygulanan geniş çerçeveli sosyal programlar, ekonominin petrol ve petrol olmayan sektörlerindeki yatırımlar olmuştur. Sonuçta mal ve hizmetlere de talep yükselmiş ve alış fiyatlarını da yükseltmiştir. 2004 yılında ekonominin bütün sahaları üzere yatırım miktarındaki artım faizi %36,3 olmuştur[45].

" Masraf (maliyet, harcama) Enflasyonu " da zaman içerisinde yeteri kadar aktif olmuştur. Bir önceki sene ile mukayese edildiğinde, sanayi ürünlerindeki fiyat endeksi %25,2 artmıştır. Masraf enflasyonuna etki yapan önemli sebep akaryakıt ürünlerinin fiyatlarının yükselmesi gösterilmektedir.

Enflasyonun dış etkileri gibi ise dünyada petrol fiyatlarının artması sonucu Azerbaycan'la ekonomik ilişkileri yüksek olan ülkelerde üretim masraflarının artması ve ithal edilen ürünlerde fiyatların yükselmesi ve aynı zamanda Avro'nun değer kazanması sonucu Avro alanından ithal edilen ürünlerin fiyatlarında yükselme müşahade edilmiştir.

---

[44] Azerbaycan Merkez Bankası'nın Resmi İnternet Sitesi, www.nba.az (25.12.2006)
[45] Azerbaycan Cumhuriyet Merkez Bankası'nın **2004 Yılı Sonu İçin Para Politikasının İstikametleri Raporu**, www.nba.az 2004. (25.12.2006)

Petrolün dünya pazarlarındaki fiyatının yükselmesi Azerbaycan ekonomisinin büyümesine sebep olmakla beraber, sosyal durumun da iyileşmesinde önemli rol oynuyor, aynı zamanda sıtratejik ürünlerinin pahalanmasına da sebep olmaktadır.

Azerbaycan Devlet İstatistik Kurulunun verilerine esasen 2004 yılı sonuna olan enflasyonun artım göstergesi bir önceki yılla mukayesede %8,5 yüksek olmuştur[46].

Yeni dönemde ekonomik artımın aktif olması, geniş ölçekli sosyal programların uygulanması, petrol getirilerinin kullanılması paraya olan talebi artırmıştır. Neticede 2004 yılında Manat'la para hacmi (M2) bir önceki yılla mukayesede %31,8 artarak 3,1 trilyon Manat olmuştur. Para hacminin artım hızı GSYİH' nın artım hızını %22 üstelemiştir. Bu gösterge ekonominin para hacmini yüksek düzeyde kullanım (absorbasyon) potansiyelini göstermektedir. Aynı yılda Merkez Bankası sterilizasyon siyaseti çerçevesinde 100 milyon Manat (20 milyon Dolar) miktarında kısa zamanlı notlarını (kıymetli kâğıt) dolaşıma sürmüştür (satışa sunmuştur).

2000 – 2003 yılları arasında yumuşak bir devalüasyona uğrayan Manat'ın 2004 yılında ise bir miktar değer kazandığı görülmüştür. Ulusal paranın değer kazanmasına sebep gibi aşağıdakiler gösteriliyor[47];

1. 2004'te dolaşımdaki para kütlesi %34 artarken ülkeye giren büyük hacimde döviz girişi döviz kurlarını etkilemiştir,

2. Petrol ve doğal gaz üretiminin artması, GSMH'deki artışla birlikte ülkeye döviz girişi ihtimalini yükseltmektedir.

Azerbaycan'da halk arasında bankacılık sistemine güvenin düşük olması, tasarrufların nakit olarak tutulmasına yol açmaktadır. 2005 yılı sonu itibariyle toplam mevduat hacmi 1,4 milyar Dolara, başka deyişle GSYİH' nın yüzde 10'una karşılık

[46] Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi Resmi İnternet Sitesi, www.azstat.org 2005. (25.12.2006)
[47] Osman Nuri Aras **Azerbaycan'da Para Reformu.** Gafkaz Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi – Bakü/Azerbaycan: 2005. s. 5

gelmektedir. Bu mevduatın yüzde 80'i döviz oluşturmaktadır. Azerbaycan'da faal olan 43 bankanın birçoğunun mali durumları sağlıklı olmadığı için hükümeti asgari sermaye şartını Ocak 2006'da 3,5 milyon dolardan 5 milyon dolara yükseltmiştir. En büyük bankalar kamuya ait olan önceki adı " Birleşmiş Universal Sehimdar Bankası " yeni adı ile " Capital Bank " ile kısmen özelleştirilmiş olan " Azerbaycan Beynelhalk Bankası"dır. Sektör yabancı bankalara açıktır. Bankacılık sektörünün özel sektöre açtığı krediler nominal olarak artsa da, toplam kredi hacminin GSYİH' indeki payı artmaktadır. 2000 yılında özel sektöre 487,7 milyon dolarlık kredi açılmış ve kredilerin toplamı 1,26 milyar dolara yükselmiş, ancak GSYİH' ya oranı yüzde 12,6'ya inmiştir. Aynı dönemde kredilerin varlıklara oranı yüzde 31,8'den yüzde 43,7'ye, kredilerin mevduata oran ise yüzde 46'dan yüzde 53,1'e çıkmıştır.

2005 yılına geldiğimizde, Merkez Bankasının önünde duran en başlıca ve vacip mesele tek rakamlı taban (temel, taban) enflasyona ulaşmak olmuştur. Şöyle ki, 2005 yılında %5 – 7'lik yıllık taban enflasyon yeterli bulunulmuştur. Merkez Bankası sürekli olarak " taban enflasyonu" nun araştırmasını yapmış ve para - kredi politikasını makro ekonomik düzeye uyumlu tutmağa çalışmıştır.

Ekonomide yabancı yatırımların artması ve aynı zamanda petrolün dünya pazarındaki fiyatlarının artması gibi olaylardan dolayı, Merkez Bankası tarafından para hacminin kontrolü güçlendirilmiştir ve farklı politikalar hazırlamıştır. Bu politikalar genel olarak tümüyle 2005 para hacminin (M2) %30 – 40 sınırında tutulmasından ibaret olmuş, önceki 2 yılla mukayesede 2 kat fazla olmuştur. Devlet bütçesinden harcamaların %25 artması para hacminin artmasına sebep olmuştur. Böyle durumda enflasyon tehlikesini önlemek için sterilizasyon hacminin mümkün sınırları belirlenmiştir. Bu politika ise uygulanmış olunan monetarist politikanın düzeyini göstermektedir.

Önceki yıldaki hadiseler göstermiştir ki, 2005 yılında Manat'ın kuruna yönelik baskı yüksek olacaktır ve aynen böyle de olmuştur. Önemle vurgulanması gerekir ki, çok ucuz Manat – enflasyon yarata bilir, çok pahalı manat ise ülke ekonomisinin rekabet

koşullarını olumsuz etkiliyor. Manatın kurunun keskin değişmesini önlemek için gayrı petrol sektöründe rekabetin azalmaması için ve dış ticaret koşullarının kötüleşmemesi için, aynı zamanda enflasyon tehlikesini artıra bilecek Manat'ın emisyonuna yol vermemek için Merkez Bankası döviz piyasasına müdahalesini " düzenlenen – yüzen (dalgalı) kur politikası " uygulamıştır.

2005 yılında Merkez Bankasının döviz piyasasına müdahalesini Açık piyasa İşlemleri çerçevesinde alış yönünde olmuştur ve bu uygulama artış yönünde devam etmiştir.

Merkez Bankası Maliye Bakanlığı ile birlikte kamu menkul kıymetler piyasasının gelişimine önem vermişler. Kamu menkul kıymetler piyasasının gelişme düzeyi, para politikasının aktarım mekanizmasında, faiz derecelerinin ekonomik aktivite ve enflasyon sürecine çok büyük etkisi olmuştur. Bu gelişmiş ülkelerin "enflasyon hedeflemesi" politikasına benzetilmiştir.

Tablo 9

2004 – 2007[48] Yillarina Ait Parasal Gerçekeşmeler

2004	2005	2006		2007
Baz Enflasyon, (%)	6	5 – 7	5 – 7	5 – 7
Döviz rezervleri, milyon dolar	880	1000	1100	1200
Geniş Para Hacmi, (M3) milyon	7200	9600	12500	16200
Manat artım hızı, (%)	41	33	30	30
Banka Sistemi`nde toplam depozitolar, milyar Manat	5100	6600	8800	12000
artım hızı, (%)	67	30	33	36
Kredi Koyuluşu milyar Manat	4700	6100	8200	11000
artım hızı, (%)	40	30	34	34
Manat`la para hacmi (M2) milyar	3250	4500	5800	7300
Manat artım hızı, (%)	25	38	29	26

Kaynak: Azerbaycan Merkez Bankasının Resmi İnternet Sitesi, www.nba.az **Para Siyaseti ve Banka Kuruculuğu Hedefleri.** Rapor**. s.** 8 (28.11.2007)

[48] 2007 yılının ilk üç ayının göstergeleri.

15 Temmuz 2005 yılında Merkez Bankası Azerbaycan'ın tüm kredi kuruluşlarına aşağıdaki önemli öneriyi duyurmuştur:

" Azerbaycan Cumhuriyetinde Para Nişanlarının Nominal Değerinin ve kıymet Ölçüsünün Değiştirilmesi (denaminasyon) hakkında " Azerbaycan Cumhurbaşkanının 7 Şubat 2005 tarihli 189 numaralı kararına (fermanına[49]) uyularak, aşağıdaki hususları dikkatine yetirmiştir.

1. 2006 yılının Ocak ayının 1'den Azerbaycan Cumhuriyetinin milli parası – Manat'ın denaminasyonu yapılıyor ve yeni Manat'a geçit zamanı 1 Yeni Manat = 5000 Manat olacaktır,

2. 2006 yılı Ocak ayının 1'den Aralığının 31'ne dek eski paralar yeni paralarla aynı zamanda dolaşımda olacaktır,

3. Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomik Kalkınma Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı 2006 yılı için ülkenin sosyal – ekonomik inkişaf göstergelerinin ve devlet bütçesini yeni Manat'la hazırlayacak ve uygulayacaktır.

4. Azerbaycan Cumhuriyetinde faaliyet gösteren bankalar tarafından eski paraların yeni paralarla değiştirilmesi komisyon ücreti alınmadan yapılacaktır ve s.

İlerleyen kısımlarda detaylarına denilecektir.

[49] Azerbaycan Cumhurbaşkanı, kanunlardan sonra Bakanlar Kurulu kararlarından ise önce gelen ve " ferman " olarak adlandırılan kararlar alma yetkisine sahiptir.

3.3. 1 OCAK 2006 PARA REFORMU (DENOMİNASYON KARARI)

Azerbaycan para birimi Manat'ın yenilenmesi " Denominasyon Kararı " ulusal para birimi Manat'ın korunması için Azerbaycan Cumhurbaşkanı tarafından 7 Şubat 2005 tarihinde imzalanan kararı ile 1 Ocak 2006'dan itibaren 1 Yeni Manat = 5000 eski Manat'a eşdeğer olmuştur[50]. Bu kararın imzalanması Azerbaycan'ın geleceğe ümitle baktığının bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir.

Azerbaycan Merkez Bankasının yaptığı açıklamasında Manat'ın 1992 yılından beri 10 binde bir oranında değer kaybettiğini ve bu nedenle böye bir değişikliğe ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Söz konusu değişiklik sayesinde ülke içerisinde para sirkülâsyonunun artacağı, muhasebe sisteminde kolaylık sağlanacağı ve önemli derecede bir tasarruf sağlanacağı ifade edilmiştir. Aynı zamanda denominasyon ile muhasebe ve hesaplama tekniğini sadeleştirme, kur ve fiyatlar ölçeklerini optimumlaştırmak, Manat'ın fonksiyonlarını daha da verimli yerine getirmesi ve devlet harcamalarında kanaat maksadı taşımıştır.

Para birimlerinin fonksiyonlarını yerine getirmesine enflasyon ve devülasyon başta olmak üzere etki eden gelişmeler nedeniyle zaman zaman ülkelerin para reformu yaptıklarını söylemiştik. Denominasyon her zaman psikolojik bir etkene sahiptir. Azerbaycan'da da ulusal paraya olan güveni yükseltmeye çalışılmıştırmıştır. Denominasyonun uygulanmasında en önemli faktör uygun bir zamanın seçiminin yapılmasıdır. İşte bu şart, sürecin olumlu ve olumsuz sonuçlanmasına etki yapan en önemli husustur. Bu durumda ekonomideki tüm sürecler dikkatle incelenmeli ve onun alt yapısının buna hazır olup olmadığı araştırılmalıdır. Mesela, Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinden Rusya ve Ukrayna'daki farklı sonuçları olan denaminasyon uygulanmalarına bakalım. Ukrayna'da denominasyona 1996 yılında gidilmiş ve neticede ulusal parasından beş sıfır silmekle (atmakla) başarılı netice elde etmiştir.

---

[50] " Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Para Biriminin Nominal değerinin ve Değer Ölçüsünün Değiştirilmesi (Denaminasyon) Hakkında Azerbaycan Cumhurbaşkanının Kararı ". 7 Şubat 2005. Bkz:http//www.nba.az/az/denom/president.shtml. (10.01.2006)

Rusya'da, 1998 yılında menkul kıymetler piyasasındaki kriz neticesinde denaminasyon kararı alınmış ve Ruble'nin devalüasyonuna gidilmiştir.

Azerbaycan'da ise bazı iktisatçılar ekonomideki altyapı çalışmalarının bitirilmediği, yani geçiş döneminin hala devam ettiği, ahalinin bankalara güveninin daha oluşmadığı bir zamanda böylesine bir yola başvurulmasının aceleçilik gibi değerlendirmişlerdir.

Para biriminden sıfır atılması daha çok yüksek enflasyonu önlemeğe yönelik istikrar programı uygulayan birçok gelişmekte olan ülkede uygulanmıştır. Dünyadaki örneklere bakıldığında, paradan sıfır atılması genellikle bir istikrar programlarıyla birlikte gündeme geldiğini ve farklı enflasyon oranlarında sıfır atma operasyonu gerçekleşmiş olduğunu görüyoruz. Yapmış olduğumuz araştırmada, Azerbaycan için tümüyle benzerliği olan Türkiye'de uygulanmış para reformunu örnek olarak gösterirsek daha mantıklı olduğunu hesap ederiz.

Günümüze kadar dünyada 50 farklı ülkede paradan 3, 5, 6, 12 gibi çeşitli sayılarda sıfır atma şeklinde para reformuna gedilmiştir. Arjantin, Meksika, Peru, Bulgaristan, Polonya ve Türkiye gibi söz konusu ülkelerde paradan sıfır atılması, enflasyona karşı öncelikle bir başarı kazanılması ve fiyat artışı hızının sıkı para politikaları ile düşürülmesi sonrasına bırakılmıştır. Ama başka bir çeşit ülkeler ki yukarıda bunlara değinmiştik (Brezilya, Bolivya, İsrail, İzlanda, Moldova, Polonya vs.) bu ülkelerde para reformu dezenflasyon politikaları ile birlikte eş anlı olarak uygulanmıştır.

Bazen bu türlü reformlar bölgesel olarak gerçekleştirile bilmektedir. Ortak para birimi Avro'ya geçiş amacıyla Avro bölgesinde yer alan Avrupa ülkelerinde ise para biriminin tamamen değiştiği şeklinde bir reform gerçekleştirilmiştir. Azerbaycan'da 1 Yeni Manat'ın 5000 Manata eşdeğer şeklinde bir değişim yapılması, sadece sıfır atması şeklinde gerçekleştirilen Türkiye Cumhuriyeti`ndeki para değişimine göre amaç ve içerik bakımından daha geniş kapsamlıdır.

İlerleyen kısımlarda Azerbaycan'da parasal reformun gerçekleri, fayda ve maliyetleri, zaman ve uygulanması ile başarı şartlarını inceleyeceğiz.

3.3.1 Para Reformu (Denominasyon) Kararını Doğuran Sebepler

Önce şunu açıklamağa çalışacağız ki, Azerbaycan devletinin denaminsayon ile ilgili kararı hangi zaruretten doğmuştur. Dünya tecrübesi gösteriyor ki, yüksek enflasyon ve devalüasyon döneminde nominal değerini önemli derecede yitirmiş ulusal paranın devamlı ekonomik sabitlik ortamında denaminasyonu gerektirir. Azerbaycan'da önceki yıllarda yaşanmış yüksek enflasyon ve devalüasyon neticesinde kur ve fiyatlar düzeyinin yüksek olması, halkın ve iş adamlarının ulusal paraya olan inamını sarsmıştır. Ulusal paranın uzun dönemli sabitliğine inam az olduğu durum ve ortamlarda, ahali birikimde ve diğer hallerde ödeme aracı gibi yabancı paraları kullanmağa başlıyor. Aynı zamanda yüksek rakamlarla isimlendirilmiş paralar muhasebe ve diğer matematiksel işlemlerde, mal ve hizmetlerin fiyatlarının kullanımında zorluklar yaşanıyor.

Azerbaycan'da da benzer durum yaşanmaktaydı. Bu sebeplerden dolayı artık denaminasyonun uygulanması kararına varılmıştır. Azerbaycan'ın son 10 sene içerisinde uygulanan sürekli ekonomik reformlar, aynı zamanda para ve döviz politikaları sonucu, dayanıklı makro ekonomik sabitlik ve ekonomik gelişme hızı kazanılmış, enflasyon önlenilmiş, Manat'ın yabancı paralar karşısında kurunun sabitliği ve iç dönerliği koruna bilinmiştir. Bu durum ahalinin hayat düzeyine kısman yansıya bilmiştir.

Dolaşıma sürüldüğünde ulusal paranın 1 ABD Dolarına oranla kuru 16 Manat olduğu halde, denominasyon daha edilmediği 2005 yılında bu rakam 4900 Manat'tan çok olmuştur. Önceki kısımlarda söylediğimiz gibi 2005 yılında Azerbaycan parası, BDT ülkeleri içerisinde Türkmenistan'dan sonra en yüksek nominal kuru olan para idi. Manat'ın böylesine yüksek nominal kuru ahalide ve yatırımcılarda yüksek enflasyon " beklentisi " psikolojisini yaratıyordu. Yüksek nominal kur aynı zamanda toplumda milli paraya inamsızlık ve güvensizlik yaratmaktaydı ve bu da ekonomide dolarlaşmanın esas

sebeplerinden birisi idi. Yüksek kur ve fiyatlar düzeyi hem de ekonomide muhasebe ve ödeniş işlerinde problemler yaratmakta idi. Ayrıca, yüksek rakamlarla ifade edilen paralar devletin para yapımı harcamalarını da artırırdı.

Azerbaycan'da denaminasyonun 1: 5000 ölçeğinde seçilmesi nedenine gelindiğinde ise dünya tecrübesi gösterilmektedir. Dünya tecrübesinde denaminasyon ölçüsünün çeşitli ölçüleri seçilmiştir. Denominasyon uygulayan çeşitli ülkelerde, kendi yerel hususlarını ve koşullarını dikkate alarak, milli paranın nominal ölçüsünün azaltılmasının çeşitli ölçülerini seçmişlerdi. Dünya tecrübesinde denaminasyonun 1, 2, 3, 4, 5, 6, 9 ve hatta 12 sıfırın kaldırılması görülmüştür. Her zaman, denaminasyon uygulanması ölçüsü **hep sıfırların azaltılmasından (atılmasından) ibaret olmamıştır.** Örneğin Brezilya'da 1994 yılında 2750: 1 oranında, Kongo'da 1993 yılında 3 000 000: 1 oranında, Macaristan'da 1946 yılında 40 000: 1 ölçeğinde, Laos'da 20: 1 oranında, Romanya'da 1947 yılında 20 000: 1 oranında, Yugoslavya'da 1994 yılında 12 000 000: 1 ölçeğinde, Tayvan'da 1949 yılında 40 000: 1 ölçeğinde, Vietnam'da 1975 yılında 500: 1 oranında denaminsyonlar yapılmıştır.

Azerbaycan'da da tüm belli olan neticeler ve tecrübeler geniş öğrenilmiş ve aşağıdaki hususlar da dikkate alınarak 1: 5000 oranında seçimi uygun bulunmuştur. Bu oran:

— Manat'ın kurunun dünyanın önemli paralarının mübadele kuruna uygun olan nominalinde kurulmasına, (yaklaşık olarak 1 Manat = 1 ABD Doları veya Avro) ve Azerbaycan'ı değerli ve dayanıklı ulusal parası olan ülke gibi göstermeğe imken veriyor,

— Fiyatların, toplumun yakın geçmişinden hafızasında kalmış olan düzeye inmesini şartlandırıyor, (örneğin, 1000 manat'lık ekmek 20 Gepik, 1kg. büyükbaş hayvan eti ve tereyağı 3 Manat 20 Gepik, otobüste 1000 manatlık gediş hakkı (ücreti) 20 Gepik olacaktır.,

— Ekonominin dolarlaşma durumuna önemli etki yapacaktır. Çünkü, Manat'ın nominal ölçeğinin ABD Dolar'ına eşit olması büyük hacimli alış ve satışların da Manat'la yapılmasına sebep olacaktır,

— Nakit hesaplamaları daha da optimallaştıran para yaranmış olacak,

— Teknik enflasyon'un yaranması ihtimali azalmış oluyor, yani denaminasyondan sonra fiyatların yuvarlanmasına gerek kalmayacak,

— Büyük hacimde devlet harcamaları kısıtlanmış olacaktır. Çünkü para dolaşımının büyük kısmını madeni paralar teşkil edecektir ve onların da ömrü kâğıt paranın ömründen birkaç defa çok ve üretim harcaması az olacaktır.

Devletin bağımsızlığının ilk yıllarında milli para dolaşıma sürülürken onun dizaynı daha hazırlanmamıştır. Gelişmiş ülkelerin tecrübelerinde milli paranın, ambemalarının 7 – 10 seneden bir değiştirildiği görülmektedir. Sebep gibi bilgisayar teknolojisinin ve sahtekârlığın hızla yaygınlaşması gösteriliyor. Aynı zamanda yeni yapılan paralar zamanın talebine uygun hazırlanıyor.

Milli paranın – Manat'ın modernleştirilmesi yönünde Azerbaycan Merkez Bankası artık yeni çeşit paraların gelişmişlik programını ve yeni güvenlik felsefesini hazırlamıştır. Hazırda dolaşıma sürülmüş "yeni nesil paraların"[51] en yüksek uluslar arası güvenlik standartlarına uygun olduğu bilinmektedir.

Manat'ın yeni dizaynı (tasarımı) hazırlanırken, dünyanın bu alanda ünlü para basım şirketleri ve dizaynerleri bir araya getirilmiştir. Avro'nun tasarımcısı İngiltere'nin Deha Rue şirketi, İsviçre'nin Orell Füsshi, Almanya'nın Giesecke and Devrient, Hollanda'nın Enschede, Fransa'nın Oberthut şirketi Manat'ın

[51] Estetik açıdan daha çağdaş, aşınma ve yıpranmaya karşı daha dayanıklı yani tam anlamıyla bir paraya olan tam güvenden söz edilmektedir.

şekillenmesinde katkıda bulunmuşlar[52]. Yeni paraların dizaynında esas hedef Azerbaycan'ın uluslar arası arenada kendisine özgü yeri, dünyevi değerlere uygun uluslar arası sisteme entegrasyonundan ibaret olmuştur. Paraların güvenlik ve teknik göstergeleri İsviçre Merkez Bankasının teknik desteği çerçevesinde hazırlanmıştır. İsviçre paralarının güvenlik sistemlerinin gelişmişliği bakımından İsviçre Merkez Bankası dünyada favori olduğu bilinmektedir ve çeşitli ülke paralarının güvenlik mukayesesi İsviçre Frankı ile yapılmaktadır.

Denominasyonun yapılması dolaşımda kâğıt paralarla beraber, madeni paraların da sürülmesini zaruri etmiştir. Hazırda 6 nominalde kâğıt paraların (1, 5, 10, 20, 50 ve 100 Manat) ve 6 nominalde madeni paraların (1, 3, 5, 10, 20, 50) dolaşımda olduğu söz konusudur. Bu uygulamalardan sonra nakit ödeme kolaylığı en yüksek düzeyde olmuştur.

3.3.2 Para Reformunun Amaçları

Azerbaycan'da 1992 yılından dolaşıma sürülen Manat'ın mübadele aracı olarak kullanılmaya başladığı ilk birkaç yıl içerisinde ciddi değer kaybetmesi sonucu, her yönüyle yeni olan ve henüz yeni dolaşıma sürülen para birimine güvensizliğin oluşması nedeniyle, daha sonra enflasyonun kontrol altına almış olunmasına rağmen, yeni para birimine karşı güven sağlanmamıştır. Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazandığı ilk yıllarda para biriminin diğer ülke para birimleri karşısındaki değeri, o dönemde meydana gelen askeri, siyasi, sosyal ve iktisadi krizlerin etkisiyle, kısa dönem içerisinde hızla düştüğünü söylemiştik. Sonraki yıllarda ekonomide yaşanan gelişmeler ise ülke para biriminin, genel kabul gören para birimlerine yakın bir kurda değere sahip olması için elverişli bir ortam yaranmıştır.

Azerbaycan'da para reformu geçirilmeden önce onun ekonomik performansı göz önünde bulundurulmuş ve uygulanılacak parasal reformla, o zamana kadar Manat'ın değer kaybetmesi sonucunda ona karşı oluşan güvensizliği ve olumsuz bakış açısının

[52] " Yeni Paraların Dizaynı ve Teknik Göstergelerinin Mevcut Paralardan Farkı "www.nba.az (10.01.2006)

değiştirilmesi hedeflenmiş ve Manat'ın böylece kendinden beklenen fonksiyonlarını en etkin bir biçimde yerine getirilmesi amaçlanmıştır.

Merkez Bankası'nın 2006 yılında uygulamaya konduğu para reformunun esas ekonomik açıdan amaçlarından birisi de Manat'ın reel alım gücünü yansıtan döviz kurunu temin etmektir.

Manat'ın dolaşıma sürüldüğü ilk yıllarda para birimine karşı güvensizlik, yerli para birimlerine kaçış, bir başka ifade ile söyleyecek olursak dolarizasyon sürecini başlatmıştır. Manat'tan kaçışın sebebi, onun ülke içerisinde başta tek değer ölçüsü olmak üzere, tüm fonksiyonlarıyla tek bir para birimi olarak kabul edilememesi idi. Başta dolar olmak üzere, başka para birimlerini fonksiyonel olarak kullanılmasının temel nedeni ülkede ilk yıllarda yaşanan enflasyonist süreç olmuştur. Yabancı paraya yönelişin önemli seviyelere ulaşması ile ülke para birimi daha çok küçük hacimli ticari işlemlerde mübadele aracı olma konumuna getirmişti.

Azerbaycan'da çoğu zaman mevduatların %80'inin Dolar olarak gerçekleşmesi, para ikamesinin yüksek düzeyde olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla yapılmış olunan para reformunun nihai amacı ekonomide dolarizasyonun önlenmesi, Manat'ın itibarının artırılmasından ibaret olmuştur.

3.3.3 Para Reformunun Faydaları

Azerbaycan'da metal paranın olmaması (Manat'ın dolaşıma çıktığı ilk yıllarda metal paralar - Gepikler bir süre dolaşımda görünse de, belli olan sebepler yüzünden dolaşımdan kalkmıştır), banknotların daha büyük hacimde kullanılmasına sebep olmaktaydı. Bu ise, kâğıt paraların daha hızlı bir şekilde eskimesi ve aşınmasını da beraberinde getirirdi. Eskiyen ve aşınan paraların ise dolaşımdan toplanılarak yenileri ile değiştirilmesi daha kısa dönemde olmakta, dolayısıyla bu da para emisyon maliyetlerini artırmakta idi. Aynı zamanda paranın dolaşımdaki devir hızının da yükselmesi, paranın üretim maliyetini de

yükseltiyordu. Dünyadaki tecrübenin on yılda bir olduğu – para değişimine karşın, Azerbaycan'daki yukarıda belirttiğimiz sebeplerden dolayı daha yüksek olan üretim maliyeti ve daha yüksek operasyon riski yaşanıyordu.

Paradaki bol sıfırlar hemen her adımda çeşitli sorunlar yaratmakta idi – parasal değerin yazılması işlemleri, bu rakamların ifade edilmesi gibi ticari ilişkilerdeki problemler gibi. Bu problemi yaşamış tüm ülkelerde olduğu gibi sıfırlar hem hem hesaplamada sorun olmakta, hem de görüntü kirliliği yaratmakta idi.

Azerbaycan bağımsızlığını kazandığı 1991 tarihinden 2006 yılına kadar süren zaman içerisinde ülke para biriminin değerindeki çeşitli değişmeler karşısında, ekonomisindeki kısmen elverişli ortamda yapılmış denaminasyonun olası faydalarını şöyle sıralaya biliriz:

1. Manat'ın değerlenmesi, Azerbaycan'da ve dünyadaki ekonomik güveni önemli ölçüde artacağı düşünülmektedir. Reform uygulayan Merkez Bankası yetkililerinin açıklamalarında Manat'ın değerinin Dolar ve Avro'ya eşit tutulması hedeflendiği söylenilmiştir. Para reformunun uygulandığı 2006 yılının sonuna olan döviz kuruna bakacak olursak ortalama 95 Gepik = 1 Dolar olmakla, Azerbaycan parasının daha değerli olduğu görülmüştür,

2. Geçmişte yaşanmış olunan dört haneli enflasyon karşısında değer kaybeden Manat'tan sıfır atılmasını devam etmekte olan enflasyon hedeflenmesi politikası ile destekledikte, bu olumlu psikolojik etkinin piyasalara güven vermesi ile belirsizliğin azalması ve para birimine güvenin oluşması, ülkede ulusal para birimi ile uzun vadeli yatırımlara ortam oluşacaktır,

3. Manat'a olan güvenin artması ile birlikte Merkez Bankasının etkin para politikası uygulamasını engelleyen yabancı paraya yönelim süreci durdurularak tasarruf aracı olma, borç verme ve alma işlemlerinde Manat daha yaygın kullanılacaktır,

4. Mikro ekonomik açıdan bakıldığında ise para reformunun etkisi şöyle ifade edile bilir; Manat fonksiyonel boyutlu bir para birimi olarak değer kazanacak, imajı – itibarı yükselecektir[53]. Toplumun ülke parasına olan güveni oluşmaya başlayacak, insanların " güçlü paraya sahip olma " duygusu, onların ekonomi politikalarına ve kurumlara olan güveni artacaktır.

5. Enflasyonun tek hanede devam etmesi halinde uzun süre, kesik kompozisyonunda değişiklik yapılması gerekmeyecektir. Böylece banknot üretim maliyeti azaltılarak, para basımında ortaya çıkan maliyetlerden önemli tasarruf sağlanmış olunacak[54].

6. Parasal tutarların ifadesinde pratik yararlar sağlanacak, rakamlar daha anlaşılır hale gelecek, bankacılık ve muhasebe sisteminde hesaplamalar sadeleşecek, böylece muhasebe kaynakları kolaylaşacak, teknik ve operasyonel sorunlar azalacaktır. Yani değerindeki kayıpla muhasebe hesaplarında daha fazla işgücü harcamaları ve meydana gelen hatalar, aynı zamanda zaman kaybı önemli ölçüde azalmış olacaktır[55].

7. Dolaşımdaki kağıt paraların (banknot) kalitesi iyileşecektir. Alınacak önlemlerle yeni banknotların taklit edilmemesi noktasında güvenliği en iyi şekilde olacaktır. Banknotların taklit edilememesi için dört farklı açıdan kontrolü mümkün olacaktır. Halk, ticari kurumlar, bankalar paraların sahte olup – olmadığını belirleye bileceklerdir. Para değişiminin teknik açıdan üstünlüğü dolaşıma metal paraların bırakılacak olmasını da kapsamaktadır. Metal paralar, banknotların uzun süre

---

[53] Aras**, s.**8

[54] Birol Erkan, "Türkiy'ede Paradan Sıfır Atılması ve YTL' ye Geçiş Çalışmaları" **İktisat, İşletme, Finans,** Dergisi. Aylık Yayın, Y: 15, No: 171, Haziran – 2000, ss. 87 – 88
Bkz: http/www.geocites.com/ceteric paribus/b erkan 2.doc. (26.11.2006)

[55] Mehmet Günal, "TL'den Sıfır Atılması ve Yeni Lira Uygulanması", **İktisat, İşletme, Finans,** Dergisi. Aylık Yayın, Y: 15, No: 171, Haziran – 2000, ss. 88 – 89
Bkz: http/www.geocites.com/ceteric paribus/b erkan 2.doc. (26.11.2006)

dolaşımda kullanılması ve taklit edilmemesi bakımından da önem taşımaktadır. Metal paraların dolaşım ömrü banknotlara göre dört kat uzun olacaktır[56].

8. Yeni banknotların tasarımında hem estetik, hem de uluslar arası standartlara uygunluk da dikkate alınmıştır. Yeni paralar öncekilerden hacimce büyük hazırlanmıştır. Gepikler ise beyaz - sarı renkte hazırlanmıştır.

Sonuç olarak, bilinmesi gereken en önemli husus ise şudur ki, paradan sıfır atılması psikolojik açıdan insanlar üzerinde olumlu etki ola bilir ve enflasyonun daha da düşeceği izlenimini oluştura bilir. Toplum üzerinde olumlu tepki alabilmek, aynı zamanda uygulanacak istikrar programının başarısına bağlıdır. Program başarılı olmaz ise yükselen enflasyonla birlikte paradan sıfır atmak geçici bir süre için banknotlardaki sıfırları azaltılacak, sonrasında paranın değer kaybı hızlanacaktır[57].

Yeni Manat'ın iki yıllık yapılan çalışmalar sonucunda belirlenen tasarımında, tarihi abidelere yer verilmiştir. Genel olarak yeni tasarımda Azerbaycan'ın tarihi, kültürel, ekonomik boyutları ve uluslar arası ilişkilerdeki yeri, önemi, bütünleşme seviyesi ile çağdaş dünyanın bir parçası olduğu daha iyi şekilde ifade edilmeye çalışılmıştır.

3.3.4 Para Reformunun Maliyetleri

Azerbaycan Manat'ından sıfırların atılması ortaya çıka bilecek olası faydaların yanı sıra bir takım problemleri de beraberinde getirmiş olur. Yeni Azerbaycan Manat'ının (YAM) ortaya çıkışı ile birlikte ekonomik birimler değişik açılardan ve farklı düzeylerde etkileneceklerdir. Yeni manat'ın tüketici üzerindeki etkileri ise daha çok psikolojik ve bir az da özlemli nitelikte olacaktır. Geçiş süresince fiyat etiketlerinde kargaşa yaşanması Azerbaycan'da da kaçınılmaz olmuştur.

[56] Azerbaycan Merkez Bankası resmi İnternet Sitesi www.nba.az 2005 (28.12.2006)
[57] Bkz. Salih Barışık, "Türkiye'de Yeni Türk lirasına Geçiş Çalışmaları" , **İşveren,** C: 42, S: 3, Aralık 2003. s. 31

Bilgilendirilmiş talimata esasen (reformu uygulamış ülke tecrübelerinden yola çıkarak) olası kargaşayı önlemek için, belli bir süre boyunca eski ve yeni lira cinsinden etiketlerin aynı anda asılması zorunlu hale gelmiştir. Yeni paranın halk üzerindeki asıl etkisi, her bireyde farklı düzeyde olabilecek psikolojik niteliklerdir.

Yeni Manat uygulanmasının bankacılık sektörü üzerindeki etkileri ise önceden önlem almayı gerektirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti ve diğer ülke örneklerinde olduğu gibi, bankacılık açısından en önemli sorunu, yeni basılmış madeni paraların sayılması ve taşınması ile bilgi işlem sisteminde Gepiğin yeniden düzenlenmesi olmuştur. Bankaların para sayma makinelerinin yenilenmesi gerekmiştir ki, bu maliyet unsuru oluşturmuştur. Ayrıca, Gepik içeren yeni yazılım geliştirme sistemi ayrı bir maliyet yüklemesi ve zaman alması gibi problemlerini de yaratmıştır ve yazar kasaların da YAM' a uygun bir şekilde geliştirilmesi gerekmiştir.

Yeni Manat'a geçişle birlikte vergi daireleri, hastane, sigorta kuruluşları gibi kurum ve kuruluşların, işlemlerin, tüm yazılım, elektronik işlemci, muhasebe kayıtları, tüm ödeme sistem ve araçlarının yeni duruma uygun hale getirilmesi de yüklü bir maliyet oluşturmuştur.

Bilânço ve tüm istatistiklerin uyum ve geriye dönük düzeltilmesinden kaynaklanan harcamalar ile şirketlerin sermaye yapılarına ilişkin yapılmış değişiklikler nedeniyle oluşmuş ilan, tescil, noter, harç, damga vergisi dâhil birçok harcamaları da beraberinde getirmiştir.

Genel ekonomik maliyetler kapsamında en önemli maliyet " enflasyon " olmuştur. Birtakım psikolojik ve fiyat etiketlerindeki kusurların yuvarlanması nedeniyle ve Azerbaycan'ın kendi gerçekleri bir miktar fiyat artışı oluşturmuştur. Farklı ülke uygulamalarından elde edilen en önemli netice, gerekli şartlar oluşmadan yapılan bu tür operasyonların hiperenflasyona yol açtığı şeklinde beklentiler olmuştur. Avro'ya geçişte kullanılan küsuratlı dönüşüm kurlarında olduğu gibi, Azerbaycan'da da yuvarlama etkisi

yaşanmıştır. Türkiye'deki gibi sadece sıfır atmaya dayalı para reformunda ise fiyat karşılaştırmaları daha kolay yapılabilmektedir.

Azerbaycan'da para reformundan sonra müşahede edilmiş esas fiyat artışları daha çok, fiyat yuvarlanması sonucu özellikle ucuz mallarda daha yüksek olmuştur. Teoriden bilindiği gibi, enflasyon göstergelerinde parasal unsurların etkisinin yaklaşık %30 olduğundan hareketle, para değişiminin aşağı seviyede teknik enflasyona sebep olacağı beklenirken, fiyatı 500 Manat'tan aşağı olan mal ve hizmetlerin fiyatlarında artışın yüksek olacağı görülebilir[58]. Bazen, fiyatlar sanki çok düşükmüş gibi algılanmalardan dolayı, satıcılar arasında biraz daha " zaman" yapmak duygusu görülebilir. Kamu ve ya özel kuruluşlar için ortaya çıkmış en çok maliyetlerin ürün fiyatları üzerinde yansımaları olmuştur.

Perakendecilerin Yeni Manat'a geçiş maliyetini tüketicilere yansımasına ve ya Gepik'teki yanılsamadan yararlanmak amacıyla fiyat yuvarlamalarında ve artışına gitmelerinin, süreklilik arz etmeyeceği düşünüldüğünde ise, enflasyon üzerinde etkili olmayacaktır[59].

Başka ülkelerin bu gibi iktisat politikaları dikkatle izlendiğinde – siyasi ve ekonomik istikrarın tam olduğu ortamda para reformlarının çok kısa vadede yani bir yıl içerisinde bile tartışmalı enflasyon artırıcı etkisinin ortadan kaybolduğunun görüldüğü söylenilmektedir. Tam aksi, yani iyi uygulandığında enflasyon düşürücü bir uygulama olacğı gerçeği bilinmektedir[60].

Azerbaycan Merkez Bankası muhtemel enflasyon maliyetlerini dikkate alarak reformun ülkede enflasyonist bir ortam oluşturulması doğrultusunda bir para politikası uygulanmasını planlamıştır ve bu plan doğrultusunda dışsal ve içsel şoklardan

---

[58] Reşadet Axundov " Manat'ın Denaminasyonu Nasıl Neticelene Bilir? "www/iqtisad/net/qonaqyazar/ra 001, htm; (22.03.2005)

[59] Qubad İbadoğlu, " Denaminasyon Enflasyona Getirip Çıkarmaya Biler ", **525-ci Gazete**, 15 Şubat 2005.

[60] Aras, **s**. 11

kaynaklanabilecek olası enflasyonist bir baskı hissettiğinde şokun niteliğine ve yarattığı ekonomik etkiye bağlı olarak para politikası araçlarını kullanacaktır.

Yapılmış para reformunu ekonominin temeline, bütçe disiplinine, istikrar programındaki gelişmelere, yapısal reform süreci ve enflasyondaki gelişmelere bağlı olarak bekleyişlere göre şekillenen faiz oranlarını az etkilemiştir.

Para değişiminin parasal değerlerin yazılması ve ifade edilmesindeki psikolojik etki dışında döviz kuruna bir etkisi gözlenmemiştir. Döviz kurları piyasada işlem yapan tarafların davranışları, ödemeler dengesi bekleyişleri ve dış gelişmeler gibi unsurlara bağlı olarak değişim göstermiştir.

Ayrıca yeni para reformu diğer ülkelerde olduğu gibi Azerbaycan'da da yoksullaşma duygusunu kısman da olsa göstermiştir.

Bazen, müşahede edilmiş diğer bir ye hadise, halkın paranın değerinin arttığını zannedip, zorunlu harcamaları dışındaki gelirlerini tasarruf yapma eğiliminde olmalarıdır. Bu durumda olan insanlar ev, araba ve lüks tüketim mallarına yönelik harcamalarını erteliyor ve tüketim tembelliği denilen olgu içerisinde girerler. Bu hadise Azerbaycan'da çok az müşahede edilmiştir. Bu durum kısman da olsa enflasyonda talepten kaynaklanan etkiyi azaltabilmiştir. Bazen ise, aksi bir durum söz konusu olabilir, yani, paranın harcanmayarak atıl anken olarak tutulması, mal ve hizmet tüketimini azaltarak reel ekonomiyi bir durgunluk sürecine sokabilir.

Azerbaycan Merkez Bankası ilk aşamada 250 milyon adet banknot, 150 milyon adet madeni para piyasaya sürmüştür. Para reformuna ilişkin harcamaları ise 23 milyon civarında olmuştur. Para reformu durumunda yapılmış harcama, para reformu yapılmaması durumunda yapılacak harcamadan %35 – 35 daha aşağı olmuştur. Ancak her bir banknotun üretim maliyeti daha pahalı olmuştur.

2006 yılı için ülkenin sosyoekonomik kalkınmasına ilişkin göstergelerini ve devlet bütçesini Ekonomik Kalkınma Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı Yeni Azerbaycan Manatı ile hazırlamıştır.

Birinci aşamada eski ve yeni banknotlar bir yıl süre içerisinde birlikte dolaşımda olmuşlar ve 2006 yılının sonunda eski Manat kullanımdan kaldırılmıştır. 2007 Ocak ayının birinden ikinci aşama olarak eski banknotlar Merkez Bankasında ve diğer banka şubelerinde sınırsız ve süresiz olarak değiştirilecektir.

Para Reformunun muhtemel maliyetlerini genel değerlendirecek olursak, görürüz ki, bu maliyet ve uygulamalardaki birçok olumsuzluğa rağmen YAM uygulaması, enflasyonist sürecin kırılmasına ve fiyat istikrarının sağlanmasında para politikası, maliye politikası ve gelirler politikasının başarı ile kullanıldığı bir sürece oldukça yardımcı olacaktır. Böyle bir para reformu, ulusal paraya uluslar arası saygınlığı kazandırması, ortaya çıkacak olumlu psikolojik etki ile para talebini istikrara kovuşturması, ulusal paradan kaçışın durdurulması ve hesap yapmayı kolaylaştıracak olması nedeniyle oldukça olumlu bir uygulama olmuştur.

3.3.5 Para Reformunun Başarı Şartları

Manat'ın beş bin defa küçültülmesi ile yapılmış olunan denaminasyonla arzu edilen hedeflere uyulması, Manat'a tekrar sıfırların eklenmemesi için gerçekleşmesi gereken şartları aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:

1. **Siyasi İstikrar** – Ekonomik edebiyatlardan bildiğimiz gibi, her bir ülkenin makroekonomik istikrarının sağlanması ve devam edebilmesi için öncelikle siyasi istikrar sağlanmalıdır. Bu istikrar, yürütülen ekonomik istikrar programlarına güven verir. Gelecekteki belirsizliğin azalması, yatırımların vadesini ve yatırım isteklerini uzatır.

2. **Ekonomik İstikrar** – Ekonomik ve mali istikrar sağlanmalı, dikkatli maliye politikası yürütülmelidir. Enflasyon hedeflenmesi ile Merkez Bankasının açıkladığı oran sadece bir beklentinin ötesinde, Merkez Bankasının güvenilirliği ile desteklenen bir hedef beklenmelidir. Fiyat düzeyinin öngörülebilmesi, piyasalarda belirsizliğe neden olmayacak ve yatırımları olumsuz yönde etkilemeyecektir.

Para Reformunun başarı şartlarından birisi de kamuoyu desteğidir. Uygulanan reformla ilgili halkın gereğince bilgilendirilmesi sağlıklı şekilde ve süreklilik biçiminde yapılması, reformu olumlu yönde etkileye bilir.

Türkiye'de 2005 yılından uygulamaya konulan para reformu – denaminasyon Azerbaycan için iyi bir örnek ve tecrübe ola bilir. Belli olduğu gibi Azerbaycan piyasasında fiyatlara etki yapa bilen en büyük varlıklar tekelciler ve oligarşilerdir. Bunun önlenmesi için hükümet meraklı olmalı, bu yönde sürekli ve şeffaf politika yürütmelidir. Söylemiş olduğumuz tüm bu olumsuzlukları göz önünde tutarak hükümet, pahalı süreç olan denaminasyonu başarıyla yapmaya çalışmalıdır. Aksi durum söz konusu olursa, onsuz da kırılgan ve belli bir sektörden asılı olan Azerbaycan ekonomisi daha acı durumla karşılaşa bilir. Artık denaminasyondan sonraki 2007 yılının fiyat artımının süreklilik kazanması, yapılmakta olunan yanlışlıkları göstermektedir.

3.4 PARA REFORMUNUN UYGULANDIĞI İLK YILDA (2006) MERKEZ BANKASININ PARA POLİTİKALARI

Azerbaycan Merkez Bankası para reformunu uyguladığı 2006 yılında hükümetle birge hedeflediği tek rakamlı enflasyona ulaşmak için kendi görevleri çerçevesinde, hükümetin makroekonomi politikasına destek vermiştir. Petrol sektöründeki yatırımların hacmi, ülkeye yatırılan tüm yatırımların %50'sinden çoğunu oluşturduğundan dolayı ekonomik büyümenin %30 civarında olduğu söylenilmektedir. Görüldüğü gibi büyüme yalnızca bir ekonomik sektör üzerinde toplanmıştır. Bunun sonucu, resmi rakamların verilerini gösterecek olursak GSYİH miktarının artım hızı %40'lara ulaşmıştır, bütçe gelirlerinde ise %70 artım söz konusu olmuştur.

Azerbaycan Merkez Bankası para hacminin sosyal program ve petrol gelirlerinin artmasından dolayı artım hızı ile kur değişimini efektif kurmağa çalışmıştır ve uygulamış olduğu kur politikası yüzen – düzenlenen kur politikası olmuştur. Para hacminin kontrolünü güçlendirmek için kendi kaynaklarını kullanmak zorunda kalmıştır. 2006 yılının enflasyon ortalamasının %15 - %20'ler arasında olduğu bilinmektedir.

SONUÇ

1991 yılında ikinci kez bağımsızlığını kazanmış olan Azerbaycan serbest piyasa ekonomisine geçiş için gerekli düzenlemeleri yaparken, serbest Merkez Bankacılığı ve bankacılık sistemini gerçekleştirmeden ve mali kurumları oluşturmak için sağlıklı bir geçiş yapılması gerektiğinin farkına varmıştır. Bu amaçla bir takım yasal düzenlemeler yapılmış, çağın gerçeklerine uygun Merkez Bankası ve ticari bankalar oluşturmaya başlamıştır.

Çalışmamızdan göründüğü gibi Azerbaycan Merkez Bankası dünyanın en eski bankalardan biri olmakla, onun genel finansal tarihinin derin kökleri vardır. 1918 – 1920 Cumhuriyet yılında Azerbaycan'ın Merkez Bankası oluşturulmuş ve yaklaşık bir yıl faaliyet göstermiştir. 1920 yılında Rusya'nın Azerbaycan'ı işgal etmesi neticesinde her şeyde olduğu gibi ülkenin finansal sistemi de yok edilmiş, her şey devletin müstesna inhisarına ve mülkiyetine çevrilmiştir. Sonradan 1923 yılında SSCB'nin Devlet Bankası kurulmuş ve onun Bakü şubesi açılmıştır.

Merkezi Planlı Ekonomilerin Merkez Bankası politikaları fiyat istikrarı ve diğer hedeflerinin olmadığı söz konusuydu. Fiyatlar ülkenin her yerinde sabit olmuştur. Merkez Bankasının genel fonksiyonları devletin kasası olmak, para basmak ve bankalar arası ilişkileri düzenlemekten ibaret idi. Bu durumda SSCB'nin Merkez Bankası olan Devlet Bankası'nın bağımsızlığı mümkün değildir ve tüm devlet daireleri gibi o da Devlet Planlama Komitesi'ne tabi idi.

Bağımsızlığını kazanmış bazı ülkelerden farklı olarak Azerbaycan yeni piyasa ekonomisine " Şok Terapisi Yolu " ile yeni sürecine başlıyor. Sovyet ülkeleri ekonominin her alanında bir birine bağımlı olması olgusu onların bağımsızlık kazanmalarından sonraki ekonomilerinde çok büyük krizlere yol açmıştır.

Savaşın ve yeni siyasi – ekonomik düzenin getirdiği kriz Azerbaycan ekonomisini hayli geciktirmiştir. Enflasyon bağımsızlığının ilk 5 yılında en yüksek düzeylerde seyir

etmiştir. 1993'te %1130'lara, 1994'de %1660'lara varan enflasyon, 1995'lerde tekrar gerileme (% 410) müşahede edilmiştir.

1992 yılında " Bankalar Kanunu " ve " Merkez Bankası Yasası" kabul edilmiş ve böylelikle iktisadi bağımsızlığının ilkin alt yapılarını oluşturmuştur. Sürekli değişmekte olan koşullar, bu anayasal kanunda da yenilenmeği gerekli kılmış ve 1996 yılında "Merkez Bankası Hakkında" ve "Bankalar Hakkında" kanunlar yenilenmiştir. Yenilikler bununla bitmemiş, aksine zaman değiştikçe adı geçen kanunlara ilaveler edilmiştir. 1997, 1998, 2001, 2002 ve 2004 yıllarında da değişiklikler yapılmıştır.

Bu kadar çok yapılmış reform ve yeniliklerin İMF, Dünya Bankası ve bu konularda büyük tecrübesi olan Türkiye Cumhuriyeti yetkilileri ve meslektaşlarıyla beraberce yapıldığı bilinmektedir.

Azerbaycan'ın serbest piyasa ekonomisine geçmesi anonim şirketler, mal ve fon borsaları, sigorta şirketleri, devlet ve ticari bankalar, leasing şirketleri gibi birçok kurumun oluşmasına neden olmuştur.

Bunların içerisinde işlev ve görevleri bakımından en önemlisi Bakü Fon Borsası'dır. Bakü Fon Borsası'nın gerek işlem hacmi, gerek şirket sayısı bakımından birçok eksikliği olduğu bilinmektedir. Özellikle yapısal alanındaki sorunlarının giderilmesi borsanın aktif çalışmasını sağlaya bilir. Bunun için bağımsız denetim, takas saklama faaliyeti ve kamuyu aydınlatmada yetersizlik, nominal fiyat ve lot altı piyasanın gelişmemişliği, yatırma hakkını korumasında bazı sorunların çözülmesi gerekmektedir.

"Menkul Kıymetler ve Borsalar Hakkında" yasanın kabul edilmesine rağmen şimdiye kadar yatırımcı haklarının korunması, menkul kıymetlerin faaliyetleri ve genel olarak takas saklama faaliyetinin kontrolü alanında problemler ciddiyetini korumaktadır.

Menkul Kıymetler piyasasına sunulan yeni araçlara bakmayarak, araştırmada gördüğümüz gibi döviz piyasasıyla kıyaslanmayacak kadar küçük ve az gelişmiştir. Hisse

senedi piyasasının yeni ortaya çıkması ve bu sektörün halen standartlara uygun olmaması onun gereken seviyede olmadığından haber veriyor.

Bir dizi problemlerin olmasına rağmen Azerbaycan için yeni var olan bu pazarın geleceğine ümitle bakılmaktadır. Özelleşmenin büyük bir kısmının tamamlanması, büyük kurum ve holdinglerin yapılarının oluşması, bununla birlikte halka açık şirketlerin kurulması Azerbaycan'da menkul kıymetler piyasasının gerekli seviyeye ulaşmasına ve Azerbaycan şirketlerinin hisselerinin uluslar arası fon borsalarında işlem görmesine zemin hazırlayacaktır.

Çağdaş dünyamızda Merkez Bankalarının ülke ekonomilerindeki çok önemli işleri ve faydaları açıktır. Belli olduğu gibi Merkez Bankaları artık uzun zamandır ki, yalnızca ülkenin tek emisyon kuruluşu faaliyetinin dışında daha geniş kapsamlı görevlere sahiptirler. Ekonomik kalkınma çabaları içerisinde olan Azerbaycan Cumhuriyeti de gelişmiş ekonomilerin izinde yürüyerek iç bünyesinde gerçekleştireceği gerekli düzenlemeler, altyapı çalışmaları, teşvikler ve bilgi akışı yoluyla 21. yüzyılda bölgesinin önemli ekonomilerinden birisi olmasını hedeflemiştir. Bu çerçevede Azerbaycan hem makro ekonomik hem de ayrıca Merkez Bankacılığının daha da geliştirilmesi için gereken reform ve atılımlarda her bakımdan kendine yakın olan Türkiye örneğini ve tecrübesini ala bilir.

Azerbaycan Devleti Merkez Bankası'nın daha çok zayıf olduğunu dikkate alıp, ana hedefi finans piyasasının düzenlenmesi sürecinde zamanında müdahale ede bilen, daha güçlü ve çevik Merkez Bankası oluşturmasını hızlandırmalıdır. Buraya merkez bankalarının çağdaş anlamdaki bütün görevleri dâhildir.

Her türlü yeraltı ve yer üstü zenginlikleri olan Azerbaycan, siyasi bağımsızlığını koruyup daha da ileriye götüre bilirse eğer, geleceğine ümitle bakabilir. Sürekli değişmekte olan dünyanın siyasi ve ekonomik düzeni, Azerbaycan'ı daha dikkatli olmağa çağırıyor. Devleti daha da ileriye götürülmesinin yolu siyasi ve ekonomik bağımsızlığa tam hâkim olmaktan ve onları pekiştirmekten geçiyor.

ACMB her türlü politikalarını bağımsız bir şekilde yürütebilmesi için yeteri kadar yasal düzenlemelere ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca bankacılık sistemini daha bağımsız ve faal finans piyasasına dönüştürülmesi gerekmektedir. Bunların başarılması için bu sahada eğitimin artırılması, yasal alt yapıların güçlendirilmesi, rekabetçi piyasa ekonomisinde faiz oranlarının yapısının değiştirilmesi ve halkın bankacılık sistemine güveninin artırılması gerekmektedir. Bu güvenin sağlanması için bankalara kapsamlı bir yeniden yapılandırma stratejisinin uygulanması, MB tarafından basiretli bir denetimin yaygınlaştırılması ve sistemde kalıcı bir şeffaflığın sağlanması gerekmektedir.

Her zaman olabilecek ciddi istikrarsızlığı ve ekonomik gerilmeyi önlemek için, devletin güçlü kurumsal ve yapısal altyapısı oluşturulmalıdır.

Para reformu'ndan sonraki yıllarda piyasalardaki enflasyon, faiz ve döviz kuru gelişmelerine göz atalım: Azerbaycan ekonomisinde son yıllarda artan doğrudan yabancı yatırımlar ve buna da uygun olarak sıkı mali ve para politikalarının yapıldığı görülmektedir (2006 yılındaki müşahedeler). Kalkınmanın sürdürülebilirliği çabaları yapıldığı görülmektedir. Ancak, ekonominin ihtiyaç duyduğu yapısal reformlarda gerekli hızın kazanılmış olduğunu söylemek mümkün değil. Para politikası uygulamalarından sonra yapılmış yanlışlıkların hangi düzeyde olması, 2007 yılındaki fiyatların genel artımındaki - iki rakamlı enflasyondan görülmektedir.

Azerbaycan'da uygulamaya konulan denominasyon kararından tam bir sene sonra, yani 1 Ocak 2007 yılından itibaren Azerbaycan Devlet Tarife Şurasının kararıyla enerji ve komut hizmetleri fiyatlarına direk olarak zam uygulanmıştır. Birden bire petrol ürünleri fiyatlarına ortalama %50 zam getirilmiş, aynı zamanda bir dizi komut hizmetlerine de iki kat zam uygulandı. Tabii ki bu durum ülke piyasalarını alt üst etmiş oldu ve dolayısı ile her türlü üretim kaynağının enerjiye (elektriğe) bağlı olması tüm ürünlerin fiyatlarını kısa sürede hızla yükseltmiştir. İşte bu zamlamalardan sonra, enerji ile bir başa bağlantısı olan ekonominin tüm alanlarında fiyatlar fırlamağa başladı. Benzinde (A 95) %50, taşımacılıkta

%30, tarım ürünlerinde %30, balıkçılıkta %22, dağ maden sanayisinde %60, kimya sanayisinde %36 fiyat artımı yaşanmıştır.

2006 - 2007 yılı verilerinde Azerbaycan'da ihracatının % 85'nin petrol ürünlerinden ibaret olduğunu görülmektedir. Örnek gösterecek olursak Azerbaycan'da elektriğin üretim değeri Rusya ve ABD ile hemen hemen aynı düzeyde seyrettiğini göreriz. Tabii ki son derece ileri teknolojiye ve idare etme yeteneğine, aynı zamanda yüksek ücretli işçi potansiyeline sahip bu ülkelerin enerji fiyatları ile Azerbaycan'daki fiyatların aynı düzeyde olması çok anormal bir durum sayılabilir. Hükümet ise fiyatların yükselmesi sebebi gibi halkın hayat düzeyinin sürekli yükseldiğini gösteriyor, bundan dolayı petrol ürünleri fiyatlarının dünya piyasalarındaki fiyatlarla aynı düzeyde tutulmasına gerek olduğunu söylemiştir. Mukayese için söyleyelim ki, Azerbaycanda medeniyet (kültürel) ve eğitim alanında çalışanların ortalama aylık emek hakları (ücretler) tahminen 100 ABD Doları civarındadır, ülkede genel aylık oranla ücretler ise 160 ABD Dolarıdır.

Ünlü ekonomi dergisi " The Economist "in Azerbaycan'daki son durumla ilgili araştırmasında ilginç sonuçlar görülmektedir: " Azerbaycan petrol "bumu" sayesinde dünyada en hızlı ekonomik gelişimi yakalamıştır. Lakin o artık çok ciddi problemlerle yüzleşmektedir. Bütçe harcamalarının hızlı bir şekilde artırılması sonucu ülkede aylık enflasyon oranı iki rakamlı adetlerle ifade edilmektedir: petrolle bağlılığı olmayan sektörlerin rekabet imkanlarını kaybettiğini gösteren ilkin problemler görülmektedir. Azerbaycan ekonomisi artık "Holland Sendromu" nun ilkin belirtileri göstermektedir, aynı zamanda ekonominin çeşitli alanlarında monopolinin doğal olmayan düzeyde seyretmesi ise mevcut olan problemi biraz daha artırmaktadır"[61].

Azerbaycan'da 2005 yılının reel GSYİH' deki artış oranı %26,4, 2006 yılında bu gösterge %34,5, 2007 yılının ilk altı ayının göstergesinde %21'ler civarında seyretmiştir. Bu gelişimin itici gücünü petrol sektöründeki hazır hammadde ihracatı (% 85) teşkil etmektedir. Azerbaycan Devlet Petrol Şirketinin verilerinde Bakü – Tiflis - Ceyhan boru

[61] "The Economist" (13.03.2007)

hattının kullanıma açılmasından sonra 2005 yılında petrol hasılası % 41, 2006 yılında ise % 45 artım gösterilmiştir. 2007 yılında da % 45'ler civarında seyredeceği tahmin ediliyor. Mevcut petrol " bumu"nun ekonominin diğer alanlarına da yansıdığını görebiliriz. 2006 yılında petrole bağlı olmayan sektörlerde gelişim hızı % 11'ler de seyretmiştir ki burada da söz konusu gelişim hizmet sektörlerinin payına düşmektedir. Azerbaycan'ın başkenti Baku'de çok aktif bina inşaatı, altyapı çalışmaları, yol köprü yapımı işleri, spor kompleksleri ve bölgelerde ise az sayıda bu gibi çalışmaların yapılması ve aynı zamanda hükümetin 2006 yılında bütçe harcamalarındaki artışlarının mikyasının % 80'ler civarında olduğu (buraya fiyat artımı ile uyuşmayan, denk olmayan ücretlerdeki artım da dahildir, ayrıca 2007 yılı bütçe harcamalarının daha 1.5 defa arttırılması öngörülmüştür), böylesine kontrolsüz bir şekilde genişlenen maliye politikaları sonucu enflasyon daha da körüklenmiş, 2006 yılında enflasyon oranı %20'lerde seyretmiş, 2007 ilk altı ayı verilerinde ise %18'lerde görülmüştür. ABD'nin Uluslar Arası İnkişaf Ajansının verilerinde Azerbaycan'da 2007 yılı Ocak ayı enflasyon göstergesi %14,3 olup, Azerbaycan devletinin resmi verilerinden iki kat daha çok olduğu görülüyor. Tabii ki elektriğin fiyatlarının üç defa, suyun fiyatının iki defa ve benzinin (A 95 Marka) fiyatının %50 oranında , toplu taşımacılığında fiyatların %30 artırıldığını müşahede ettiğimizde resmi olmayan verilerin daha doğru olduğunu sonucuna varmış oluruz.

Azerbaycan para piyasasında yaşanan reel tehlikelerden birisi, enflasyonun ulusal para birimi olan Manat'ın reel mübadele kuruna etkisini söyleyebiliriz. Bu durum petrolle bağlılığı olmayan sektörlerin rekabet imkanlarını kaybetmesi tehlikesini daha da yükseltmiştir. Ayrıca son iki sene (2005 ve 2006) içerisinde petrol Doları'nın ülkeye akışı, ulusal paranın nominal değerinin ABD Dolar'ına oranla yükselişine getirip çıkarmıştır. Azerbaycan Merkez Bankasının verilerinde Manatın 2005 yılında Dolara oranla %8 yükselişi, 2006 yılında ise daha %5 pahalandığı görülmektedir. Merkez Bankası başkanının söylentisine göre onun başkanlık ettiği yönetim kurulu para piyasasına milyar Dolar hacminde müdahalede (APİ) bulunmasaydı eğer Manat daha da pahalana bilirdi.

Son olarak söyleyebiliriz ki, Azerbaycan'da "Holland Sendromu"nun etkisinin olumsuz yönde gelişimi aynı zamanda birkaç faktörün de etkisi sebebinden büyüyor ve hızlanıyor. Birincisi, tahminlerde ülkedeki petrol "bumu" çok fazla sürmeyebilir ve 2012 - 20015 yıllarından itibaren petrol üretimindeki hasıla azalmağa başlayacaktır. Ayrıca, ülkenin fiziki ve maliye altyapısı zayıf gelişmiş ve çökmüş durumdadır ve bu durum petrolle bağımlılığı olmayan alanları son derece olumsuz yönde etkiliyor. Örneğin, bankacılık sektörünün yalnız büyük kentlerde mevcutluğu, küçük şehir kırsal alan ve köylerin durumunu daha da zorlaştırıyor. Ayrıca devlet memurlarının ticaretle uğraşması,vergi ve gümrük gibi önemli devlet kurumlarının bu işte ön sıralarda olması yolsuzluğu körükleyen başlıca faktörlerdir. Bu sıraya Merkez Bankasının bağımsızlık düzeyinin çok aşağı düzeyde olması durumu da ekleyecek olursak söz konusu enflasyonu önlemekte büyük problemler yaşanacağı belli olacaktır. Artık İMF heyeti Azerbaycan'da dördüncü missiyasını da başa vurmuştur. Bu uluslar arası muteber kurum Azerbaycan devletini duruma acil müdahale etmeğe çağırıyor. Ayrıca Dünya Bankası da Azerbaycan'da 2007 enflasyonunun %17'ler civarında olacağını söylemiştir.

Denaminasyon kararı sonrası dolaşıma sürülmüş 1, 3 ve 5 gepikler (küçük para birimi) artık enflasyon tarafından " eritilmiş" duruma düşürülmesi durumun ne kadar ciddi olduğunu gösteriyor.

Gerçekten de çözülmesi çok da zor olmayan bu problemlerin halli kısa zamanda yapılırsa eğer, zengin doğal kaynaklarıyla, eğitimli insan potansiyeli (okur yazar oranı % 98) ile ve kişi başına düşen GSYİH oranı ile Azerbaycan kısa sürede gelişmiş ülkeler sırasına katılabilir.

Azerbaycan'da Merkez Bankacılığı ve bankacılık sektöründe büyük sıkıntılar halen yaşanmakta ve birçok sorunlar acilen çözüm beklemektedir. Burada esas sorun Merkez Bankasının bağımsızlığı konusudur. Ülkeler kendi içlerindeki finansal sistemi düzenleme yetkilerini kaybettiklerinde, bağımsızlıklarının temel göstergesi olan kendi paralarının değerini kontrol etme güçlerini de yitirirler. Buna egemenlik alanındakı para basma

yetkilerin de dahil olduğu söylenilir. Aynı zamanda ulusal para arzı değişmeleri uluslar arası finansal sermayenin karlılık hesabına göre belirlendiği bilinmektedir. Merkez bankalarının bağımsızlığı tartışmalarını da bu çerçevede düşünülmesi gerekli olduğu düşünülür ve onun bağımsızlaştırılması ulusal ekonomilerin sonunun başlangıcı olduğu söylenilir[62]. Aynı zamanda onun bağımsızlaştırılması hikayesi küreselleşmenin en önemli dönemeçlerinden biri olduğu da bilinmektedir. Merkez bankasının bağımsızlığı onun yaptığı enflasyon hedeflenmesini ve uygulayacağı para politikası araçlarını hükümetin siyasi baskıları altında kalmaksızın belirlemesidir. MB politik bağımsızlık olarak hükümetlerin etkisi olmaksızın kendi politika hedeflerini belirleme yetkisine sahip olma, ekonomik bağımsızlık olarak ise, onun hükümetlerin etkisinde kalmadan kendi iradesiyle hareket etmesidir. Dünyada Merkez Bankalarının bağımsız oldukları tüm ülkelerde kanunlarla belirlenmiş şekilde onların temel amaçlarının fiyat istikrarını sağlamak, bunun için uygulayacağı para politikalarını ve kullanacağı para politikası araçlarını doğrudan kendisi belirlediği görülmektedir[63]. Azerbaycan MB'sı ise tamamen hükümetin kontrolünde ve baskısı altında faaliyet göstermektedir. Bu bakımdan Azerbaycan planlı ekonominin olumsuzluklarını üzerinden halen atamamıştır. Merkez Bankasının bağımsız olması için sermayesinde devletin payı az olmalı, başkan seçimle gelmeli ve siyasi otoriteler tarafından görevden alınamaması kanunla belirlenmiş olması gerekmektedir. Bu çerçevede Türkiye yasaları ve tecrübesi Azerbaycan için en uygun örnek olabileceğini düşünmekteyiz.

Kanunların siyasi otorite ile merkez bankası ilişkilerinin sınırları hakkında tam bir belirlilik sağlayacak kadar açık olması gerekmektedir. Merkez bankası fonksiyonları zaman içinde çeşitlenmekte ve her ülke kendine özgü ekonomik koşullara sahip olmaktadır.

[62] Eroğlu, s. 8
[63] Nadir Eroğlu, Anar Abdullayev, "CWN Bağımsızlık ölçülerinin TCMB' YE uygulanması". **Doğuş Üniversitesi Dergis**i. Cilt: 6, Sayı: 1, Ocak 2005. ss. 79 – 97.

EKLER

EK1

Şekil 2: Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası`nın Organizasyon Yapısı

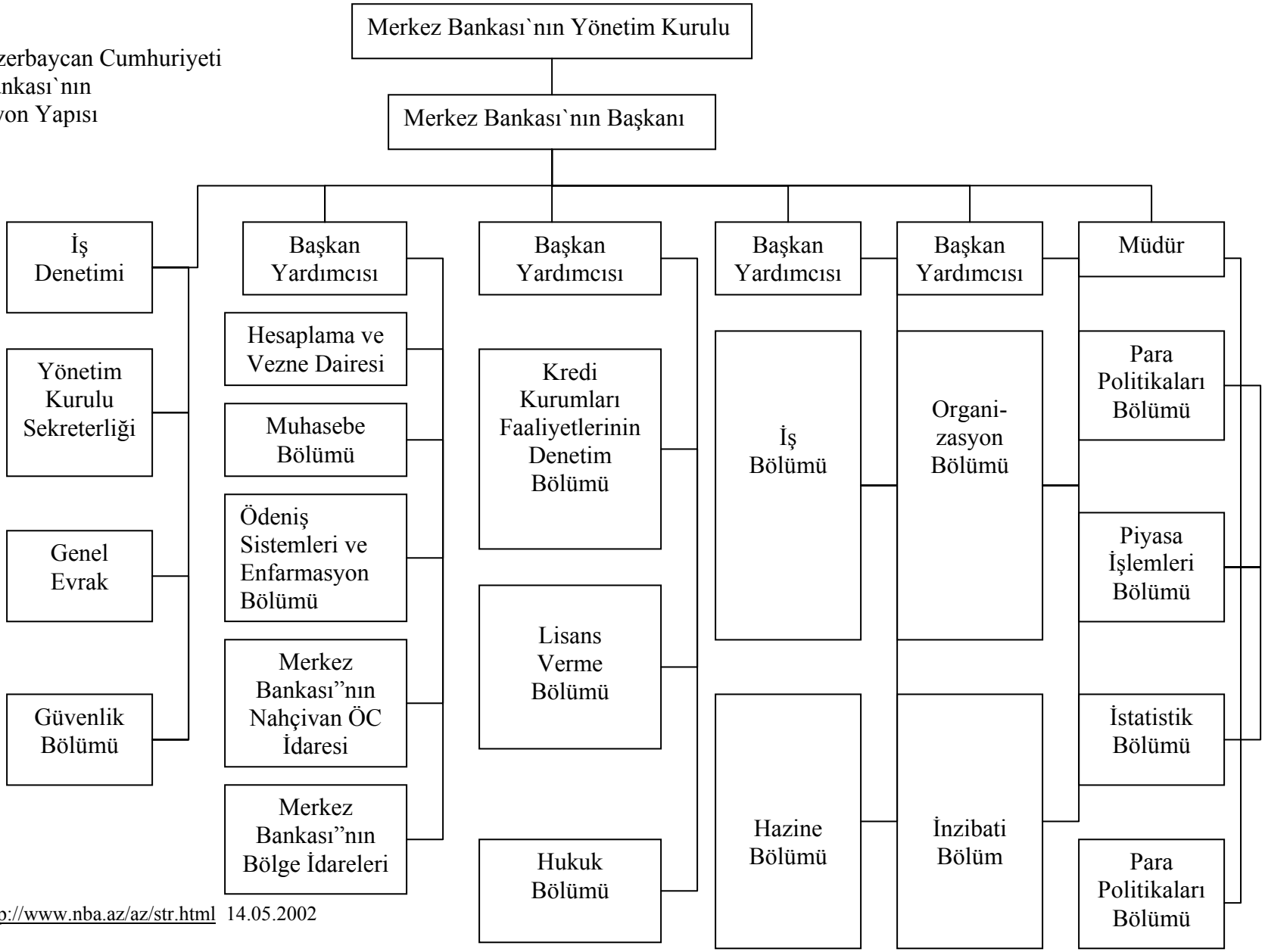

Kaynak: http://www.nba.az/az/str.html 14.05.2002

EK 2

AZERBAYCAN MERKEZ BANKASININ HUKUKİ STATÜSÜ

Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası Azerbaycan Cumhuriyetinin Yüksek Emisyon Kurumudur (YEK). Azerbaycan Anayasasının 19. Maddesinin (Para Birimi) 2. fıkrasına göre:

— Para banknotlarının tedavüle çıkarılması ve tedavülden alınması ve tedavülden alınması hakkı yalnızca Merkez Bankasına aittir,

— Merkez Bankası devletin müstesna mülkiyetidir,

— Devlet hâkimiyetlerinin (Yasama, Yürütme, Yargı) hiç birisine ait değildir.

Merkez Bankası hakkında maddenin Anayasanın Devlet Esasları adlanan 2. faslında yer almasına göre onu bağımsız devlet organı hesap edilir.

Merkez Bankası kanununun 2. Maddesinde aşağıdakiler belirlenmiştir:

— Merkez Bankası tüzel kişidir: onun ödenmiş sermayesi ve diğer mal varlığı başkasına devredilemez. MB' nin onayı olmadan, onun mülkiyetine el konulamaz, geri alınmasına yol verilemez. Merkez Bankası devlet yükümlülüklerinden, devlet ise MB yükümlülüklerinden sorumlu değildir. Bazen istisna hallerde karşılıklı olarak kendilerine böyle yükümlülükler götürülmesi oluyor,

Kanunun MB' nin bağımsızlığı hakkındaki 6. Maddesinde ise aşağıdakiler belirlenmiştir:

— Merkez Bankası ve onun kurumları kendi görevlerini sağlarken her hangi bir devlet kurumu, belediye ve diğer yönetim organları onun

faaliyetine karışamazlar, direkt veya dolayı yolla onun faaliyetine kısıtlama yapamazlar.

Kanunun 7. Maddesinde ise Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez bankasının yalnız Azerbaycan Cumhurbaşkanına rapor verdiyi tespit edilmiştir:

- Merkez Bankası Yüksek Kurulu üyelerini Cumhurbaşkanının sunumuyla Azerbaycan Cumhuriyet Millet Meclisi (Milli Meclis) onaylar,

- MBYK Başkanı'nı Yüksek Kurul üyeleri arasından Cumhurbaşkanı seçip göreve atar,

- Merkez Bankası denetimcilerini Cumhurbaşkanı atar.

Azerbaycan Anayasasına göre sermayesi %100 devlete ait, başkanı Banka Yönetim Kurulu tarafından atanmakta ve görevinden alına bilmektedir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası ile Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın bağımsızlık derecelerinin mukayesesinde ACMB bağımsızlık düzeyinin çok düşük olduğunu görebiliriz. Bunun da başlıca sebebi yasalarındaki yetersizliklerdir.

ACMB yasasında onun guvernörünün atanmasını Cumhurbaşkanı gerçekleştirdiğini gördük. Dünya tecrübesinde ise MBYK üyeleri ve başkanı parlamento tarafından seçilerek atanması uygun görülmektedir. Örneğin, TCMB'nda olduğu gibi ACMB' nın sermayesinin %51'nin devlet tarafından muhafaza edilmesi, geri kalan kısmının gerçek ve tüzel kişilere dağıtılması daha uygun olacağını düşünmekteyiz.

EK 3

AZERBAYCAN MERKEZ BANKASININ FONKSİYONLRI

Azerbaycan Merkez Bankası'nın esas fonksiyonları ve esas görevleri Merkez Bankası yasasında yer almıştır ve aşağıdaki gibi belirlenmiştir: Madde 5

— Devletin para ve döviz siyasetini belirler ve uygular,

— Nakit para dolaşımını uygular,

— Manat'ın yabancı paralarla resmi kurunu sürekli belirler ve ilan eder,

— Döviz düzenlemesini ve nezaretini yapar,

— Kasasında olan uluslar arası altın – döviz rezervini tutar ve yönetir vs.

Ayrıca, hesaplaşmaların yapılması ve ödeniş sisteminin istikrarlı çalışması için ortam yaratır, ülkenin bankacılık sistemini geliştirmek ve güçlendirmek amacıyla gerekli tedbirler alır, menkul kıymetler piyasasında yanı sıra yabancı döviz alım – satım alanında işlemler yapar.

KAYNAKÇA

"Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Para Biriminin Nominal değerinin ve Değer Ölçüsünün Değiştirilmesi (Denaminasyon) Hakkında Azerbaycan Cumhurbaşkanının Kararı ". 7 Şubat 2005, Bkz:http.//www.nba.az/az/denom/president.shtml**.** "Yeni Paraların Dizaynı ve Teknik Göstergelerinin Mevcut Paralardan Farkı " 2005 www.nba.az

"Azerbaycan Merkez Bankası Hakkında" Kanun Bakü : 2004

"Azerbaycan'da Yeniden Yapılanma ve Ekonomik Yükselişin Orta Vadeli Programının Esas İstikametleri (1997–1999)". **Azerbaycan Cumhuriyet Bakanlar Kurulu Yayını,** Bakü: 1996.

Aktan,C. Togay S. ve Utkulu,U. "Merkez Bankacılığının Doğuşu" http:/www.canaktan.org/ekonomi/merkez-bankacilik/dogusu.htm2005, C.C. Aktan,S.Togay,U.Utuklu, **İMKB Yayınları.** İstanbul: 2005

ARAS, N.Osman. **Azerbaycan'da Para Reformu.** Gafkaz Üniversitesi – Bakü/Azerbaycan: 2005.

AXUNDOV, Reşadet. **Manat'ın Denaminasyonu Nasıl Neticelene Bilir?** www/iqtisad/net/qonaqyazar/ra 001, htm; (22.03.2005)

AYDIN, Tarık, **" Azerbaycan ve Dünya Bankası "** Mutasyon.Net http://www.mutasyon.net makaleler/taydın/defanlt. asp (15.09.2002)

AYHAN, Riza **Merkez Bankası ve Para Politikası** http://www.ekodialog.com/Makaleler/merkez_bankasi_para_politikasi.html (05.12.2007 **)**

Azerbaycan Cumhuriyet Anayasası. (12.11.1995)

Azerbaycan Cumhuriyet Merkez Bankasının 2004 Yılı Sonu İçin Para Politikasının İstikametleri Raporu, www.nba.az (Aralık, 2004)

Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası Hakkında Kanunu: **10 Aralık 2004**

Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi Resmi İnternet Sitesi, www.azstat.org 2005.

Azerbaycan Devlet Petrol Fondu'nun Resmi İnternet Sitesi http://www.oilfund.az/

Azerbaycan Merkez Bankası Resmi İnternet Sitesi www.nba.az 2005

Azerbaycan Merkez Bankası, **On Yıllık Rapor (** 1992 – 2002)

Azerbaycan Merkez Bankası, **Yıllık Rapor,** Aralık**,** 2002.

Azerbaycan Merkez Bankası'nın Resmi İnternet Sitesi, www.nba.az 2005.

Azerbaycan Merkez Bankasının 2003 yılı Sonuna Olan Para ve Kredi Siyasetinin Uygulanması Durumu Hakkında. **Değerlendirme Raporu**. www.nba.az

Azerbaycan'da Bankacılık ve Mali Kurumlar. **Araştırma – Rapor. 2002**

Bakü Fon Borsası'nın Resmi İnternet Sitesi, http/www.bse.az

BARIŞIK, Salih. **Türkiye'de Yeni Türk lirasına Geçiş Çalışmaları.** İşveren, C: 42, S: 3, Aralık 2003.

EĞİLMEZ, Mahfi. KUMCU Ercan. **Ekonomi Politikası: Teori ve Türkiye Uygulaması.** Remzi Kitabevi, İstanbul: 2004

ERCAN, Sancak, **"Azerbaycan İqtisadiyyatı"** Bakü: 1999.

ERKAN, Birol. "Türkiy'ede Paradan Sıfır Atılması ve YTL' ye Geçiş Çalışmaları" **İktisat, İşletme, Finans** Dergisi. Aylık Yayın, Y: 15, No: 171, Haziran – 2000.

EROĞLU, Nadir, "İktisat Politikalarında Israrla Neden Fiyat İstikrarı Amacı ?" **Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar** Dergisi. Aralık 2007, Yıl: 44, Sayı: 514.

EROĞLU, Nadir, ABDULLAYEV, Anar (İstanbul Üniversitesi İ.İ.B.F İktisat Bölümü Doktora Öğrencisi). "CWN Bağımsızlık ölçülerinin TCMB' ye Uygulanması". **Doğuş Üniversitesi Dergisi**. Cilt:6, Sayı: 1 Ocak 2005

GÜNAL, Mehmet, "TL'den Sıfır Atılması ve Yeni Lira Uygulanması", **İktisat, İşletme, Finans,** Dergisi. Aylık Yayın, Y: 15, No: 171, Haziran – 2000.

HACIYEV, Perviz, **"**Azerbaycan'da Menkul Kıymetler Piyasası: İşleyiş, Sorun ve Çözüm Önerileri". İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: 2004

İBADOĞLU, Qubad. **Denaminasyon Enflasyona Getirip Çıkarmaya Biler.** 525-ci Gazete. (15.02.2005)

İSMAYILOV, Zöhrab, "Azerbaycan'da Para – Kredi Politikalarının Tarihsel Gelişimi" **Azerbaycan Devlet İktisad Üniversitesi Yayınları**, Bakü: 1997.

KORKMAZ, Esfender, http://www.esfenderkorkmaz.com/06.01.05enflasyon%20hedeflemesi%20ne%20getridi.htm (05.12.2007)

MEMMEDOV, Zahid. "Türk Cumhuriyetlerinde Bankacılık sistemi ve Türkiye ile Ticari İlişkilerinin Gelişmesinde Bankacılığın Önemi"**. Türk Dünyası Araştırmaları.** Sayı: 114.

NESİROVA, Zenfira. "Sovyetler Birliği Dağıldıktan Sonra Azerbaycan'da Ekonomik Gelişme". Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: 2002.

OĞAN, Sinan. **Bağımsızlığının Onuncu Yılında Azerbaycan Ekonomisi ve Türkiye ile Ekonomik İlişkileri.** Bakü: 2001.

OSMAN Z.Orhan ve Seyfettin Erdoğan. **Para Politikası** İstanbul: 2005

PARASIZ, İlker. **Kriz Ekonomisi.** Bursa,Ezgin Kitap evi, 1995.

SELCUK, Hasan. **Azerbaycan Bankacılık Sistemi, Yapısı, Sorunları ve Öneriler.** Araştırma İnceleme Yazısı,1996.(05.12.2007)

SOYAK, Alkan, NESİROVA, Zenfira. **Küreselleşme Sürecinde İMF politikalarının Sonuçları: Azerbaycan Deneyimi**, İstanbul, 2004, (12 – 13 Mayıs 2003 tarihinde Azerbaycan Kafkaz Üniversitesi'nde düzenlenen " Küreselleşme Sürecinde Kafkasya ve Orta Asya " adlı Uluslar arası Konferansta sunulan tebliğin tam metninden)

T.C.Başbakanlık, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Bakü Ticaret Müşavirliği, **Yıllık Ekonomik Rapor:** 2002 Yılı Raporu

TAŞÇI, Celal. "Piyasa Ekonomisine Geçiş Süresinde Azerbaycan Finans Sektörünün Yapısal Analizi ve Değerlendirilmesi". Marmara Üniversitesi. Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü.Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: 1994.

The Economik İntilligence Unit, 2003, **Azerbaijan Country Profile.**

The Economist , 13 Mart 2007.

Turgut Ö. Telman, **Merkez Bankalarının Bağımsızlığı**, İstanbul: 1994

VARIŞ, Meral. **BDT'de Finansal Yapının Dünü ve Bugünü.** BDT ve orta Asya Türk Cumhuriyetleri, İSO Yayın No: 1992/ 11 İstanbul: 1992.

WE Azerbaijan **Country Roport (** 1997 – 1998)

ZEYNALOV, Anar. "Azerbaycan Merkez Bankası ve Finansal Piyasaların Gelişimi Aşaması" Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: 2004.